

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

MALATYA KALE YÖRESİ ALEVİ-BEKTAŞI İNANÇLARININ
TESPİT VE DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. İskender OYMAK

HAZIRLAYAN
Akın ÖZBAKIR

ELAZIĞ - 2010

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

MALATYA KALE YÖRESİ ALEVİ-BEKTAŞI
İNANÇLARININ TESPİT VE DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez / / tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. İskender OYMAK

Danışman

Doç. Dr. Mehmet ATALAN

Üye

Yrd. Doç. Dr. Davut KILIÇ

Üye

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../2010 tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Erdal AÇIKSES

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Malatya Kale Yöresi Alevi-Bektaşî İnançlarının Tespit Ve Değerlendirilmesi

Akın ÖZBAKIR

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Dinler Tarihi Bilim Dalı

Mart 2010; Sayfa: VIII+82

“Malatya Kale Yöresi Alevi-Bektaşî İnançlarının Tespit ve Değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans çalışmamız, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde ilçenin tarihi ve coğrafyası hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Kale’de yaşayan Alevilerin inanç ve ibadet hayatları, ikinci bölümde ise Kale’de yaşayan Alevilerde yaygın halk inanışları hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmamızda konu ile ilgili kaynak eserler, gözlem ve mülakat yoluyla tespitlerden faydalanılarak elde edilmiştir..

Anahtar Kelimeler: Kale, Alevi İnanıcı, Halk inanışları, Dini hayat

ABSTRACT

Thesis Master

Malatya Kale Region Of Alevi-Bektashi Faith Of Detection And Evaluation

Akın ÖZBAKIR

University of Firat

Institute of Social Sciences

**Main Science Branch of Sciences of Philosophi And Religion Science of History
of Religions**

March 2010; Page: VIII+82

Our master thesis, under the name of " Malatya Kale Region of Alevi-Bektashi Faith of Detection and Evaluation", consists of an introduction and two parts. In the introduction, knowledge about the history and geography of the county is given. In the first part we researched the subject that of the Alevi faith and living lives of worship and the second part interview by using sources about common folk beliefs Alavi's that lives in Kale.

Key Words: Kale, Alawi Faith, Folk beliefs, Religious Life

İÇİNDEKİLER

ONAY.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KALE'DE YAŞAYAN ALEVİLERİN İNANÇ VE İBADET HAYATLARI	4
A- ALEVİLERDE İNANÇ	4
1-Tanrı Anlayışı.....	6
2. Peygamber Anlayışı	8
3. Kitap Anlayışı	9
4. Melek Anlayışı.....	10
5. Ahiret Anlayışı.....	11
6. Kader Ve Kaza Anlayışı.....	13
B. ALEVİLERDE İBADET.....	14
1. Namaz ve Dua.....	15
2. Ayin-i Cem	17
3. Oruçlar	26
4. Zekât.....	29
5. Hac.....	30
6.DİĞER İBADETLER.....	31
a. Dört Kapı - Kırk Makam.....	31
b. Eline-Diline-Beline Sahip Olmak	32
c. On İki Farz	33
d. Yedi Farz.....	34
e. Üç Sünnet.....	35
f. Üçleme.....	36
g. On İki Post	37

İKİNCİ BÖLÜM

KALE DE YAŞAYAN ALEVİLERDE YAYGIN HALK İNANIŞLARI.....	39
A. DOĞUM İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI.....	39
1. Doğum Öncesi Halk İnanışları.....	39
a. Kadın İle İlgili Halk İnanışları	39
b. Çocuk İle İlgili Halk İnanışları	40
2. Doğum Esnasındaki Halk İnanışları.....	40
a. Kadın İle İlgili Halk İnanışları	40
b. Çocuk İle İlgili Halk İnanışları	41
3. Doğum Sonrası Halk İnanışları.....	41
a. Kadın İle İlgili Halk İnanışları	41
b. Çocuk İle İlgili Halk İnanışları	42
B. EVLİLİK İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI.....	44
1. Evlilik Öncesi Halk İnanışları.....	44
a. Kısmet Açmak	45
b. Kız İsteme	46
c. Söz Kesme.....	46
d. Nişan.....	47
2. Evlilik Esnasındaki Halk İnanışları.....	48
a. Düğün Hazırlıkları.....	48
b. Kına Gecesi.....	49
c. Gelin Alma ve Düğün.....	49
3. Evlilik Sonrası Halk İnanışları.....	52
C. ÖLÜMLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI.....	53
1. Ölüm Öncesi Halk İnanışları	53
2. Ölüm Anı ve Sonrası ile İlgili Halk İnanışları	54
D. DİĞER HALK İNANIŞLARI.....	58
1. Tabiat İle İlgili İnanışlar	58
2. Canlılar İle İlgili İnanışlar	59
3. Eşyalar İle İlgili İnanışlar	60
4. Yağmur Duası	61
5. Bayramlaşma.....	62

6. Kirvelik ve Sünnet.....	64
7. Asker Uğurlama	67
SONUÇ.....	69
BİBLİYOGRAFYA	75
ÖZGEÇMİŞ	82

KISALTMALAR

Ş.İ.A.	: Şamil İslam Ansiklopedisi
D.İ.A	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
a.g.e	: adı geçen eser
a.g.m	: adı geçen madde
a.g.mak.	: adı geçen makalesi
h.	: hicri
Hz.	: Hazreti
c.	: cilt
s.	: sayfa
çev.	: çeviri
ist.	: İstanbul
bkz.	: Bakınız

ÖNSÖZ

Yaratılış gereği bireysel olan inanç, insanın gerek ferdi hayatında, gerekse toplumsal hayatta önemli bir motivasyon gücü oluşturmaktadır. İkel veya medeni olsun tarih boyunca inançsız toplumlara rastlanılmamıştır. Her toplum kendine has gerek dini, gerekse milli olmak üzere bir inanç sistemi geliştirmiştir. Bu inanç sistemi diğer toplumları da kendi gücü kabilinde etkilemiştir. Bu inanç sistemleri zaman ve zemine göre ya zıtlaşır ya da uyum içerisinde kendi varlığını ikame ettirir. Toplumların içerisinde kendilerine has ortaya koyduğu pratiklere halk inanışları denilmektedir. Bunlar halkın kabullenilmesini istediği ve sınıksız sarıldığı değerlerdir. Bir toplumu anlama ve tanıma noktasında kullanılan önemli araçlardan birisini bu inanışlar oluşturmaktadır.

Bütün bir hayatın alanında etkili olan inanışlar, hem yaşanılmakta hem de nesilden nesile aktarılmaktadır. Özellikle kırsal alanlarda daha sıkı bağlanılan halk inanışları, modernleşmenin daha yoğun yaşandığı şehirleşme bölgelerin de ise zamanla varlığını yitirmeye başlamıştır. Halk inanışları insanoğlunun yaşamı boyunca karşılaştığı bütün evrelerini kuşatmıştır. Doğum, evlilik, ölüm gibi hayatın en önemli dönüm noktaları; tabiat olaylarına ve canlılara yaklaşım, sünnet bayramlaşma, asker uğurlama gibi toplumsal olaylar, dualar, beddualar gibi yaşanan hadiseler verilen olumlu ve olumsuz tepkileri dini inanışlar ile birlikte halk inanışları da şekillendirmiştir. Bu değerler yöreyi tanımamızda önem arz etmektedir.

Araştırmamız, Kale yöresinde yaşayan Aleviler üzerinde yapılan bir çalışmadır. Çalışmamızın birinci bölümünde Anadolu Aleviliğinin sahip olduğu genel kavramları, ikinci bölümünde bu kavramların yörede ne ifade ettiğini ele aldık. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise, yörede yaşayan Alevilerdeki halk inanışlarını ve etkilerini gözlem ve mülakat yapmak suretiyle incelemeye ve elde edilen bulguları değerlendirmeye çalıştık. Çalışmam esnasında yardımını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. İskender OYMAK'a teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Kale ilçesi, Malatya'nın il merkezine en yakın ilçelerinden birisidir. İl merkezinin kuzey doğusunda bulunan ilçe Malatya'ya 33 km. uzaklıktadır. İlçenin Kuzeyinde Karakaya Baraj gölü sahası ile Elazığ Baskil ilçesi; Güneyinde Pütürge ve Doğanyol ilçeleri doğusunda Elazığ ili batısında ise Malatya ili yer almaktadır.¹

Kale ilçesinin isminin nereden geldiği konusunda değişik görüşler bulunmaktadır. İlçenin eski ismi yörede İzollu olarak bilinmektedir. 1560 yılına ait tahrir defterine İzoli komri yani bugünkü Kömürhan köprüsü anlaşılmaktadır. Tahrir defterinde ayrıca İzoli köyü olarak zikredilmektedir.²

İlçenin yüz ölçümü 192 km² olup engebeli bir yapıya sahiptir. İlçe merkezi sekiz mahalleden, oluşmaktadır. Bunla Bağlıca, Mahmut Dursun, Dedeköy, Üç Değirmen, Güneyce, kumlu yazı, Düz tarla, Soğuk pınar'dır. İlçe merkez nüfusu 2000 genel sayımına göre 3.966'dır. Köy nüfusu ise 5.603, toplam nüfus ise 9.569'dır³. Köyleri şunlardır: Bent, Erdemli, İkizpınar, Salkımlı, Çanakçı, Kozluk, Kıyıcak, Gülenköy, Karaağaç, Yeni damlar, Ak uşağı, Uyanık, Akça, Kara Hüseyin, Uzun Hüseyin'dir.

Kale'nin tarihi eskilere dayanmaktadır. İzollu'nun yaklaşık olarak 430 yıllık bir tarihçesi bulunmaktadır. İlçe topraklarının üzerinde milattan önceki zamanlarda yerleşimin meydana geldiği bilinmektedir. Karakaya baraj gölü suları altında kalan Pirot höyüğü, Bizans İmparatoru Pirot'tan kalmaktadır. Ayrıca İzollu olarak da buranın önemli bir yerleşim birimi olduğu bilinmektedir. İzollunun adının çok eski tarihlerde buraya yerleşmiş bulunan bir aşiretten geldiği söylenmektedir

Arkeolojik çalışmalarda Kale köyünde bir adet Kale kalıntısı, Kıyıcak köyünde tarihi kalıntılar, Eski Kömürhan köprüsü ve Kömürhan sarayı sular altında kalmış tarihi eserleridir. 18.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İskan Siyaseti adlı esere göre 1760 yılında 1000 çadıra sahip olan, Malatya kazasının Çoban nahiyesinde

¹ Malatya İl Yıllığı, Malatya, 2000

² www.malatyaizollu.com, 25.11.2009

³ DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı (Malatya), Malatya 2000

yaşayan halk Erzurum'da yaylayan, Diyarbakır'da kışlayan ikili bir hayat tarzına sahiptir. Bunlar 16.yüzyıl belgelerine göre Türkmenler grubundandır.⁴

Önceleri Malatya merkez ilçeye bağlı bir nahiye iken, 9 Mayıs 1990 tarihinde 3644 sayılı kanunla ilçe haline getirilmiştir. İlçe; iklim bakımından kışları soğuk ve yağışlı, yazları sıcak ve kurak bir özellik göstermektedir. Malatya merkezine göre kışları daha ılıman geçmektedir. Baraj gölünün iklimi yumuşatmasında büyük bir etkisi görülmektedir.

İlçe merkezini mahalle ve köylerini birbirine bağlayan yolların geneli stabilize edilmiştir. Asfaltlama ve genişletme devam etmektedir. Köylerden ilçe merkezine ulaşım önceleri katırlarla yapılmakta iken yolların açılmasıyla şimdi tüm ulaşım araçları ile köylere rahatlıkla hizmet sunmaktadırlar. İlçe son yıllarda Ağaçlandırma Seferberliği ile yeşillendirme kampanyasına gidilmektedir.

İlçenin birçok deresi vardır bunlar kış ve bahar aylarında karların erimesiyle akarken yazın sulama ihtiyacı nedeniyle azalmakta çoğu yerde ise kurumaktadır

İlçe merkezinin bir tarafı dağlarla çevrilidir. Arazi engebeli bir yapıya sahiptir. İlçe son zamanlarda bir yandan göç verirken bir yandan ise özellikle Bingöl-Muş tarafından Elazığ Baskil ilçesi çevresinden ve Adıyaman merkez ve ilçelerinden göç almaktadır. İlçe halkı geçimini, Malatya'nın genelinde olduğu gibi kayısı üretiminde sağlamaktadır. Bunun yanında çilek ve meyvecilik üretimi yapılmaktadır. Elma, ceviz, dut gibi meyve ağaçlarına çokça rastlamak mümkündür. Tahıl üretimi ve sebzeçilikte yapılmaktadır. Ayrıca büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık, köylerde geçim kaynağı olarak yapılmaktadır. Arıcılık gelişmekte olan bir geçim kaynağıdır. İlçede Alabalık tesisleri de mevcuttur. İlçe yayla turizmi bakımından gelişmeye elverişlidir.

İlçe en çok İstanbul'a göç vermektedir. Son kırk yılda ilçeden birçok kişi çalışmak için İstanbul'a gitmişlerdir. Orda deri imalatı ve tekstil üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bu alanda sayılı iş adamları aralarına girmişlerdir. Kale ilçesi ile

⁴ www.malatyaizollu.com, 25.11.2009

mevcut bağlarını koparmamışlar yaz aylarında ilçeye dinlenmeye gelmektedirler. İlçe bahar yaz aylarında nüfusunda büyük bir artış gözlenmektedir.

İlçenin küçüklüğüne rağmen eğitim-öğretime önem verilmekte, yüksek okulları bitiren insan sayısı her geçen gün artmaktadır. İlçe merkezinde bir lise, üç ilköğretim okulu, sekize yakın ilkokulu bulunmaktadır. İlçede taşınmalı eğitim yapılmaktadır.

İlçede tarihi yer olarak Şeyh Muhammet-i Kerhi Türbesi ve Dedeköy mahallesinde bulunan “Beyt Damı” adı verilen ziyaret mekanı bulunmaktadır. Bu ziyaret yerlerine ilçeden ve ilçe dışından birçok kişi ziyarete gelmektedir.

İncelememize konu olan yerler ilçenin merkeze bağlı Dedeköy Mahallesi ve Kozluk köyüdür. Dedeköy mahallesi, Alevi Sünni vatandaşlarımızın beraber yaşadıkları bir mahalledir. Mahalle de 30’a yakın hanede 80 kişi yaşamaktadır. Kozluk köyüne baktığımızda yaklaşık elli hane de 180 kişi yaşamaktadır. Yaz mevsiminde bu sayılar artmaktadırlar. Belirtilen nüfustan daha fazlası ilçe dışında yaşamaktadırlar. İlçe merkezinde Şeyh Muhammed-i Kerhi hazretlerinin türbesi ve Dede köy mahallesindeki Beyt Damı’nın ziyaretçisi çoktur. Şifa arayanlar ve adak adayanlar bu ziyaret yerlerini sıkça ziyaret etmektedirler. Ziyaret yerlerinde kurbanlar kesilmekte ve fakir ailelere dağıtılmaktadır. Ziyaret yerleri bazı art niyetli insanlar kazılar yapmış mekanları tahrip etmişlerdir. Şu an ise yakın zamanda ziyaret yeri tekrardan inşaat edilmiş sağlam bir yapıya kavuşturulmuştur.

Araştırma yaptığımız bu yörede eğitime-öğretime büyük önem verildiği, üniversite okuyanlarının sayısının çokluğu ile kendini göstermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KALE'DE YAŞAYAN ALEVİLERİN İNANÇ VE İBADET HAYATLARI

A- ALEVİLERDE İNANÇ

Türkiye'de Alevi-Bektaşî topluluklarının çoğunluğunun temeli farklı zamanlarda Asya içerisinde Anadolu'ya gelen Türklerdir.⁵ Türk boylarının bir grubu kırsal alanlarda göçebe ya da yarı göçebe yaşantısını sürdürürken bir grubu ise yerleşik kentlerde hayatı seçmiştir. Bu tercihler yarı göçebe olan ve Türkmen olarak isimlendirilen bu topluluklar önceden tanıştıkları İslam'ı, tasavvufî yönüyle algılamışlar ve sufi geleneğini Anadolu'ya taşımışlardır. Kültürlerini yaşatan bu topluluklar tasavvufî İslam ile bu kültürlerini uzlaştırmış, Hz. Ali ve Ehli Beyt'i önder seçerek yaşama tarzlarına uygun bir inanç sistemini oluşturmuşlardır. Bu süreçte kırsal alanda yaşayanlar "Alevi" kentlerde yaşayanlarda "Bektaşî" olarak kendilerini tanımlamışlardır.⁶

Türkiye'de yaşayan bu topluluklar kendi içlerinde çeşitli farklılaşmaları ifade etmektedir. Ocaklı olanlar (Aleviler/Dedegan kolu), seçimle gelenler ise (Bektaşîler /Babagan kolu), iki büyük topluluktur. Bir başka anlamda farklı coğrafyalarda bulunan, geçmişten bugüne yaptıkları işler ve diğer özellikleri bakımından değişik isimler alan Alevi-Bektaşî toplulukları vardır. Bunlar Nalcılar (Ordu Yöresi), Sıraçlar (Tokat), Elçi, Tahtacı (Orman işlerini yapanlar, Ege ve Akdeniz), Çepni (Çobanlık yapanlar, Karadeniz), Abdallar, Kızılderili, Talibi, Arapkirli, Amuca (Bulgaristan)'dır.⁷

Bektaşîlik ve Alevilik aynı kökten gelen bir olgudur. Fakat zamanla, bilhassa XVI. yüzyıldan itibaren bölünmeler olmuştu ve iki farklı toplum oluşmuştur. Bunlardan köylerde ve kırlarda oturan ve en eski zamanlardan beri batını yorumlara ağırlık verenlere Kızılbaş adı verilmiştir.⁸

⁵ Anadolu Aleviliği Hakkında Değerlendirme İçin Bakınız: Ş. Hamit Aktürk, Dini Guruplar Sosyolojisi Açısından Alevilik-Ören Kasabası Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Elazığ, 2004.

⁶ Hüseyin Bal, "Alevi-Bektaşî Sosyolojisinde Konu ve Yöntem", Türkiye Günlüğü, Ankara, 1997, sayı:48, s.109; Ali Yaman, Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi, İstanbul 1995, s.22-23; bkz, Yusuf Ziya Yörükkan, Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, Ankara 1998

⁷ Orhan Türkdoğan, Alevi Bektaşî Kimliği, İstanbul, 1995, s.484.

⁸ Ali Yaman, Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi, s.24; bkz, Hasan Onat, Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine, İslamiyat, 2003.sayı:3, Ankara 2003

Kale yöresinde yaşayan Alevilerde, Kızılbaş kavramı kabul edilen genel kanıya göre ismin kökeni, Hz. Ali'nin Hayber Kalesi'nin fethi sırasında başına kırmızı sarık takmış olmasına kadar uzanmaktadır. Ayrıca, Sıffin savaşında Hz. Ali'nin askerlerine Muaviye'nin askerlerinden ayırıt edilmeleri için kırmızı sarık sardırmasıdır.⁹

Safevi Devleti kurulduktan sonra bu devletin yandaşları "Kızılbaş" olarak adlandırılmıştır. Kızılbaş adı, Şeyh Haydar'ın müritlerine on iki imamı simgeleyen on iki dilimli taç giydirmesi sonrasında kullanılmaya başlanmıştır. Böylece kullanılmaya başlanan bu sözcük, Safevileri ve ona ilgi duyan Türkmen boylarını nitelemek üzere, Kızılbaş, Türkler, Kızılbaş, Askeri, Kızılbaş beyleri, Kızılbaş boyları, Kızılbaş devleti şekillerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devletinde ise Kızılbaş adı bir küçümseme ve kötüleme aracı olarak kullanılmıştır. Bu sebeple bu kişiler kendileri "Alevi" ismiyle tanıtmışlardır. Ayrıca Ali'ye aşırı bir sevgiye varan muhabbetten dolayı onlara "Alevi" denmiştir.¹⁰

Rafizîlik, İslam mezhepleri literatüründe ilk üç halifenin hilafetini reddetmesi nedeni ile bütün Şii grupları kapsayan bir ifade olup Osmanlılar tarafından XVI. Yüzyıldan itibaren Kızılbaş kelimesiyle aynı anlamda kullanıldığı da olmuştur.¹¹

Rafizî kelimesi aynı zamanda Alevlik için, XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı kaynaklarında rastlanan ve küçük düşürmek için kullanılan bir isimdir. Bu kişiler Zeydiyye, İmamiyye ve Keysaniyye gibi gruplara birlikte anılmaktadır. Rafizi sözü Osmanlılar döneminde İran'ın dini ve siyasi emellerine alet olma sebebiyle ve tamamen "Siyasi bir yafta" olarak kullanılmıştır.¹²

Kale yöresinde Rafizî kavramı "bizden olmayan" anlamında kullanılır Aleviler ve Sünniler bu kavramı birbirleri için karşılıklı olarak kullanırlar. Daha çok Sünni kesimin Alevilere yönelik kullandıkları bir kelimedir. Kerbelada Yezit'in

⁹ Mehmet Demirkılıç, Kale 1944 doğumlu, İlkokul mezunu, Çiftçi, Dedeköyünde oturuyor.

¹⁰ Muharrem Pektaş, 1950 Kale doğumlu, İlkokul mezunu, Esnaf, İstanbul'da oturuyor.

¹¹ İlyas Üzüm, "Kızılbaş", DİA, XXV, 547.bkz Mehmet Atalan, Şiiliğin Farklılaşması Sürecinde Cafer es-Sadık'ın Yeri, , Ankara 2005, s. 30-32;Ali Selçuk, Tahtacılar, İstanbul 2005, s.26-27

¹² Yahya Mustafa Keskin, Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği-Elazığ Sünköy Örneği, Ankara 2004, s.41; İrene Melikof, Kırkların Ceminde (Çeviri: Turan Alptekin), İstanbul 2007, s.20; bkz, Ethem Ruhi Fığlalı, Türkiye de Alevilik ve Bektaşilik Ankara 1990, s.239;Ünver Günay; Harun Güngör Türk Din Tarihi, s.310 Kayseri 1998; Burhan Bozgeyik, On iki İmam ve Alevilik, İstanbul 1999, s.111

yapmış olduğu zulme karşı Sünnilerin de Aleviler için "rafazı" kelimesini kullanmaları olarak ortaya çıkmıştır.¹³

Alevilerde inanç anlayışının kendine özgü yönleri bulunmaktadır. Araştırma alanımızda yaşayan Aleviler, Aleviliği Horasandan çıkıp her tarafa yayılan bir öğreti olarak değerlendirmektedirler. Onlara göre: Alevi inancının temeli Hak-Muhammed-Ali sevgisine dayanır. Bunun sonucu olarak Ehli Beyti, On iki İmamı, On dört masumu, On yedi kemerbesti sevmekte inancın olmazsa olmaz esaslarındandır Alevilik ince bir yoldur; bir inançtır. Problemlerini kendi içerisinde halleden, çözen bir öğretilerdir. Alevilikte kin tutmamak, duyduğunu söylemek, gördüğünü örtmek, dedikodu yapmamak, sır tutmak esastır. Alevilik geleneği Hz. Peygamber'e ve Hz. Ali'ye dayanır. İmam Cafer'in Buyruk'u Aleviliğin temelini oluşturur. Ayrıca Hacı Bektaşî Velinin Makalat'ı ve Velayetnamesi, Alevilik ile ilgili kaynaklardır. Sözlü gelenekte bunlara dayanır. Kale'de yaşayan Alevilerin Alevilik anlayışının temeli, biçimden çok özü esas almasıdır. Aşağıda Kale Alevilerinin İnançla ilgili bu düşüncelerini değerlendireceğiz.

1-Tanrı Anlayışı

Tanrı (eski Türkçede Tengri), kâinatta mevcut olan her şeyi yarattığına ve koruduğuna inanılan en yüce varlıktır. İnsanüstü bir kudret ve kuvvet olan Tanrı kavramının genel bir tanımı yapılamamıştır. Bu sebeple tarih boyunca insan, hayvan ve bitkilerin tanrı sayıldığı görülmüştür. Eski Türkler, Allah fikri ve inancına sahip olmuşlar ve bunu Tanrı adıyla ifade etmişlerdir. Türklerin Tanrı anlayışı İslâm'ın Allah anlayışıyla hemen hemen aynı olmuştur. Tek tanrılı dinlerde bir tek Tanrı olmasına rağmen çok tanrılı dinlerde, hemen her kudret ve kuvvet için bir tanrı kabul edilmiştir. Araplar İslam dinini kabul etmeden önce putlara taparlarken, bunlardan en yüce saydıklarına Allah adını vermişler, öteki tanrılara da "ilâh" demişlerdir. Tanrı kelimesi, Türk Atasözlerinde aynen Allah karşılığında kullanılmıştır. "Büyüklik Tanrıya yakışır", "Tanrı rızkını kuluyla birlikte yaratır"¹⁴ örneklerinde görülmektedir.

¹³ Abdullah Karaman, 1945 doğumlu, İlkokul mezunu, Çiftçi, Dedeköyde Oturuyor.

¹⁴ Osman Cilacı, "Tanrı", Ş.İ.A, İstanbul. 2000, VII, 384; İlyas Üzüm, Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik, İstanbul. 2007, s. 73-74.

Anadolu Aleviliğindeki genel Tanrı anlayışının izlerini Kale Alevilerinde de görmek mümkündür. Yaptığımız araştırma ve mülakatlarda Tanrının var olduğu inancının çoğunlukla var olduğunu gördük. Tanrı, üçleme içerisindeki Allah, Muhammed, Ali kavramları kapsamında incelenmektedir. Saygınlıklarından dolayı bu üç unsur aynı anda ve aynı değerde zikredilir. Tanrı, yerin ve göğün yaratıcısı, canlılara can ve hayat veren, her şeye kani olan en büyük yaratıcıdır. O en yücedir. Bu inanca başka hiçbir şey katılamaz. Üçlemede ikinci sırada yer alan Muhammed, dinin mucidi, Allah'tan sonra şefaathçi olarak kabul edilir. Dünya kurulmadan önce de peygamber, tanrının en büyük seçkin kulu idi. Üçlemenin üçüncüsü olan Ali ise Muhammed den sonra dini irşat eden ve o dini yayan kişi sayılır. Allah'ın aslanıdır.¹⁵

Bir başka görüşe göre Tanrı, insanı yaratma yoluyla kâinata tecelli etmiş ve kendisini göstermiştir. Tanrı insandan ayrı değildir. Tanrının varlığı ancak insanın varlığı ile bilinir. Tanrının görülebilmesi insanın görülmesi ile alakalıdır. O, mevcut olan her şeye benzemektedir. Tabiatıta mevcut olan her şey tanrıyı gösterir. Nereye bakarsak O'nu görebiliriz. Tanrı kendisini bilene yakındır. O, her yerde her an her an hazır olur. Bakmadan görür, çağırmadan işitir. Allah'tan saklı, gizli hiçbir şey yoktur.¹⁶

Alevilerin inanç anlayışında, Tanrı kavramı insanda görülen bir varlığa dönüşür. İnsanlar Tanrı'dan bir parçadır. Çünkü Allah, insanı yaratırken ona kendi ruhundan üflemiştir. Bu sebeple Aleviler insana secde ederler. Tanrısal görüşün en olgun örneği Hz. Ali'nin kendi varlığıdır. Ali en kâmil ve en mükemmel insandır. Ali, ibadet ve inancın merkez noktasıdır. Tanrısal görünüşün onda belirmesi bu insanüstü olgunluğu ve özellikleri nedeniyledir. Tanrı, Hızır vasıtası ile insan suretine girmektedir. Hızır her dönemde değişik donlara girerek insanların karşısına çıkmaktadır. İnsan, Tanrı'yı ancak sevgi ile bulabilir. Sevgi gönülden doğar. Gönül ise Tanrı'nın evidir. Bu evde üç kişi bulunur. Bunlar: Hak, Muhammed, Ali'dir. Cem erkânlarında okunan hemen her dua ve deyişte, her katılan insanın dilinde

¹⁵ Celal Demirkılıç, Kale 1954 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor.

¹⁶ Bin Ali Pektaş, Kale 1959 doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, İstanbul'da oturuyor.

düşürmediği ve genelde tüm Alevilerin günlük ikrar ve yeminlerinde bu üçleme mutlaka vardır.¹⁷

2. Peygamber Anlayışı

Peygamber Farsça kökenli bir kelimedir. Sözlükte, "haberci" anlamında kullanılır. Yüce Allah, insanlar arasında seçtiği kimseleri, diğer insanlara müjdeleyici ve azabı haber verici elçiler olarak göndermiştir. Bu elçiler insanların ihtiyaç duydukları ve duyacakları her şeyi onlara açıklamışlardır. İşte peygamber; Allah'ın, kullarına kendi isteklerini bildirmek; onlara doğruyu ve yanlışı açıklamak üzere seçtiği ve görevlendirdiği kişi olarak tanımlanır. Peygamberlere inanmak, iman esaslarından birisidir. İlk peygamber, Hz. Âdem; son peygamber ise, Muhammed (s.a.s)'dir. Bu ikisi arasında sayısını ancak Allah'ın bildiği kadar peygamberler, gelip geçmiştir. Kur'an-ı Kerim'de ise bunların yalnız yirmi beş tanesinin adı zikredilmiştir. Peygamberlere imanın bütün peygamberleri kapsamı gerekir. Bir tanesine bile inanmamak kişiyi dinin dışına çıkarır. Buna göre, iman açısından hiç bir peygamberi diğerinden ayırt etmemek gerekir. Allah, her millete bir peygamber göndermiştir. Peygamberlik çalışarak elde edilecek değil ancak Allah'ın dilediği kimseye verdiği bir makamdır.¹⁸

Kale de yaşayan Alevilere göre de peygamberlere inanmak, iman esaslarındandır. Yüz yirmi dört bin peygamberin varlığına ve hepsinin de hak olduğuna inanılır. Bu peygamberlerin dördü en büyük olarak kabul edilir. Bunlar: Musa, Davut, İsa ve Muhammed (a. s)'dir. Tanrının en büyük kulu ve İslam dininin kurucusu Hz. Muhammed'dir. Tüm peygamberler ve getirdikleri öğretiler gerçektir. Hepsinin aynı ölçüde kabul edilmesi gereklidir.¹⁹ Âdem (as)'den Muhammed (as)'a kadar gelen bütün peygamberler aynı görevi, aynı mesajı ve aynı nuru taşıyarak getirmişlerdir. Hızır, Hz. Ali donunda dünyaya gelmiş ve insanları etrafında toplamış, onlara yardım etmiştir.²⁰ Hz. Ali, Peygamberin en yakın dostu, yareni ve yardımcısıdır. Hz. Muhammed, daha hayatta iken kendisinden sonra halife

¹⁷Devramı Özgün, Kale 1978 doğumlu, üniversite mezunu, eğitimci, Dede köyünde oturuyor.

¹⁸ Hamdi Döndüren, "Peygamberlere İman", Ş.İ.A., İstanbul. 2000, VI, 343-345; Üzüm, a.g.e., s. 115; Cenksu Üçer, Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik, Ankara, 2002, s.285.

¹⁹ Abdullah Karaman, Kale 1951 doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, Dede köyünde oturuyor.

²⁰ Celal Demirkılıç, Kale 1950 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor.

olarak Hz. Ali'nin kabul edilmesini vasiyet etmiştir. Peygamber kendisini ilmin şehri, Ali'yi ise o şehrin kapısı olarak tarif etmiştir. Aynı zamanda Hz. Ali'yi Musa'nın Harun'u gibi kendisine en yakın kişi görmüştür.²¹ İşte Muhammed (as)'e kadar gelen bu nur, Ali'ye, on iki imam, onlardan da dedelere devredilmiştir. Nurun devamlılığı inancı Aleviler arasında "Muhammed-Ali bir nurdur" şeklinde formüle edilmiş olup bu inanç günümüzde de sürmektedir. Yörede Alevilik Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve On iki İmam sevgisine dayanır. Ehl-i Beyt sözcüğü genel olarak ev halkı manasında kullanılır. Ev halkı yani Ehl-i Beyt, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluşmaktadır. Ehl-i Beyte, Pençe-i Al-i Aba da denmektedir. Ehli Beyt'e iman inanç esaslarından sayılır. Yapılan dualarda Ehl-i beytten de himmet dilenir. Onları her zaman anmak ve onlara niyazda bulunmak gereklidir²²

3. Kitap Anlayışı

Genel İslami anlayışa göre kitaplara inanmak, Allah'ın bazı peygamberlere kitaplar indirdiğine, bunların hepsinin doğru ve gerçek olduğuna inanmaktır. Bu, Amentü olarak bilinen iman esaslarından birisidir. Bu kitaplar Allah'ın peygamberlerine gönderdiği vahiyler toplamından oluşur. Kitaplara inanmak Allah'a, meleklerine ve peygamberlerine inanmanın bir gereği kabul edilmiştir. Allah insanlara doğru yolu göstermek üzere, içlerinden seçtiği peygamberler aracılığı ile kitaplar gönderir. Kitaplar insan hayatını en mükemmel biçimde düzenleyecek inanç esaslarını, ibadet biçimlerini, yapılması ya da yapılmaması gereken davranış ve eylemleri, güzel ahlâk ilkelerini, toplumsal hayatı düzenleyecek temel ilke ve kuralları ihtiva eder.²³

Anadolu Aleviliğinde kitaplara inanmak "amentü" bağlamında değerlendirilmekte olup dört kitaba ve Allah Tealanın göndermiş olduğu bütün sahifelere inanmak gerekir. Kur'an-ı Kerim, Allah'ın Cebrail (as) vasıtası ile Hz. Muhammed'e göndermiş olduğu ilahi bir kitaptır. Bu sebeple Kur'an'ın bütün hükümlerine uyulmasının gerekliliği buyrukta vurgulanmıştır. Konular Kur'an

²¹ Mürşit Özgün, Kale 1950 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor.

²² Mustafa Ersoy, Kale 1955 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Kozluk oturuyor.

²³ Ahmet Özalp, "Kitaplara İman", Ş.İ.A., İst. 2000, IV, 357-358; Üzüm, a.g.e., s.1 10.

ayetleriyle temellendirilmeye çalışılmıştır²⁴. Buyruk'ta Kur'an'ın eksik olduğu ya da değiştirildiğine dair hiçbir noktaya rastlanmamakla birlikte pratikte çok defa böyle bir iddia kabul görmüş, bunun yanı sıra Kur'an'ın zahiri yönünün bağlayıcı olmadığı ileri sürülmüştür.²⁵

Kale yöresinde yaşayan Aleviler tarafından da Dört kitabın dördünde hak olduğu kabul edilir. Kur'an-ı Kerim'in Arapça aslına itibar edilir. Aslının bugüne kadar korunarak geldiği ve hiçbir değişikliğe uğramadığı kabul edilir. Türkçe tercümelemlerin ise değişik yorumları içerebileceği ve bu nedenle her meale itibar edilmemesi gerektiği anlayışı yaygındır. Dört kitabın dördü de kutsal kabul edilir ve bu kutsal kitaplar birbirinin devamı olarak aynı konuyu aktarırlar. Bu kitapların sonuncusu Kur'an'dır. Muhammed (as) Cebrail aracılığıyla getirilmiştir. Kur'an'ın toplanma ve çoğaltılma zamanında Ali ve Ehli beyt ile ilgili hakikatlerin bir kısmı çıkarılmış ve değiştirilmiştir. Çünkü Kur'an, Muhammed-Ali'yi anlatır. İşte Kur'an'ın değiştirilmesinin anlamı burada yatmaktadır. Sonradan Muaviye-Yezid ikilisi bu Kur'an'da yazılı olan bu hakikati değiştirdiler, Kur'an'ın hakikatinin değiştirilmesinden kast edilen de bizatihi Kur'an'ın harflerinin, kelimelerinin veya sayfalarının değiştirilmesinden ziyade Muhammed-Ali'nin "Konuşan Kur'an" oluşu, onların modellikleri ve ilişki biçimleri değiştirilerek, Kur'an'ın da emrettiği bir dünyadan geri dönmüş oldular. Kur'an'ın söylediklerinin mücadelesini on iki imam devam ettirdi, günümüze kadar da bu mesajı ehlibeytin soyundan dedeler sürdürdü. Dolayısıyla onların söyledikleri de kutsal bir metin olarak kabul edildi, çünkü tarihi aşan bir dokunma ile Kur'an'ın anlam ve mesajını taşımakta hatta sürekliliğini sağlamaktadırlar.²⁶

4. Melek Anlayışı

Melekler; erkeklik, dişilik, yeme, içme, evlenme, doğma, doğurma, normal gözle görülme özellikleri bulunmayan ve sadece Allah'ın emirlerine itaat eden

²⁴ Buyruk, s. 178, 179; Üzüm, a.g.e., s.l 10-115; geniş bilgi ve farklı yöresel uygulamalar için bakınız Cenksu Üçer, Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik, Ankara 2005, s. 268-285

²⁵ İlyas Üzüm, "Temel Alevi Kaynağı Buyruk'ta Kur'an Anlayışı", Folklor-Edebiyat, sayı 30, Ankara 2002, 8.101-113.

²⁶ Zehra Pektaş, Malatya 1960 doğumlu, lise mezunu, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor; Mehmet Özgün, Kale 1953 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor; Ahmet Mermer, Kale 1943 doğumlu, ilkokul mezunu, emekli, Dede köyünde oturuyor.

yaratıklardır. Melek kelimesi sözlükte; haberci, elçi, kuvvet ve iktidar sahibi, tedbir ve tasarruf manalarında kullanılmaktadır. Dini literatürde ise; peygamberlere gönderilen ilâhî elçiler, insanlar ve kâinat üzerinde Tanrı adına tasarrufta bulunan, O'nun emirlerini ve verdiği vazifeleri aynen yerine getiren kudret sahibi manevî varlıklar anlamındadır. Vasıfları ve görevleri Kur'ân-ı Kerim'in pek çok ayetlerinde tafsili olarak anlatılan²⁷ meleklerle iman etmek, İslâm'da iman esaslarından biridir. Bu inanç, İslâm dininin inanç sistemi arasında çok önemli bir yer işgal eder. Alevi kültüründe melek inancı genel olarak çok vurgulu işlenmiş olmamakla beraber belli bir esneklik ve kapalılık içerisinde kabul edilen bir inanç biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu inanış, genel İslami anlayışa yakın bir muhteva içermektedir.²⁸

Kale Alevilerinde meleklerin varlığına inanmak "amentü" kavramı içerisinde değerlendirilmektedir. Meleklerin var olduğu inancı hakimdir Dolayısıyla meleklerle iman yukarıda da değindiğimiz imanın şartlarından biri olarak kabul edilir.. Melekler, Tanrının yaratmış olduğu soyut varlıklardır. Rahmani ve şeytani olmak üzere iki kısma ayrılırlar. Rahmani olanlar iyilik melekleridir. Tanrının yeryüzündeki habercisi, vahiyleri tanrıdan peygambere ulaştıran vasıta olarak kabul edilirler. Şeytani olanlar şeytanın tarafında olan kötülük melekleridir.²⁹

5. Ahiret Anlayışı

Âhiret kelimesi "Son" ve "Sonra Olan" anlamında Arapça bir kelimedir. Sözlükte "Evvel" kelimesinin zıddı olarak kullanılır. Dini literatürde ise "Öbür Dünya" manasında kullanılmıştır. Burada dünya, canlıların yaşadığı önceki âlem, ahiret ise son âlemdir. Yeni hayatın başlayacağı günden itibaren, sonsuz bir halde devam edecek olan âleme "Ahiret Âlemi" denir. Bütün semavî dinlerde olduğu gibi en İslâm'a göre de, ahirete inanmak imanın şartlarından sayılmıştır.³⁰

²⁷ Nisa 4/172, En'am 6/61, A'raf 7/206, Ra'd 13/12-13, Hicr 15/61-64, Nahl 16/49-50, Meryem 19/64, Enbiya 21/19-20, 26-29, Fatır 35/1, Saffat 37/1-4, 158-166, Şad 38/67-69, Zümer 39/75, Mü'min 40/7-9, Fussilet 41/38.

²⁸ Üzüm, a.g.e, s.108; Üçer, a.g.e, s. 265-266.

²⁹ Mehmet Özgün, Kale 1953 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor. Mürşit Özgün, Kale 1950 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor

³⁰ Üzüm, a.g.e, s.118; Üçer, a.g.e, s. 294.

Anadolu Alevilik anlayışında eski dinlerden gelen tenasüh inancı ile Kur'an'ın üzerinde durduğu ahiret anlayışının ağırlık noktası tenasüh inancının lehine olmak üzere gevşek biçimde iç içe girmiş bir görünüm arz eder. Velayetnamelerde ve deyişlerde ruhun insandan insana veya ruhun hayvan, bitki ya da cansız maddelere geçişi biçiminde bir tenasüh anlayışı vardır. Bektaşî menakıbnamelerinde de bu inancın izlerini görebiliriz. Bu menakıbnameleri tenasüh konusunda üç grupta inceleyebiliriz. 1) Tek bir ruhun Âdem'den başlayarak sırasıyla bütün Peygamberlerin bedenlerinde ve son olarak da Hz. Muhammed'in bedeninde şekillenmesi (Sultan Şucauddin, Orman Baba, Kaygusuz Abdal ve Muhyiddin Abdal'ın şiirleri). 2) Hz Ali'nin, Hacı Bektaş-ı Veli olarak tekrar dünyaya gelmesi ve daha sonra da bütün büyük evliyanın bedeninde yaşamaya devam edip bunun kıyamete kadar devam edip gitmesi (Kul Hasan, Muhyiddin Abdal, Pir Sultan Abdal ve Kul Hüseyin'in şiirleri). 3) Büyük bir velinin ruhunun yine büyük bir velide ortaya çıkması. Mesela, Muhlis Paşa'nın Âşık Paşa olarak, Hacı Bektaş'ın Abdal Musa olarak, Seyyid Battal Gazi'nin Sultan Şucauddin olarak, Sarı Saltık'ın Otman Baba olarak yeniden dünyaya gelmesi (Âşık Paşa ve Şeyh Bedreddin'in şiirleri)³¹. Bütün bunlarda tenasühün izleri açıkça görülür.

Kale Alevilerinde ahiret inancını değişik açılardan incelemek mümkündür. Kendilerine sorular yönelttiğimiz ve sohbet ettiğimiz kişilerden yaşlı olanlarda ahiret anlayışının İslam'ın genel bakış açısına uygun olduğunu müşahede ettik. Onlar öldükten sonra mutlaka tekrar diriliş, hesap verme, sırttan geçme, cennet, cehennem gibi ahiret ile ilgili her şeyi kabul etmektedir. Gençler arasında ahiret inancı gerek bilgi açısından, gerekse inanma açısından fazla yer bulamamaktadır. Gidip de dönen var mı, doğarsın yaşarsın ve ölürsün, her bu dünyada gibi söylemler daha yaygındır.³² Alevilik ile ilgili konulara ilgi duyan ve bu konuda kitaplar okuyan, geçmiş yaşantıları araştıranlar ölümün sadece bir don değiştirme olayı olduğunu kabul ederler. Bu sebeple ölen bir kişiye öldü tabiri yerine "don değiştirdi", "Hakka

³¹ Ahmet Yaşar Ocak, Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri, İst.1983, s.138-140; Üzüm, a.g.e, s.l 18-122; Üçer, a.g.e, s. 294-305.

³² Hasan Karaman, Kale 1979 doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, Kale ilçe merkezinde oturuyor; İbrahim Pektaş, Kale1935 doğumlu, ilkokul mezunu, emekli, Dede köyünde oturuyor; Hasan Hüseyin Gündoğdu, Kale 1950 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor.

yürüdü", "ocaktan geçti" tabirleri kullanılır. Cenaze kaldırılacağı zaman, mezarlıkta, taziye evinde mutlaka Kur'anı Kerim okutulur.³³

Ölmeden önce kişinin kendisini hesaba çekmesi gerekir. Buna "ölmeden önce ölmek" denilir, "özünü dara çekmek" ilkesi temel niteliktir. Kişi ölmeden evvel kul hakkı konusunda mutlaka helallik dilemelidir. "Ulu divanda Allah kendisine yönelik işlenen suçları affedebilir fakat kul hakkına karışmaz" denilir. Bunun için kul hakkı olanlar ve kamuya yönelik suç işleyenler affedilmeden Cem'e alınmazlar.³⁴

Öldükten sonra tekrar dirilme mutlaka olacaktır. Bu tekrar dirilişte yapılan iyilik ve kötülükler sorgulanacaktır. Sırat, ince bir köprüdür. Kıldan ince kılıçtan keskindir. Kötülüğü olan hiçbir kimse onu geçemez. Eğer kişi iyilikler yapmışsa, herkesi hoşnut tutmuşsa ve tanrıya karşı kendini sorgulamışsa ahiret, bu noktada insanı kötülüklerden uzak tutmuştur.³⁵

6. Kader Ve Kaza Anlayışı

Ka-de-re" kökünden gelen kader; sözlük anlamı itibarıyla; "ölçü, ölçme, miktar, bir şeyi ölçerek belirli bir ölçüye göre yapmak, onu takdir ederek tayin ve tahsis etmek", anlamlarında kullanılır. Kader; herhangi bir şeyin mahiyetini gösterme ve sınırlama noktasında bir ölçü sayılır. "Kaza" sözlükte; "bir şeyi sonuna getirerek hükme bağlamak" demektir. Kaza, hükme bağlanan şeylerin söz veya hareketle tamamlanmasıdır. İnanç açısından ise her şeyin Allah'ın ezelde takdir ve tayin ettiği kaderine, yani ilahi ölçüye uygun olarak kaza şeklinde meydana geldiğine kesinlikle iman etmek olarak açıklanır. Çünkü kadere ve kazaya iman, "amentü" içerisinde zikredilmiştir.³⁶

Kale Alevilerinin kader ve kaza konusunda farklı görüşlere sahip olduklarını görmekteyiz. Şimdi bu görüşleri sırasıyla incelemeye çalışalım. Alinyazısı ve kader anlayışı vardır. "Ne gelirse tanrıdandır" , "hak edene iyilik, etmeyene kötülük" ,

³³ Ahmet Mermer, Kale 1943 doğumlu, ilkokul mezunu, emekli, Dede köyünde oturuyor; Muzaffer Pektaş, Kale 1960 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor

³⁴ İbrahim Pektaş, Kale 1935 doğumlu, ilkokul mezunu, emekli, Dede köyünde oturuyor.

³⁵ Mürşit Özgün, Kale 1950 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor.

³⁶ Üçer, a.g.e, s. 287; Ömer Nasuh Bilmen, Büyük İslam İlmihali, (Sad: Ali Fikri Yavuz), İstanbul tarihsiz, s.450.

"Allah'ın bir lütfü bir de zulmü vardır" anlayışları yaygındır. Sorumluluktan kurtulmak için insanlar yaptıkları işleri Tanrı'nın kaza ve kaderi gibi gösteremezler. İyi işler Allah'tandır denilebilir. Fakat kötü işleri, yapılan yanlışlıklar Allah'ın kaderine bağlamak doğru değildir. Çünkü bu durumda Allah, kötü, yanlış ve çirkin işlerin kaynağı olarak gösterilmiş olur. Bu da Allah'ı küçültmek anlamına gelir.³⁷

Bunun yanı sıra her şeyin insandan kaynaklandığı düşüncesine de rastlamak mümkündür. İyilik ve kötülük insanın kendi iradesi ile gerçekleşir. Bu sebeple herkes kendi yaptığından sorumludur. İnsan akli ile iyiyi, kötüyü bulabilir ve bunları birbirinden ayırt edebilir. Allah insanı yaratmış ve onu en şerefli bir yaratık yapmıştır. Dolayısıyla Allah insanın kötülüğünü istemez ve ona kötülüğü emretmez. Kötülüğü dileyen ve yapan insanın kendisidir.³⁸

Yörede özellikle gençler arasında kader ve kaza anlayışını kabul etmeyenler de vardır. Bunlar herkesin yaşamının kendisi ile alakalı olduğunu, kimsenin kimseye karışmasının mümkün olamayacağını kabul ederler. Her birey kendi özgürlüğünü yaşar. Bununla birlikte başkalarının özgürlüğü için mücadele etmek ve onlarında özgür olmasını savunmak gerekir.³⁹

B. ALEVİLERDE İBADET

Tanrı her yerde her zaman ve mekânda insan ile birliktedir. Bunun sonucunda insan özünde tanrıyı bilir ve hisseder. Her an O'nun huzurunda sorguya çekilip hesap veriyormuş gibi hareket eder. Bunun için asıl hesap günü gelmeden kendini temizleme ve özünü dara çekme yoluna girer. Alevilikte ibadet kişinin her an kendini kötülüklerden, yanlış fiillerden ve kul hakkından uzak tutması, iyi bir insan olması için yapmış olduğu her şey olarak kabul edilir. Yaşam içerisinde gösterilecek her iyi davranış ibadet yerindedir.⁴⁰

³⁷ Basri Pektaş, Kale 1945 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor; Mehmet Demirkılıç, Kale 1940 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor; Zehra Yılmaz, Kale 1958 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Kozluk köyünde oturuyor

³⁸ Hasan Hüseyin Gündoğdu, Kale 1950 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor; Kemal Kaleli, Kale 1959 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor.

³⁹ Temur Karaman, Kale 1982 doğumlu, lise mezunu, esnaf, Kale ilçe merkezinde oturuyor; Devranı Özgün, Kale 1978 doğumlu, üniversite mezunu, eğitimci, Dede köyünde oturuyor

⁴⁰ Mustafa Cemil Kılıç, Laik Türkiye İçin Yükselen Alevilik, İstanbul.2005, s. 60; Üçer, a.g.e, s. 305-306; Üzüm, Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik, s. 136.

İbadet, Allah ile kullar arasında bir bağıdır, insanın değeri ancak ahlaki ve dürüstlüğü ile ölçülebilir. Dinde göstermelik ibadetlerin hiçbir değeri ve sevabı yoktur. Tanrı katında asıl ibadet, iyilik yapmaktır. Bu dünyada iken borçları ödemek, kırılan gönülleri yeniden yapmak, kul hakkı ile ahirette Tanrı'nın karşısına çıkmamak için özünü dara çekmektir. Bu da görgü ceminde topluca sorguya çekilerek Cem'e başlamadan evvel herkesin huzurunda yapılır ve cezasına razı olmak şeklinde yerine getirilir, ibadetin belirli bir şekli ve zamanı yoktur. Kişi her an gönlünü Hakka çevirerek ibadet edebilir. Önemli olan iç, gönül ve ruh temizliğidir. Kalbini kötülüklerden uzak tutan herkes ibadetini en iyi şekilde yerine getirmiş demektir. Yaptığı her işte O'nu hatırlayarak dürüst olur. Biçimsel anlamda ortaya konan ibadet ancak bir araçtır. Asıl amaç ise olgun insan olmaktır. Eline, diline, beline bağlı olmayan, en kutsal varlık olan insanı sevmeyen, olgunlaşmamış insanların ibadetleri de boşunadır.⁴¹

Birey açısından kişi ile Allah arasında meydana gelen gönül ilişkisi olarak kabul edilen ibadet, genel anlamda "cem" ile birlikte anılmaktadır. En önemli ibadet "cem"dir. Her şey "cem"in içerisinde gerçekleşir. "Cem" bir noktada ibadetin özü ve özetidir. Perşembeyi cumaya bağlayan gece toplu olarak yapılır ve belirli ritüellerden oluşur. İbadet dili Türkçedir. Cenaze merasimlerinde, evlilik törenlerinde, yemekte, ziyaret yerlerinde ve her yerde dualar Türkçe yapılır.

1. Namaz ve Dua

Namaz sözlükte "dua etmek" veya "hayır duada bulunmak" demektir. İslam dini açısından namaz; tekbir ile başlayıp selâm ile tamamlanan özel hareket ve sözlerden ibaret bir ibadettir.⁴² Namaz, Kale Alevilerin de herhangi bir şekli olmayan, insanın özüyle alakalı olan bir ibadet olarak kabul edilir. Namazdan ziyade niyaz kelimesi kullanılır.

Aleviler, Kur'an'da şekilsel namazın kaç rekât olacağı hangi duaların okunacağını belirtmediğini ifade etmektedirler. Ayrıca Kur'an'da "secde" ve "dua" ibadeti faaliyetinin yer aldığını ve bu faaliyetleri "Niyaz" olarak kabul etmektedirler.

⁴¹ Ahmet Pektaş, Kale 1957 doğumlu, İlkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor; Hasan Hüseyin Gündoğdu, Kale 1950 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor..

⁴² Kılıç, a.g.e., s. 65; Üzüm, a.g.e., s. 137.

Delil olarak Nisa suresi 103. ayetini "Allah'ı ayakta, otururken ve yan yatarken zikredin" ileri sürmektedirler. Buna göre ayette Allah'ı anmanın şeklinin olmadığını düşüncesindedirler.⁴³

Namazın şekil olarak değil de mana olarak kalpten bir inanma olduğunu şu rivayete de dayandırır. Rivayete göre; Peygamberlerden Hz. Musa, bir gün dağdan aşağı yuvarlanan bir çobana rastlar ve çobana ne yaptığını sorar. Çoban, Allah için ibadet yaptığını söyler. Bunun üzerine Musa (as) çobana nasıl namaz kılacağını kılınma şekli ile öğretir. Biraz yürüdüktan sonra karşısına bir dere gelir. Karşıya geçmek için sırtındaki çüppesini suya atar. Çüppenin üzerine basarak karşı tarafa geçer. Arkasından gelen çoban da aynı şekilde sırtındaki paltosunu suya atar ve üzerine basarak karşı tarafa geçer. Bunun gören Musa (as), çobanın yaptığı bu hareketler ile içten Tanrıya yöneldiğini anlayınca onu ibadeti ile baş başa bırakır ve "dilediğin şekilde ibadet edebilirsin" der.⁴⁴

Namazın iç dünya ile alakalı olduğuna getirilen başka bir delil ise şudur: Allah Resulü Hz. Ali'ye bir deve vereceğini fakat rengini belirtmeyeceğini söyler. Hz. Ali namaza durduğunda acaba bana hangi deveyi verecek diye düşündüğünden namazım rahatlıkla eda edemez. Bunun için namaz Tanrıdan talepte bulunmayı ancak özde kabul eden bir ibadet olmalıdır. Sadece şekiller ile yapılan bir ibadetin hiçbir anlamı olmaz.⁴⁵

Tarikata girildikten sonra Tanrıya inanmanın herhangi bir şekli yoktur. Asıl inancın kalpten olması gerekir. Tanrıya inanmak bir öz meselesidir. Namaz şekli bir ibadet olmadığı için Tanrıya otururken, iş görürken, yatarken ve her durumda yönele bililir. Onu anmak ve ona ibadet etmek için özel şekillere ve zamana gerek yoktur. Kişinin iç dünyasının temiz olması ve kâinata temiz bir kalp ile bakması, herkesin onun elinden, dilinden ve belinden emin olması en büyük ibadettir.⁴⁶

Aleviler, Cemlerde halka namazı kılarlar. Kur'an-ı Kerimde geçen secde, niyaz, rükû kelimeleri burada uygulanmaktadır. "Kıble" insanın cemalidir, "kıyam" salâvat

⁴³ Muzaffer Pektaş, Kale 1960 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor; Basri Pektaş, Kale 1945 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor

⁴⁴ Eyyüb Karaca, Kale 1950 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Kale ilçe merkezinde oturuyor.

⁴⁵ Mehmet Demirkılıç, Kale 1940 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor.

⁴⁶ Abdullah Karaman, Kale 1951 doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, Dede köyünde oturuyor.

ile ayağa doğrulmadır, "kıraat" ise Kur'an'daki sure ve ayetlerin duvaz ve nefeslerle diz üstü gelinerek saz eşliğinde okunmasıdır. "Rükû"ya varma, Secde'ye inme, "Sücut" yere niyaz, alın koyma, çapraz el bağlama, boyun bükme gibi vücut hareketlerini ifade etmektedir. Bu ibadet biçimine: "Halka Namazı" denir.⁴⁷

Mülakat yoluyla yaptığımız araştırmada Namaz ile ilgili genel İslami anlayışa uygun görüşler ile de yörede karşılaşmaktayız. Özellikle Cuma namazlarına riayet eden bu kişiler hem de niyazı, cemi kabul etmektedirler. Namaz konusunda hiçbir farkın olmadığını fakat zamanla uygulamanın farklılaştığını söylemektedirler.

Namazı ilk kılanlar ilk Müslümanlar yani Hz. Peygamber ve onun çevresinde olanlardır. Daha sonraları Hz. Ali'ye yapılan haksızlıklar sonucu caminin eşiğine Kur'an-ı Kerim konulduğu ve Hz. Ali'nin isminin yazıldığı anlayışı hâkim olduğundan camilere girilmemeye başlanmıştır. Bu durum zamanla namazdan uzaklaşmayı da beraberinde getirmiştir.⁴⁸

2. Ayin-i Cem

Alevilikte Ayin-i Cem; sorgulama zamanı ve sorgulama yeridir. Tarikata girenlerin toplum içerisinde ayini cem'e iştirak edebilmeleri için halk tarafından bilinen bir kötülüğünün olmamasını gerektirir. Hırsızlık, yalan, namus ile ilgili kötülüklerden herhangi birini yapmışsa bu kişi cezalı sayılır ve Cem'e alınmaz. Cem'e giren kişi her türlü kötü düşünceden ve fiilden nefisini arındırmış olmalıdır. Ayini Cemde kişi sanki Tanrı huzurunda hesap verir.⁴⁹

Kale yöresinde de Anadolu Aleviliğinde olduğu gibi cem inanç ve ibadet açısından önemli bir yer tutmaktadır. Önceki yıllarda sıkça yapılan bu ibadet son otuz yıldır az yapılmıştır. Bu duruma sebep olarak şunlar gösterilmektedir: Birinci sebep yörede üniversiteye giden gençlerin memleketlerine geri dönüşlerinde dedelik müessesesine yeterince ilgi göstermemeleridir. Bazıları bu yargıyı kabul etmemektedir. İkinci sebep, gençler ile ilgili sebebe katılmayanların ileri sürdükleri

⁴⁷ Sadık Pektaş, Kale 1945 doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, , Dede köyünde oturuyor.

⁴⁸ Muharrem Pektaş, Kale 1945 doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, Dede Köyü'nde oturuyor.

⁴⁹ Ali Yaman, Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi, İstanbul. 1998, s.211, 213:bkz, M. Sait Şimşek 'Dua', Ş.İ.A, İstanbul 2000,

ve genel yargıyı ifade eden kentlere göç sorunudur. Yöreden büyük şehirlere çalışmaya gidenlerin memleketlerine sıkça gelememeleri sonucunda yeterli cemaatin oluşmaması cemlerin yapılmasını zorlaştırmıştır. Bunun yanı sıra Ziyaret yerinde cem evi bulunmakta ve belirli zamanlarda cem ibadeti yapılmaktadır. Ziyaret cem evi iki katlı bağımsız bir binaya sahip ve tamamen köy halkının kendi emekleri ve maddi imkanları ile yapılmış. Cem evinin birinci katı yemekhane ve mevlit salonu İkinci katta ise cem ibadetinin icra edildiği büyük bir salon vardır Salonun tamamı halı ile kaplıdır salonda minderler dizilmiştir. Kapının tam karşısında ve kible istikametine gelen yerde dedenin oturacağı minder konulmuş. Dedenin oturacağı yerin kible tarafında olmasına özellikle dikkat edilmiş. Salonun duvarları Hz. Ali, On iki İmam, Hacı Bektaşî Veli Kerbela resimleri ile süslenmiş. Dedenin oturduğu yerin sağ köşesinde Atatürk büstü bulunuyor. Cem evinde yapılan cemlere diğer yerlerden de katılım olmaktadır, Cem ayını Anadolu'nun diğer yerleri ile farklılık göstermemektedir.

Cem'in yapılışı hakkında yörede farklı bir uygulamaya rastlamıyoruz. Cemin asıl dayandığı çıkış zamanı olarak "Kırklar Cem'i" kabul edilir. Kırklar, yörede çokça bahsedilen bir kavramdır. Cem ibadetinin önemi ve kutsallığı Kırklar Meclisi ile açıklanmaktadır. Özellikle yaşlılar bu hadiseyi coşku ile anlatmaktalar. Anlatılan menkıbe şöyledir: Muhammed (as) bir gün bir meclise uğrar, kapıyı çalar izin ister, fakat içerden bir ses: "Sen kimsin?" diye sorunca: "Muhammed Peygamberim" der, içerideki ses ona: "Burada peygamberin işi yok" der ve onu gönderir. Daha sonra yeniden gelir aynı soruya karşılık: "Ben Muhammed" der, fakat aynı cevabı alır. Bir sonraki aşamada, Cebrail yardımına yetişir, gaipten bir ses gelir ve soruya nasıl cevap vereceğini söyler. Aynı soru sorulunca bu defa: "Allah'ın fakir bir kulu" der ve böylece içeri alırlar. Bir de ne görsün; en başta daha sonra Hz. Ali olduğunu gördüğü yüzü kapalı biri oturuyor, içeride kendisiyle beraber otuz dokuz kişi var. Bunu görünce onların kim olduğunu sorar, onlar da: "Biz kırklarız, birimiz kırk, kırkımız da biriz" derler. Hz. Muhammed bunu ispat etmelerini ister. Hemen oracıkta Ali bir neşterin ucuyla bilek üzerinde bir yerini keser ve bunun üzerine herkesin bileğinden kan damlar, buldukları evin damından da bir damla kan damlayınca "Bu nedir?" diye sorar. Onlar da "Bu dışarıda olan Selman'ın kanıdır" derler. Sonra Muhammed (as)'e bir üzüm tanesi getirirler ve bu bir tane üzümü kırk kişiye pay etmesini isterler.

Bunun üzerine Cebrail (as) yardımına yetişerek, cennetten bir tabak, içerisinde Kevser suyu bulunan bir ibrik getirir. Üzümlü tabakta Kevser suyuyla ezer ve karıştırıp herkese sunar ve içerler. Bundan sonra kendilerinden geçen kırklar, semaha dururlar, bir süre sonra da tek beden olurlar.⁵⁰

Kırklar hakkında anlatılan bir diğer menkıbe ise şudur: Dünyada hiçbir şey yokken bir nur vardı. Allah meleğim gönderdi. Bu melek yedi yıl ya da yedi ay dolaştı, bir yer bulamadı. Sonra biri mavi biri yeşil iki nur gördü. Pervaz kıldı ve etrafı seyretti. Baktı ki bir gurup insan Allah'a yalvarıyor. Gidip bu durumu Cenabı Allah'a haber verdi. Allah Teâlâ "o gördüğün Kırklar'dır" dedi. "O kullarım beni anıyor, o nurlar da Muhammed ve Ali'dir" buyurdu.⁵¹

Cem ibadetinde; "ölmeden önce ölmek, hesaba çekilmeden önce hesabını vermek, ulu divana alını açık yüzü ak olarak, kul hakkıyla gitmemek esastır." "Kul kuldandan razı olursa Allah da kuldandan razı olur" ve "döktüğünüz varsa doldurun, ağlattığınız varsa güldürün" ilkesi gereğince; nefsi için ailesini boşayanlar, yalancı şahitlik edenler, hırsızlık yapanlar, haram kazanç sağlayanlar, vatan borcunu ödemeyenler, atasına evlatlık görevi yapmayanlar, komşusuna zarar verenler, dedikodu edenler, adam öldürenler, can incitenler, verdiği ikrardan dönenler, kısaca zararlı işler yapan kişiler Cem'e alınmazlar. Cem'e gelen can, en güzel giysilerini giyer, temiz ve pak bir şekilde gelir. Küskünlüğü varsa barışır ve bu Cem'e girmeden önce yapılmalıdır. Bedenin abdesti su ile nefsin abdesti gözyaşı ile aklın abdesti ilim ile ruhun abdesti aşk ve muhabbet iledir. Cem'e katılacak olanlar helal kazancından lokma yaparlar ya da Cem'e götüreceği bir yiyecek alırlar. Herkes aile efradı ile Cem'e gelir, lokmasını lokmacıya, ayakkabılarını İznikçiye teslim eder. İçeri girerken de meydana niyaz eder, diz üstü oturur ve cümlenin niyazı yapılır. Cemde dedenin destur verdiği cemin bitişine kadar konuşulmaz, edep erkâna uyulur.⁵²

Cem Dede huzurunda ve onun önderliğinde gerçekleştirilen yargılama şeklidir. Cem ibadetini dede yönetir. . Dede ocak zade, eğitici, terbiye edici, bilgili, örnek

⁵⁰ Hüsnüye Demirkılıç, Kale 1940 doğumlu, okuryazar değil, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor; Muzaffer Pektaş, Kale 1960 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor; Abdullah Karaman, Kale 1951 doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, Dede köyünde oturuyor.

⁵¹ Mehmet Özgün, Kale 1953 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor.

⁵² Sezgin, a.g.e., s. 205-210; Yaman, a.g.e., s. 210-220; Kılıç, a.g.e., s. 65-69; Üçer, a.g.e., s. 355-367.

insan, Buyruklara ve Alevilik esaslarına uyuyor olması gerekir.⁵³ Dede, cemaatin dini lideridir, mürşitlik eder, irşat eder. Terbiye edicidir; mürebbidir, üstaddir, "pir"dir. Her yıl, kendilerine bağlı olan köyleri gezer, dini hayatı canlandırır, yolu şenlendirir, anlaşmazlıkları giderir, dayanışmayı artırır.⁵⁴

Dede ailelerinde bu durumu kanıtlamak üzere belli dergâhların ve Nakibül Eşraflar'ın onaylarını taşıyan belgeler,, yani şecereler bulunur. Aleviler arasında günümüze kadar sürmüş bulunan uygulamadan anlaşıldığı üzere Dedeler, şu işlevlere sahip bulunmaktaydılar: 1.Sosyal ve dinsel bakımdan topluma önderlik etme ve davranışlarıyla, yaşantısıyla örnek olma. 2.Toplumun irşat (aydınlatma) ve bilgilendirme. 3.Toplumda birliği ve dayanışmayı sağlamak. 4.Sosyal ve dinsel törenleri (cem, cenaze, evlenme törenleri vb.) yönetme. 5.Adaleti sağlamak, suçluları düşkün ilan etme. 6.İnancı ve gelenekleri uygulamak ve aktarmak. 7. Kutsal güçleri nedeniyle maddi-manevi sorunu olanların, hastaların başvuru yeri olmak.⁵⁵

Bir dede ocakzâde, eğitici, terbiye edici, bilgili, örnek insan, Buyruklara ve Alevilik esaslarına uyuyor olması gerekir.⁵⁶

Dedeler kutsal günlerde köylerde toplanıp Kurbanlar kesilir, lokmalar dağıtılırdı. Dede geldiğinde küskünler barıştırılırdı. Dede, taliplerine tarikatı, deyişleri, duvaz-ı imamları öğretir, On iki İmamları saydırır. Hayır ve şerrin nelerden olduğunu öğretir. Cenab-ı Allah'ın her yerde hazır olduğunu, bakmadan görüp, çağırmadan işittiğini, Allah'tan saklı, gizli hiçbir şeyin olmadığını, herkese iyilik etmek ve doğru sözlü olmak gerektiğini öğütler. Bir Hak, on iki yası matem, tarik, tercüman, 4 kapı-40 makam nedir, öğretir.⁵⁷

Dedelerin peygamber soyundan olmaları gerekir. Hz. Ali'nin soyundan gelmeyenler dede olamazlar. Bunun dışındaki kişiler göğe çıksa ermiş kabul edilir fakat kesinlikle dede olamazlar.⁵⁸

⁵³ Yaman, a.g.e., s. 101

⁵⁴ Mehmet Eröz, Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik, Ankara 1990, s. 106-107.

⁵⁵ Yaman, Alevilikte Dedeler Ocaklar, s. 101-102; bkz, Süleyman Uludağ, 'Baba', .İ.A, İstanbul 1991

⁵⁶ Yaman, a.g.e., s. 101

⁵⁷ Bin Ali Pektaş, Kale 1959 doğumlu, ilkokul Mezunu, esnaf, İstanbul'da oturuyor.

⁵⁸ Abdullah Karaman, Kale 1951 doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, Dede köyünde oturuyor.

Kozluk köyünde anlatılanlara göre önceki zamanlarda dedeler Sivas ve Elazığ yörelerinden yılm belirli zamanlarında geliyorlarmış. Örneğin: Elazığ Sün köyünden Seyit Abdullah'ın oğlu İsmail Dede ve Garip Dede yöreye gelmiş tanınmış dedelerdendir.⁵⁹

Dedelerin yöreye gelişleri özellikle hasat öncesi veya hasat sonrasına denk gelmektedir. Bu dedeler oradan gelirken ellerinde mühürlü ve bu işi yapmaya ehil olduklarını gösteren bir belge ile geliyorlar. Bu dedeleri köyde kendilerine her konuda yardımcı olacak olan "baba" karşılar Kale yöresinde "baba", dedelerin bir alt makamıdır. Bunlar, yörede belli bir vasfı olan, dürüstlük nişanı taşıyan, herkes tarafından doğru bilinen ve belirli bir soya sahip olan kişilerdir. Yörede dede bulunmadığı zamanlarda küskünleri barıştırır, bütünleştirici hizmetleri yapar. Zamanla babalarda dede olarak kabul edilmişlerdir. Bazen baba ve dede kavramları aynı manada kullanılmışlardır. Baba olacak kişinin eline, diline ve beline hâkim olan bir kişi olması gerekir. Dede köyünde yaşamış Ali Baba, yörenin en tanınmış ve Sünni kesimde de saygı duyulan bir Alevi-Bektaşî babasıdır. Mezarı, ziyaret yeri denilen Şeyh Muhammedi Kerhi türbesinin yanındadır. Baba, gelen dedeye köyün durumu, küskün olanlar, suç işlemiş olanlar vb. konularda bilgi verir Dede yöreye gelemediği zamanlarda cem törenini bu "baba" adı verilen kişi yönetir. Yöreye gelen dede, orada yaşayanların sorunlarını dinler, küskünleri barıştırır, suçluların cezalarını belirler ve düşkün olanları tespit ederlerdi.⁶⁰

Dede köyündeki dedelik anlayışına baktığımızda köye Elazığ'ın Sün köyünden Dedelerin geldiği söylenmektedir. Yalnız mahallede yaklaşık yirmi sene önce meydana gelmiş bir cinayet olayı dolayısıyla köyde Düşkünlük ilan edilmiştir. O vakitten sonrada Dedeler köye gelmemeye başlamıştır.⁶¹

Düşkünlük Meydanı, Kızılbaş erkânında "hukukî kudret ve ceza"nın "icra kuvveti" mahiyetindedir. Bu hukuku genel surette şöyle özetleyelim. Taaddüd-i Zevcât (birden fazla kadınla nikâhlı olarak evli olma), Talâk (nikâhlı kadını boşama), Zina, Sirkat (hırsızlık), Kati (öldürme), Dede ve meydan erenlerine yalan söylemek,

⁵⁹ Hasan Hüseyin Gündoğdu, Kale 1950 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor

⁶⁰ Mehmet Özgün, Kale 1957 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor; Abidin Aslan, Kale 1947 doğumlu, ilkokul mezunu, emekli, Kozluk köyünde oturuyor.

⁶¹ Basri Pektaş, 1945 Kale doğumlu, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Dede köyünde oturuyor

"Sır"ı ifşa etme, Vaktinde baş okutmamak, Pir ve ocak hakkını (senede 28 kuruş) ödememek, "Eş" günahından sorumlu olmamak, Yezîd ehli (Ehl-i Sünnet)'ne yol göstermek yani onunla evlenmek, Gereğinde sufi dostlarından yardımlaşma ve dayanışmasını esirgemek. İşte bu maddeler, genel yasaklardan olup, bunlara aykırı hareket edildiğinde, -kişi- sorumlu olur.⁶²

Düşkünlük, yol terbiyesine aykırı davranan, suçlu kimse anlamına gelir. Alevi-Bektaşî yoluna ters davranışlarda bulunan suçlu kimselere düşkün denir. Suçluluk haline de düşkünlük denilir. Talib, Dede, Mürşid olan kişiler kendilerini kötülüklerden irade ve istekleriyle sakındırmalıdır. Eğer kişi kendisine bu kötülüklerden uzak tutamamışsa, o kişi düşkün sayılır. Düşkünlük, bir cezadan çok caydırıcı ve ibret verici sosyal ve toplumsal bir tedbir özelliğindedir. Haksız yere eşini boşamış, bir adam öldürmüş veya toplumsal kurallardan birini ihlal etmiş kişi, kanuni cezanın dışında, Alevi toplumunun dışına atılarak toplumdan soyutlanır. Düşkün olan kişi ile kimse selamlaşmaz, evine gidip gelinmez. Ayinlere katılamaz, kurban eti yiyemez. Ailesi, düşkün olan kişiyi evinden dışarı atmadıkça, düşkün kimseyle aynı kazandan yemek yiyenlere de düşkün gözüyle bakılır. Düşkün kişinin musahibi ondan ayrılmak zorundadır. Aksi takdirde musahibine de aynı muamele yapılır.⁶³

Düşkün, toplumla bağları koparılmış, dokunulması yasak birisi haline getirilmiş ve tecrit edilmiştir. Kişi, işlediği suçun durumuna göre geçici, ya da sürekli olmak üzere iki şekilde düşkün sayılır. Geçici düşkünlükte, kişi belirli bir zaman süresi içerisinde toplumdan uzaklaştırılır, para ve dayak cezasına çarptırılır. Zaman süresi dolunca bir kurban kesilir ve cem tertip edilir. Düşkün kişi, cemde herkesten helallik alır. Sürekli düşkünlüğe "yoldan düşme" de denilir. Bunlar yol düşkünü kabul edilerek toplumun dışına itilir.⁶⁴

Alevi toplumunun gerçek bir üyesi olabilmek ve sosyal bir mevki sağlayabilmek için musahipli olmak gerekmektedir. Bunun için her aile çiftinin, bir

⁶² Baha Said Bey, Türkiye'de Alevi-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri (Haz. İsmail Görkem), Ankara 2000, s. 149-161; Üzüm, Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik, s. 170-171.

⁶³ Mustafa Yahya Keskin, Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği, Ankara 2004, s. 47-48; Üzüm, a.g.e., s. 170-172; Kılıç, a.g.e., s. 48-49; Yaman, Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi, s. 245-248.

⁶⁴ Keskin, a.g.e., s. 47-48; Üzüm, a.g.e., s. 170-172; Yaman, a.g.e., s. 245-248.

musahip tutması gerekir. Bu dört kişilik iki aile, Alevi cemaatinin çekirdeğini oluşturur. Bunlar birbirlerine kardeş sayılırlar, buna ahiret kardeşliği, yol kardeşliği, nasip kardeşliği, can kardeşliği gibi isimler verilmektedir.⁶⁵

Yörede bilinen dört türlü cem vardır. Bunlar: İkrar cemi, görgü cemi, musahip cemi ve Abdal Musa cemidir. İkrar cemi, bir kişinin Alevi-Bektaşî yoluna alınması amacıyla yapılan cem törenidir. İlk defa Cem'e katılacak bir kişinin bu yola girerken dedenin ve cemaatin huzurunda yolun gerekliliklerini yerine getirmeye söz vermesidir. Eğer kişi çocukluğundan itibaren cemlere iştirak etmişse onun için ikrar cemi yapmaya gerek yoktur. Bu cem türü yörede artık uygulama alanını yitirmiştir.⁶⁶

Görgü cemi, en önemli cemlerdendir. Yörede uzun yıllar yapılan cem türü görgü cemidir. Görgü cemi, dede yöreye geldiği zaman o yörede yaşayanlara haber vermek suretiyle gerçekleştirilir. Bu cemde yörede bulunan herkes görgüden geçirilir. Cem'e katılanlar ve görgüden geçenler ikrarlarını yenilerler. Kuskünler, suçlular, aralarında dava olanlar görgüye girmeden önce bu durumlarını halletmek zorundadırlar. Önce kuskün olanlar barıştırılır, şikâyet edilenler haksız görüldüklerinde karşı tarafı razı ederler, borçlu olanlar borçlarını öderler, suçlu bulunanlar tövbe ederler, daha sonra görgüye girerler. Cem ayini, on iki hizmet ve kurbanların yenilebilmesi görgüden sonra gerçekleştirilir.⁶⁷

Musahip cemi, iki ailenin musahip kardeşi olması dolayısı ile yapılır. Kale yöresinde musahiplik ile ilgili şunlar söylenmektedir. Musahip, öz kardeşten daha yakındır. Birbirlerinin bütün ihtiyaçlarını karşılarlar. Aralarında kız alınıp verilmez. Musahip olunurken önce tarikata girilir, kuşaklar bağlanır. Bektaşî icrası yapılır. Yola girilip yeşil kuşak bağlanır. Ayaklar çıplak olduğu halde Mansur darına durulur. Musahipliğin yaşı olmaz. Ancak akil baliğ olması, askerlikten sonra başlaması gerekir. Musahip kardeşler ömür boyu birbirlerine her konuda yardımcı ulurlar Bu cemde kurban kesilmesi esastır.⁶⁸

⁶⁵ Yılmaz Soyger, Sosyolojik Açıdan Alevi Bektaşî Geleneği, İst.1996, s. 125 ;Keskin, a.g.e., s. 44; Üzüm, "Kızılbaş", DİA, XXV, 554; Yaman, Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi, s.240;

⁶⁶ Mehmet Akif Demirkılıç, Kale 1977 doğumlu, lise mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor; Sadık Pektaş, Kale 1945 doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, , Dede köyünde oturuyor

⁶⁷ Zehra Yılmaz, Kale 1958 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Kozluk köyünde oturuyor.

⁶⁸Devranı Özgün, Kale 1978 doğumlu, üniversite mezunu, Eğitimci, Dede köyünde oturuyor.

Abdal Musa Cemi, yörede yaşayanların istekleri, bazı kişilerin kurban kesmek istemeleri veya dede veya dışarıdan bir misafir geldiğinde bir araya toplanmak için yapılan cemdir. Kuskünleri barıştırmak ve sorunları çözmek için de bu cem yapılabilir. Yörede bu cem bazı zamanlarda yapılmaktadır.⁶⁹

Cem yapılabilmesi için Cem evi şart değildir. Yöre halkının ve çevreden gelenlerin rahatça oturabilecekleri uygun bir evde de yapılabilir. Cem evi ile ilgili anlatılanlara göre bu isim Hz. Ali dönemine kadar uzanabilmektedir. Hz. Ali ve onu sevenlere iyi davranılmadığı için bunlar cami dışında bazı evlerde bir araya geliyorlardı. Hz. Ali nereye giderse O'nu sevenlerde oraya gidiyorlardı. Bu evler bir araya gelinen yerler olduğu için daha sonra cem evi adını almaya başladı. Önceleri buralara Ali evi deniliyordu.⁷⁰

Cem ibadeti yapılacağı gün Cem'e katılacak olanlar sabah erken saatlerden itibaren çağrılmaya başlanırlar. Akşam hava karadıktan sonra davet edilenler hanımları ile birlikte cem yapılacak yere gelirler. Gelmeden önce evlerinde abdestlerini veya gusül abdestlerini alırlar. Kendileri ile birlikte getirdikleri kömbe, meyve, kuruyemiş gibi lokmaları oradaki görevliye teslim ederler. Daha sonra dara dururlar. Dara dururken iki el göğüste ya da sağ el göğüste, sol el aşağı salınmış vaziyette, sağ ayağın başparmağı sol ayak üzerine konmuş ve vücut hafifçe öne doğru eğilmiş olur. Dara durduktan sonra erkekler yüzleri dedeye doğru olacak şekilde halka halinde otururlar. Kadınlar ise erkeklerin bulunduğu halkanın geri tarafında uygun bir şekilde otururlar. Daha sonra on iki hizmet sahipleri dara dururlar ve dede dua ile Cem'e başlar. Cemin yapılması kısaca şu şekildedir: Dede Cem'e girer, darda bulunan cemaate dar duasını verir. Sohbet ve nasihat eder. Daha sonra cemaatten razılık ister. Sorunlar varsa sorunları çözer, kuskünleri, dargınları barıştıtır. Orada bulunanları edep erkâna davet eder. Salât ve selam verilir. Zakir, On iki hizmet görev deyişim okur. Dede On iki hizmet sahiplerine toplu olarak dua verir. Post serilir ve duaları verilir. Tezekkâr hizmetleri ve duaları verilir. Cerağ uyandırılır ve duaları verilir. Süpürgeci hizmeti ve duaları verilir. Gözcü hizmeti ve duası verilir. Tövbe duası okunur. Secde duası (gülbank) verilir. Duvaz imam okunur. Secde duası

⁶⁹ Kemal Kaleli, Kale 1959 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor.

⁷⁰ Abidin Aslan, Kale 1947 doğumlu, ilkokul mezunu, emekli, Kozluk köyünde oturuyor.

verilir. Tevhid edilir. Secde duası verilir. Tevhid edilir. Secde duası verilir. Mir'ac'lama okunur ve Kırklar Semahı yapılır. İstek semahları yapılır. Saki suyu dağıtılır ve duaları verilir. Mersiyeler okunur. Secde duası verilir. Süpürge (Farraş) hizmeti ve duaları verilir. Lokma hizmeti ve duaları verilir. Cerağ söndürülür. Post kaldırılır. On iki hizmet yapanların toplu duası verilir. Dağılma (Gidene-Durana) duası verilir. Daha sonra Cem'e gelenler evlerine dönerler.⁷¹

Ayini Cem ile ilgili bilinmesi gereken önemli hususlardan birisi "on iki hizmettir. On iki hizmet Anadolu Aleviliğinde olduğu gibi Kale Aleviliğinde de aynı manaları içermektedir. Cemde on iki hizmetin yeri çok önemlidir. Söyleşi yaptığımız Aleviler on iki hizmeti kısaca şu şekilde tanımlıyorlar:

1. Dede: Cemi yönetir.
2. Rehber: Cem'e katılanlara yardımcı olur.
3. Gözcü: Cemde düzeni ve sessizliği sağlar.
4. Çerağcı: Çerağın yakılması ve meydanın aydınlatılmasından sorumludur.
5. Zakir: Deyiş, düvaz ve miraçlama söyler. Saz çalar.
6. Ferraş: Koltuk altında sembolik bir süpürge taşır. Süpürge çalar. Gerekirse rehberine yardımcı olur.
7. Saka(İbriktar): Su dağıtımından sorumludur.
8. Sofracı(Kurbancı): Kurban, lokma ve yemek işlerine bakar.
9. Pervane(Semahcı): Cemde güvenliği sağlar.
10. Peyik: Cemin yapılacağını yörede bulunanlara haber verir.
11. İznikçi(Meydancı): Cem evinin temizliğinden sorumludur.
12. Bekçi: Cem evinin ve Cem'e gelenlerin evlerinin güvenliğini sağlar, bekler.

Ayin-i Cem'de yapılan on iki hizmet şu kişiler adına yapılır.

1-) İmam Hasan-Tarikatçı, 2-) İmam Hüseyin- Farraş, 3-) Muhammed Hanefî-Berber, 4-) Abdüssamed- Zakir- Sazandar, 5-) Abdulvahid - Sofracı, 6-) Abdulmuin-Hadim, 7-)Tayyib- Saki, 8-)Abdülkerim- Gözcü, 9-)Abdullah- Pervane, 10-) Hadi Ekber- Çerağcı, 11-)Abdülceli- Kapıcı, 12-)Turap-Süpürgeci⁷²

⁷¹ Mustafa Ersoy, Kale 1955 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor; Abdullah Karaman, Kale 1951 doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, Dede köyünde oturuyor.

⁷² Kemal Kaleli, Kale 1959 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor.

Ayin-i Cem ile ilgili diğerk bir husus "dar" konusudur. Dar, dede karşısında durmak ve onun buyruğunu beklemek manasına gelir. Genel Alevilik anlayışında olduğu gibi Kale Aleviliğinde de dört türlü dar kabul edilir. Bunlar:

a) Mansur darı: Dara asılır gibi dedenin önünde durup elini sallandırarak asılı durmaktır.

b) Fazlı darı: "Aşk ola" denildiğı zaman secdeye gitmektir.

c) Nesimi darı: Talip doğrulup oturduğu zaman Nesimi darı olur.

d) Fatıma darı: Ayağını birbirinin üstüne koymaktır.⁷³

3. Oruçlar

Oruç sözlükte; bir şeyden uzaklaşmak, bir şeye karşı kendini, nefsinı tutmak ve engellemek demektir. Dini bir terim olarak oruç; tutmaya ehil olan kimselerin niyet ederek ikinci fecirden itibaren güneşin batışına kadar yemekten, içmekten ve cinsel ilişkiden nefsi korunmalarıdır. Orucun Arapçası "savm" ve "sıyâm"dır.⁷⁴

Oruç kavramı Anadolu Aleviliğinde Muharrem yası matem ve Hızır orucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Alevi-Bektaşî geleneğinde Muharrem ayının özel bir yeri vardır. Bu günün değeri ve kutsallığı şu tarihi olaylarla anlatılır. Âdem atanın tövbesinin kabul günü, Nuh Peygamberin gemisinin karayı bulma günü, İbrahim (as)'in Nemrut'un ateşinden kurtulma günü, Musa (as)'nın kavmim Firavun'un zulmünden kurtarma günü, Yunus (as)'un balığın karnından kurtulma günü vs. zamanları bu günde vuku bulmuştur. Kerbela Olayı'nın anlamı da çok büyüktür. Sayılan bu günleri anımsamak ve Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesinin anısına, On iki İmamların anısı ve sembolizminin de eklenmesiyle Muharrem orucu tutulmaktadır. Muharrem'de oruç tutmanın gerekliliğı Kur'an-ı Kerim'deki Araf Suresi'nin 142. ayetine de dayandırılmaktadır. Hicri takvimin birinci ayı olan Muharrem ayının birinci günü başlanan oruç, on iki gün tutulmaktadır. İsteyenler Muharrem Orucu'ndan üç gün önce başlamak suretiyle Müslüm Akiyl ve iki masumu pak çocuğı için oruç tutabilir.⁷⁵ Muharrem Orucu sırasında Hz. Hüseyin'in susuz şehit olması anısına su içilmez, kurban kesilmez, tıraş olunmaz, cinsel ilişkide bulunulmaz, çamaşır değıştirilmez ve yıkanılmaz, eğlence ve düğünlere ara verilir.

⁷³ Celal Demirkılıç, Kale 1950 doğumlu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor.

⁷⁴ Bilmen, a.g.e, s. 275.

⁷⁵ A. Celalettin Ulusoy, Hünkâr Hacı Bektaş, Ankara 1986, s.210; Hüseyin Temiz, Aleviliğın Gerçek Yüzü ve Özü, İst.1997, s. 159.

Akşamları Kerbela olayını anlatan kitaplar okunur, mersiyeler söylenir. Ayrıca Kumru, Hüsnîye, Buyruk gibi kitaplar okunur. Oruç sonunda maddî güçleri yerinde olanlar kurban keserler ve toplu halde pişirilen aşure çorbası herkese dağıtılır. Bu kurban ve aşure Kerbela'da İmam Zeynel Abidin'in kurtulması ve Ehl-i Beyt soyunun ondan devam etmesinden duyulan sevinç nedeniyledir.⁷⁶ Muharrem Orucu'nda belirlenmiş bir iftar vakti yoktur. Akşam olup güneş batınca, karanlık gözle görülünce oruç açılır. Gece sahura kalkma uygulaması yoktur.

Muharrem Orucu'na şöyle niyet edilir: Bismi Şah. Allah Allah, Erenlerin hikmetine. Er Hak Muhammet-Ali aşkına. İmam Hüseyin Efendimizin susuzluk orucu niyetine. Kerbela Şehitleri'nin temiz ruhlarına matem orucu niyeti ile Hz. Fatıma anamızın şefaatine. 12 İmam, 14 Masum-u Pak Efendilerimizin şevkine, 17 Kemerbestler hürmetine hazır-gaip gerçek erenlerin yüce himmetleri üzerimizde hazır ve nazır ola. Lanet münkire. Lanet Yezide. Rahmet mümine Allah eyvallah, hû.

İftar edileceği zaman ise; "Bism-i Şah, Allah Allah! imam Hüseyin'e, onun soyuna ve dostlarına selâm olsun! Yezide, soyuna ve yandaşlarına sed hezaran (yüz bin kere) lanet olsun! Hak matem oruçlarımızı kabul eylesin. Gerçeğe Hû!" denir.⁷⁷

Türkiye'deki Aleviler ve İran'daki Kızılbâş Karakoyunlu Türkmenleri (Çürütenler) arasında şubat ayı ortalarında "Hızır nebi bayramı" adıyla hıdrellezden ayrı ve oruçla geçirilen bir bayramın kutlandığı bilinmektedir. Nevruz'dan altı hafta öncesine rastlayan bu bayram, eski on iki hayvanlı Türk takvimindeki yılbaşına tekabül etmektedir.⁷⁸

Aleviler her Şubat ayının 13–14–15. günlerinde üç gün Hızır Orucu olarak adlandırılan bir oruç tutarlar. Buna dayanak olarak şunlar söylenmektedir: Tabiat, hava, su ve topraktan oluşmuştur. Bunların hâkimi de insandır. İnsana da bu gücü veren, Allah'tır. İnsanların daraldığında yardımına koşan çağrıldığı yerde hazır olan karada ve deryalarda ölümsüz bir kurtarıcı vardır. Karada Hızır Nebi, deryalarda ise Hızır İlyas diye anılır. Bir gün Hızır Nebi ile Hızır İlyas bir sahilde buluşurlar. Hızır

⁷⁶ Bedri Noyan, Bektâşilik Alevilik Nedir? Ankara 1985, s. 86-87.

⁷⁷ Mustafa Düzgün, "Muharrem Matemî ve Matem Orucu", www.aleviten.com, 11.3.2008; Mehmet Kızılgöz, Gülbenk Alevilikte Dua, Ankara 1997, s.96.

⁷⁸ Ahmet Yaşar Ocak, "Hıdrellez", DİA, İstanbul.1998. XVII, 313, 314.

Nebi karadan gelir, Hızır İlyas deryadan gelir. Bunlar hiç yiyip içmeden sohbet ederler. Üç gün sonunda vardıkları karar şudur: Hızır Nebi karalara izin verir, bitkiler, hayvanlar ve insanlarda bir değişim, topraktan bereket gelir. Gökten rahmet yağar. Hızır İlyas denizlere izin verir, sularda bir canlılık başlar. İnanışa göre bu günlerde Hızır İlyas ve Hızır Nebi yemek yememiştir. Bu nedenle anılan bu günlerde oruç tutulur. Bu üç günlük orucun tarihi sabittir. Aynı günde tutulmalıdır, dördüncü gün bayramlaşılır.⁷⁹

Hızır orucunun son gününde özellikle Cem ayinleri yapılır. O gece bir bezin veya tepsinin üzerine un konulur ve Hızır'ın gelip bu una dokunarak bir işaret bırakması beklenir. Çünkü Hızır'ın uğradığı eve bereket, sağlık ve düzen gelir. Böyle inanılır. Eğer sabah kalkıldığında un üzerinde bir iz veya işaret görülürse o undan kömbe yapılır (Halk arasında buna niyaz ya da lokma denir.) ve çevreye dağıtılır. Kömbeyi istisnasız her ev yapar ve dağıtır. Buna "Hızır Lokması" denilir. Hızır'ın un üzerine iz ve işaret bırakarak onurlandırdığı ev sahipleri gücü yetiyorsa mutlaka kurban keser ve çevreye dağıtırlar.⁸⁰ Hızır kurbanı, sıradan kurbanlar gibi değildir. Kurban edilecek hayvan en az iki üç ay öncesinden belirlenir. Bu süre içerisinde iyi beslenir. Tuzu, suyu ve yemi eksik edilmez. Kurban önce temizlenir. Kurban kesilirken, kanına kimsenin basmamasına dikkat edilir. Akan kan ya bir çukura akıtılır üst kapanır veya suyla kan yıkanarak, kan izi ortada bırakılmaz. Kesilen kurban etinden bir kısmı pişirilerek ev halkına paylaşılır. Kalan büyük bir kısmı da kapı komşuya dağıtılır. Kurban kemikleri gelişi güzel çöpe atılmaz. Kurban kemikleri açılan bir çukura özenle yerleştirilerek üstü kapatılır. Bu işlemler bittikten sonra hazır bulunanlar bir birlerine niyaz olurlar.⁸¹

Kale Aleviliğinde de oruç Alevilikteki genel anlayışa uygun olarak muharrem orucu çerçevesinde şekillenmiş olan yas-ı matem olarak algılanmaktadır. On iki imam ve ehli beyt in acısına ortak olmak, onların çektikleri acıları hissetmek anlamında tutulan muharrem orucu on iki imama ve Ebu Müslüm'ün üç masumu pak evladı için toplam on beş gün tutulur. Her kişi adına bir gün oruç tutulur. Gece sahura kalktıktan sonra gün aydınlanana kadar hazırlanan yiyecekler yenir. Önceleri

⁷⁹ Zeynel Çelebi, "Hızır Orucu", www.alewiten.com, 15.3.2008

⁸⁰ www.huizen-alevi.nl/Turkce/dosyalar/Alevilik_nedir.html

⁸¹ Ali Kılıç, "Hızır ve Hızır Orucu", www.alewiten.com, 22.2.2008

sahura kadar oturulup kitaplar okunurdu. Bazı yerlerde sahurdan ziyade yatmadan önce yemek yenir, İftar ise hava karardıktan sonra yapılır. Muharrem orucunda esas olan zahmeti çekmektir. Sabır, su içmemek ve bazı yiyeceklerden kaçınmak esastır. Su içmek yerine çay, meyve suyu gibi içecekler tercih edilir. Aynı zamanda oruç açılırken de su kullanılmaz. Oruç ekmek ile açılır. Oruç açılırken şunlar söylenir: "on iki imamın orucunu tuttum, çorbasını dağıttım. Allah kabul eylesin." Oruç boyunca yumurta ve et yenmez. Kan akıtılmaz. Soğan kesilmez. Soğanın başının kesilmesi Hz. Ali'nin başının kesilmesi anlamına geldiğine inanılır. Oruçtan önce on iki soğanın başı kesilir ve oruç süresince onlar tüketilir. On iki günlük oruç sonunda yörede yaşayanların katılımlarıyla aşure yapılır ve birlikte yenir. Her gün bir evde toplanılır ve o evde aşure yenir. Eğer oruç on beş gün tutulmuş ise on beşinci günün sonunda aşure yapılır. Aşure yapımı o ay içerisinde devam eder. Para toplanıp kurbanlar kesilir. Kesilen kurban etleri dağıtılır.⁸²

Muharrem orucu dışında önceleri tutulan fakat şu anda uygulaması olmayan nevruz orucu da vardır. Mart ayında tutulan bu oruç baharın gelişini simgeler. Yörede önemli yer tutan oruçlardan biriside Hızır orucudur. Bu orucu tutmak için kişiler serbest bırakılmıştır, isteyen tutabilir. Şubat ayının 12-13-14. günlerinde tutulur. Oruç günleri lokma yapılır. Komşular birbirlerine gelirler ve "orucun kabul olsun" diye lokma yaparlar. Ayrıca dilek tutarlar. Yapılan lokmaya "Hızır lokması" adı verilir. Hızır orucu bitiminde yörede yaşayanların katılımıyla kömbe yapılır. Kömbe yapılan una Hızır a.s.'n elinin değdiğine ve bu nedenle kömbenin kutsal olduğuna inanılır. Yapılan kömbe komşulara dağıtılır.⁸³

Araştırmamız sonucunda Muharrem orucu tutma konusunda geçmiş yıllara göre azalma olduğu özellikle gençlerin hele de yüksek tahsil yapan kesimde bunun daha çok artığı gözlemlenmiştir.

4. Zekât

Zekât sözlükte temizlik, bereket, üreme, çoğalma, artma, güzel övgü manalarını içermektedir. Dini literatürde ise; "Bir malın belli bir miktarını, belli bir

⁸² Muharrem Pektaş, Kale 1955 Doğumlu, ilkokul mezunu, Esnaf, Dede köyünde oturuyor; Bayram Baran, Kale 1968 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor

⁸³ Hüsnüye Demirkılıç, Kale 1940 doğumlu, okur yazar değil, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor.

zaman sonra hak sahibi olan bir kısım Müslümanlara Yüce Allah'ın rızası için tamamen vermek, onun mülkiyetine geçirmektir."⁸⁴

Alevilikte ihtiyacı olan herkese yardım etmek en önemli esaslardandır. Malın belirli bir miktarının belirli yerlere verilmesi anlamında bir zekât anlayışı yoktur. Önceleri yöreye gelen dedelere verilen aidat zekât anlamında kabul edilirdi. Buna "Hakkullah" adı verilirdi. Herkesin gönlünden koparılanı verme esasına dayanır. Şu anda belirli bir ölçüde mal veya para verilme durumu olmasa da ihtiyacı olan herkese ihtiyacı oranında yardımlar yapılmaktadır.⁸⁵ Mülakat yoluyla yaptığımız araştırmada yöredeki Alevi vatandaşlarımızın zekat anlayışı yerine sadaka kültürü anlayışını geliştirdiğini görmekteyiz.

5. Hac

Hac, sözlük anlamı itibari ile saygı değer makamları ve diğer yerleri ziyaret kastında bulunmak anlamında kullanılır. Dini literatürde ise: "Arafat'ta özel vaktinde bir miktar durmaktan ve ondan sonra Kabe'yi usulü üzere tavaf ederek ziyaret yapmaktır. Hac yapan kimseye "Hacı" denir."⁸⁶

Yörede hac ile ilgili yaygın inanış gönül yapmanın bununla eşdeğer olduğudur. Hac anlamında zorunlu bir ibadet kabul edilmemektedir. Fakat yaşlı olanların içerisinde hacca gitmek isteyenlerin hatta hacca gitmiş olanların bulunduğunu müşahade ettik. Genel anlayışa göre hac niyetiyle Mekke ve Medine ziyaretinin yerine Nevşehir Sulucakarahöyük'teki Hacı Bektaş-ı Veli Türbesini ziyaret etmek daha önemlidir. Özellikle Ağustos ayının ikinci haftası Hacıbektaş'ta yapılan şenliklere katılmak hac açısından önemlidir. Hacı Bektaş'a giden kişinin belirli bir sistem içerisinde hareket etme zorunluluğu yoktur. Kendi içselliği ile istediği gibi dua ve niyazda bulunabilir. Ayrıca cem törenlerine katılabilir ve kurban kesebilir.⁸⁷

Hacı Bektaş ziyaretinin dışında Kerbela'da bulunan Hz. Hüseyin'in Türbesi ve buradaki dergâhı ziyaret etmek de hac çerçevesinde değerlendirilir. İsteyen kimseler

⁸⁴ Üzüm, Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik, s. 143-144; Bilmen, a.g.e, s. 332.

⁸⁵ Bin Ali Pektaş, Kale 1959 doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, İstanbul'da oturuyor.

⁸⁶ Üzüm, Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik, s. 145; Bilmen, a.g.e, s. 371.

⁸⁷ Sadık Pektaş, Kale 1945 doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, Dede köyünde oturuyor; Mürşit Özgün, Kale 1950 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor

burada dua, niyaz, kurban kesme gibi ibadet faaliyetlerini yerine getirir.⁸⁸ Hacı Bektaş-ı Velinin kendi zamanında maddi durumları iyi olmayıp hacca gidemeyen kimselere söylemiş olduğu "haccın gönül yapmak ile olabileceği" öğüdü yaygın bir kanaat halini almıştır. Kabe'ye gidip belirli zamanda, belirli vakitlerde, belirlenmiş olan hareketleri yapmak yerine insanların kalbini kırmamak ve gönül yapmak asıl hacdan daha önemli kabul edilmektedir.⁸⁹ Araştırmamız sonunda yöredeki Alevi halkımızın Hac anlayışının kişinin aradığı her şeyi kendi gönlünde bulabileceği ve Tanrının evinin insanın gönlünde olduğu ifade edilir. Bir kimsenin kalbini kıran kişinin bin yıl boyunca hacca gitse de hiçbir şey ifade etmeyeceği ve insana hiçbir şey kazandıramayacağına inanmaktadırlar.

6.DİĞER İBADETLER

a. Dört Kapı - Kırk Makam

Alevi kültüründe "Dört Kapı Kırk Makam" şeklindeki Kâmil insan olma ilkelerini Hacı Bektaş Veli'nin tespit ettiğine inanılır. Anadolu Alevilik anlayışında Hacı Bektaş Veli'nin Makalat adlı eserinde bildirdiği ve insanı kâmil olmak için uyulması gereken esaslar saydığı kabul edilen öğretilerdir. Bu öğretiler Kale Alevilerinin inanç anlayışında önemli yer tutmaktadır. Buyruk'ta da dört kapı kırk makam anlayışı aynı ilkeler etrafında işlenmiştir. Bu konu hakkındaki bilgileri mülakat yoluyla yapmış olduğumuz söyleşilerden derlemeye çalıştık. Onlara göre dört kapı şunlardır: 1. İlmî Şeriat 2. Mana-ı Tarikat 3. Kemal-i Marifet 4. Sırr-ı Hakikat. Bu kapılar birbirlerine ayandırılar. Fakat dördününde kendine has özellikleri vardır. Şeriat, Muhammed Mustafa (as)'nın'dır. Tarikat, yedi arşındır. Marifet, Hak Teâlâ Hazretlerinin bin bir adını bilen ariflerin ve abidlerin açtığı kapıdır. Hakikat, Hak Teala'nındır. Şeriat gemidir, tarikat denizdir, marifet dalgıçtır, hakikat incidir. Her kapının on makamı vardır. Şeriat kapısının makamları: 1. İman etmek, 2. İlim öğrenmek, 3. İbadet etmek, 4. Haramdan uzaklaşmak, 5. Ailesine yardım etmek, 6. Çevreye zarar vermemek, 7. Peygamberin emirlerine uymak, 8. Şefkatli olmak, 9. Temiz giyinmek, 10. Yaramaz işlerden sakınmak.

⁸⁸ Bayram Baran, Kale 1968 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor

⁸⁹ Mehmet Demirkılıç, Kale 1940 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor.

Tarikat kapısının makamları: 1. Mürşitten el alıp tövbe etmek. 2. Mürşidin isteğine olmak. 3. Temiz giyinmek. 4. İyilik yolunda savaşmak. 5. Hizmetli olmak. 6. Haksızlıktan korkmak. 7. Umutsuzluğa düşmemek. 8. İbret almak. 9. Nimet dağıtmak. 10. Özünü fakir görmek.

Marifet kapısının makamları: 1. Edep, 2. Bencillik, kin ve garezden uzak olmak ve masivadan tecevvüt 3. Perhizkârlık, 4. Sabır ve kanaat, 5. Haya, 6. Cömert olmak, 7. ilim sahibi olmak, 8. Hoşgörülü davranmak, 9. Kendi özünü bilmek, 10. Arif olmak.

Hakikat kapısının makamları: 1. Tevazu, alçakgönüllü olmak. 2. Kimsenin ayıbını görmemek ve kimsenin aleyhinde bulunmamak. 3. Eline gelen yapabileceği bir iyiliği esirgememek. 4. Allahın her yarattıklarını sevmek. 5. Tüm insanları bir bilmek. 6. Birliğe yönelmek ve yöneltmek. 7. Gerçeği gizlememek. 8. Manayı bilmek. 9. Sırrı öğrenmek. 10. Allah'ın varlığına ulaşmaktır.

b. Eline-Diline-Beline Sahip Olmak

Alevi inancı; ahlakı, inanç ve ibadetin ön şartı olarak görmektedir. Yani ahlak bakımından yetersiz olan bir kişinin inanç ve ibadette yer alması uygun görülmemektedir. Eline, diline, beline sahip olma kuralı Alevilerin yaşanılan boyunca uymaları zorunlu ahlak sisteminin simgesi olmuştur. Eline bağlı olmak, elinle koymadığını almamak, diline bağlı olmak gözünle görmediğini söylememek ve beline hâkim olmak haram olan cinsel ilişkiye girmemektir. Bu kural Aleviliğin ahlak sisteminin özetidir ve bu kurallarına uymayanlar düşkün sayılırlar. Düşkünler toplumdan soyutlanırlar, işledikleri hatanın durumuna göre değişik şekillerde cezalandırılırlar.⁹⁰

Aleviliğin temel ilkelerinden biri olan ve dört kapı kırk makam içerisinde de yer bulan "eline-diline-beline sahip olmak" kuralı, Kale yöresinde en çok işlenen ve kabul gören bir ilkedir. Kendileri ile görüştüğümüz ve sohbet ettiğimiz Aleviler, en başta bu kuralı aktarmaktadır. Onlara göre Alevilik bu ilke ile özetlenebilir. İnsan olmanın temel şartı kişinin elinden, dilinden ve belinden diğer insanların emin olması ile açıklanabilir. Bununla ilgili kendi hayatlarından çokça örnekler verdiler. Hiçbir

⁹⁰ Baki Öz, Bektaşilik Nedir, İst.1997, s. 428-429; Yaman, a.g.e., s.210; Ali Yaman, alevibektaşî.org, 12. 11.2008

zaman alevi olsun, Sünni olsun kimsenin namusuna, malına ve kazancına yan gözle bakılmadığını anlattılar. Bu konuda görüşlerini aldığımız Sünni kişiler de yörede yaşayan Alevilerin çok güvenilir, kendilerinden hiçbir zarar gelmeyen kişiler olduğunu söylemektedirler. Özellikle dede veya baba olan kişilerin eline, diline ve beline tam anlamıyla sahip olmalarının gerekli olduğu, aksi takdirde bu makamlarda bulunamayacakları ifade edilmektedir.

Eline, diline, beline sahip olmak, EDB yani edeb ile açıklanıyor. Edepli olmak, eline-diline ve beline sahip olmaktır. Hırsızlık yapmamak, başkasının malını izinsiz kullanmamak, kötü söz söylememek, dedikodu yapmamak, iftira atmamak, yalan söylememek, başkasının namusuna kötü gözle bakmamak, zina yapmamak edep davranışları olarak zikredilmektedir.⁹¹

c. On İki Farz

Alevi inanç ve uygulamalarının yer aldığı Buyruk kitaplarında yer alan ilkelerden bir diğeri de On iki Farz olarak bilinmektedir. On iki Farz: 1. Hak'tan korkmaktır. 2. Kimseye haksız söz söylememektir. 3. Halka şefkat kılmak ve öğüt vermektir. 4. İnsanı aziz bilmek, saygı göstermek ve küçük görmemektir. 5. Hak'tan gelene razı olmaktır. 6. Tevekkel olmak, dünya sorunları ile meşgul olmamaktır. 7. Her şeye tahammül etmek ve Allah'ın görücü olduğunu bilmektir. 8. Halktan sakınır olmaktır. 9. Kanaat ehli olmaktır. 10. Hak'tan gelecek rızık için üzülmemektir. 11. Halka karışmamaktır. 12. Talip olanın Hak sermayesinin olmasıdır.⁹²

Alevilik öğretilerinin en önemli unsurlarından birisi de on iki farzdır. Buyruk kitabında yer alan ve Kale yöresinde de aynen kabul gören bu ilkeler şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Hak'tan korkmak yani, talibin önce Hakka karşı doğru sözlü, doğru işli, helal lokmalı olmasıdır. Yolda ve erkânda olanları yapmalıdır. Hz. Peygamber'e itaat etmelidir.
2. Kimseye haksız söz söylememeli; kendi özünü herkesten aşağı görmelidir.
3. Halka şefkat ve nasihat kılıp edep ile olmalı; kazancının makbul olması için

⁹¹ Bayram Baran, Kale 1968 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor.

⁹² Buyruk, s. 189-190; Yaman, a.g.e., s. 209-210

yol erkâna can baş vermelidir.

4. Ehli tazarru olmalı yani insanı aziz görüp herkese hürmetli olmalı, kimseyi hakir görmemelidir.
5. Hakkı inkâr etmemek için Allah'tan gelene razı ve belalara sabırlı olmalıdır.
6. Tevekkül sahibi olup dünya sorunları ile uğraşmamalıdır.
7. Hak Tealanın her şeyi gördüğünü bilip her şeye tahammül etmelidir.
8. Kaza-i asumana erişmemek için halktan sakınır olmalıdır.
9. Kanaat ehli olmalı; çoğu bulmak için aza kanaat etmelidir.
10. Haktan gelecek rızık için gam yememelidir.
11. Uzlettir. Halka karışmamak gerekir.
12. Talip olan kişide Hak sermayesinin olmasıdır.

d. Yedi Farz

Alevî kültüründe önem arz eden kavramlardan biri de Yedi farz olup şu şekilde açıklanmaktadır: Birincisi: Var olan her nesnede Allah'ı tanımak, gerçeği görmek. Kendisine söylenenleri ve edinmiş olduğu sırları kimseye anlatmamalıdır. Tariki Naciye sırlarını yabancından gizlemek ve ahdini şeytandan korumaktır. İkincisi: Ayıplan örtücü olmaktır. Gördüğüne kör olmalı, görmediğini anlatmamalıdır. Üçüncüsü: Tanrısal gerçeği düşünmektir. Her derdin ondan geldiğini unutmayıp her nerede olsa daima özür ve niyaz eylemelidir. Dördüncüsü: O, mürşit, mürebbi hakkını hak bilmiş olmalı ve onun dilediğini yapmalıdır. Her işe başlarken ona başvurmalı, onda perdesiz, Cemalullah'ı görmelidir. Beşincisi: Musahip hakkını Cem'e, erenler meydanına götürmek, mürşidine boş eliyle gelmemek. Talibin abdesti olur. Altıncısı: Meydanda mürşidinde aldığı eli Hazreti Pirin eli bilmek, ondan hakkın eline ermek, ikrar verip tövbe etmektir. Yedincisi: Mürşidinden kazandığı bilgiye uymak ve yol ehline karşı alçak gönüllü olmaktır.⁹³ Kale Alevilerinin tamamının vakıf olmadığı, Buyruk kitabını bilenlerin ve Dedelerin sohbetlerine katılanların anımsadıkları ilkelerden birisi de yedi farzdır. Yedi Farz, Buyruk Kitabı esas alınarak ezberlendiği şekliyle şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Hep varlığın kudretinin hale bilinmesi, sırrı izhar etmemek, zahidin imanını

⁹³ Buyruk, s. 182-184; Üzüm, Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik, s. 135.

şeytandan sakındırdığı gibi sakınmaktır. Bunları yapan talip, mürebbisine düşer.

2. Candan geçse de Haktan dönmek, sırdan olup gördüğünü örtmeli, musahip olmalıdır.
3. Her nerede olsa daima özür ve niyaz eylemelidir. Çünkü her kötülük Hakkı unutmakla olur. Dünyaya zerre kadar meyletmemelidir.
4. Uğrun dirlik etmekten sakınmalı, mürebbi hakkına kail olmalı, Halifeden tövbe almalı, sırdar olmalıdır.
5. Musahip hakkını Cem'e getirmeli ve yitirmemelidir. Yâre yar olmalı ve özü ulu olmalıdır.
6. Halifeden el tutup tövbe kılmalı, beli berk olmalıdır.
7. Kendi bilmesini terk edip yol ehline gönül vermeli, hakla sohbet kılmalıdır.

e. Üç Sünnet

Alevi kültüründe önem verilen kavramlardan birisi de "üç sünnet" kavramıdır.

Üç Sünnet şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Dilini tevhit kelimesinden ayırmamaktır. Daima Allah'ın kelamının dilden gitmemesi, gönlünde kin, kibir olmamasıdır.
2. Gönlünden düşmanlığı gidermek, kimseye kin ve kibir tutmamak, kıskançlık etmemek, hırsına uyup şeytana gönül vermemektir.
3. Talip olan kişinin yola teslim olması. Talip bin ise bir gibi otura, hemen biri söyleye. Türap ola.⁹⁴

Yörede Buyruk kitabı çerçevesinde kabul edilen üç sünneti sadece dedelerin ve hocaların sayabildiğini, diğerlerinin de sadece adını duyduklarını gözlemledik. Üç sünnet şu şekildedir: 1-Gönlünden ve düşüncesinden ilahi hakikati çıkarmamak, bunu daima hatırlamaktır. 2-Bir kardeşine karşı kin, garaz duygusu beslememektir. 3 Kahrına ve her haline teslim ve razı olmaktır.

⁹⁴ Buyruk, s. 181-182; Üzüm, a.g.e., s. 135.

f. Üçleme

Alevi-Bektaşî inancının temelini oluşturan ve üçü bir, biri üç olarak algılanan (Allah-Muhammed-Ali) olgusu bu kavramla ifade edilir. Burada Tarikat adap ve erkânındaki Allah-Muhammed-Ali anısına bir şeyin üç kez yapılması eylemi de bu terimle anılır. Değişlerde, gülbank veya tercümanlarda bazen Allah'ın varlığı, Hz. Muhammed'in peygamberliği, Hz. Ali'nin velayeti hususlarına inanmak şeklinde verildiği gibi, bazen de Hak, Muhammed, Ali şeklinde geçen bu anlayış bir bakıma inancın da merkezini oluşturur. Bazen her biri bağımsız bir kimlik olarak algılanan bu üçlü özellikle Kızılbaş şairlerinde çok karmaşık biçimde ifade edilmiş ve bu karmaşa Kızılbaş kitlelere de aynı şekilde yansımıştır. Bu üçluden Allah kavramı genel olarak aşkın bir varlığı nitelemek için kullanılmıştır.⁹⁵ Bu aşkın varlık gücü sonsuz, bağışlayıcı, hikmet sahibi, yaratıcı, kudret sahibidir. O, sufi kullarına yedi ayrı yüzle görünür.⁹⁶ Bir bütün halinde deyişlere bakıldığında Allah, hem Kur'an'ın vasıflandırdığı boyuta yakın biçimde ele alınmış, hem O'nun Âdem'de, insanda ya da Ali'de tecelli ettiği ifade edilmiş, hem de sayıları sınırlı olmak üzere bazı deyişlerde Allah'ın, Ali'nin kendisi olduğu belirtilmiştir. Ağırlıklı anlayış aşkın bir varlığı kabul edip O'nun bir ölçüde insanda, en kâmil anlamda ise Ali'de tecelli ettiği şeklindedir. Üçlemede ikinci sırada bulunan Hz. Muhammed, Allah'ın gönderdiği son peygamberdir. Bağımsız bir kimliğin sahibi sıfatıyla anılır ve salâtı selam ile yâd edilir.⁹⁷ Yaygın anlayış Muhammed'in Ali ile aynı nurdan yaratılıp gerçekte tek, görünüşte iki beden olduğudur. Bu özün dışını oluşturan nübüvveti Hz. Muhammed, içini oluşturan velayeti Hz. Ali temsil eder.⁹⁸ Alevi-Bektaşî inancının temelini oluşturan "üçleme" inancı "Allah, Muhammed, Ali" olgusu olarak üçün biri ifade etmesi olarak kabul edilir.

Kale Aleviliğinde Hak-Muhammed-Ali, üçü de aynı kutsallığı olan, dualarda, niyazlarda birlikte zikredilen ve hayatın her alanında etkisi olan olgulardır.

Allah, yerin, göğün ve her şeyin tek yaratıcısıdır. O'nun eşi ve ortağı yoktur. Muhammed O'nun göndermiş olduğu son peygamberdir. Ali ise Allah'ın aslanı, veli

⁹⁵ Üzüm, "Kızılbaş", DİA, XXV, s. 552; Üzüm, a.g.e., s. 71-73.

⁹⁶ Buyruk, 106, 136, 137

⁹⁷ Buyruk, s. 26; Üzüm, a.g.e., s. 73-81.

⁹⁸ Buyruk, s. 160, 161; Üzüm, a.g.e., s. 81-90.

kuludur. Aynı zamanda Muhammed ile Ali aynı nur olarak anılırlar. Bu nur dünya yaratılmadan önce de vardı.⁹⁹

g. On İki Post

Alevi kültüründe on iki post tarikatta eğitici bir makamdır. Çeşitli görevlerin, hizmetlerin temsil edildiği makamlara ait postlar vardır. Bu postların tamamı Hacı Bektaş Veli'ye ait olan Horasan (veya Baba) postuna bağlıdır. Hiyerarşik olarak baba postunun üstünde iki post vardır. Hazreti Ali'ye ait olan (Aliyy'ül Mürteza postu) ve Hazreti Muhammed'e ait olan (Ahmed-i Muhtar postu).¹⁰⁰

Bazı erkânlarda On iki post yerine sadece dört post serilir. Ahmet-i Muhtar postu, Aliyy'ül Murtaza postu, Horasan postu ve Halife (mürşit) postu. Postlar beyaz keçe veya tabaklanmış bol tüylü beyaz renkli koyun derisinden imal edilir. Bir kişinin rahatça oturabileceği büyüklükte ve dört köşe olarak yapılır. Makamları sembolik olarak temsil eder. Böylece postlar görünüş olarak Nübüvvet, imamet, Velayet ve Hizmet makamlarını temsil etmiş olurlar. Bektaşi tekkelerinde pire hizmet görevlerinin her biri bir post ile simgeleştirilir ve temsil edilir. Bu anlayışı Balım Sultan "on iki post" biçiminde biçimleyerek tarikatın töreleri arasına kazandırmıştır. Postlardan her biri, Bektaşiliğin en büyük adlarından birine bağlanarak anılmış ve böylece o kişiler ölümsüzleştirilmiştir¹⁰¹.

Kale Alevilerinde On iki postu ne olduğunu bilen ve onları sayabilen kişilerin çok az olduğu söylenilerden anlaşılmıştır. Yöredeki bazı aleviler On iki post kavramını cemdeki on iki hizmet olduğuna inanmaktadırlar. "Post birdir, hizmet on ikidir" denilir. Post olarak da "horasan postu" kabul edilir. Bilenler ise On iki İmam "sırrı" olan On iki Postunu şöyle sıralamışlardır.: 1. Baba Postu: Horasan postu (Hacı Bektaş Veli). 2. Aşçı Postu: Seyyid Ali Sultan postu. 3. Ekmekçi Postu: Balım Sultan postu. 4. Nakib Postu: Kaygusuz Sultan Abdal postu. 5. Atacı Postu: Kanber Ali postu. 6. Meydancı Postu: San İsmail postu. 7. Türbedar postu: Kara Donlu Can Baba postu. 8. Kilerci Postu: Hacım Sultan postu. 9. Kahveci Postu: Şah Şazeli

⁹⁹ Mehmet Demirkılıç, Kale 1940 doğumlu, İlkokul mezunu çiftçi, Dede köyünde oturuyor.

¹⁰⁰ Abdülkadir Sezgin, Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik, İstanbul.1996, s. 117.

¹⁰¹ Kılıç, Laik Türkiye İçin Yükselen Alevilik, s. 54.

postu. 10. Kurbancı Postu: Hz. İbrahim postu. 11. Ayakçı Postu: Abdal Musa postu.
12. Mihmanevi Postu: Hızır Peygamber postudur.

İKİNCİ BÖLÜM

KALE DE YAŞAYAN ALEVİLERDE YAYGIN HALK İNANIŞLARI

DOĞUM İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI

Doğum, insanoğlu için en önemli geçiş evrelerinden birisidir. İnsan doğar, yaşar ve ölür. Doğum, mutlulukla karşılanan bir olaydır. Her yörenin doğum ile ilgili kendine özgü inanışları bulunmaktadır, insanlar bu mutlu durum için gerek doğum yapan kadın, gerekse çocuk açısından bazı uygulamalar geliştirmişlerdir. Doğumun kolay olması, kadın ve çocuğun daha sağlıklı bir hayat sürmeleri, aile ve toplum için mutluluğa vesile olması bu uygulamalara bağlı kılınmıştır.

Kale ilçesinde yaşayan Alevilere ait doğum ile ilgili halk inanışlarını, doğum öncesi, doğum esnası ve doğum sonrası olmak üzere üç başlıkta inceleyeceğiz.

1-Doğum Öncesi Halk İnanışları

Doğum öncesinde hamile kadın ve doğacak çocuk ile ilgili her yörenin kendine özgü koruma, tedbirli olma amacı güden inanışları bulunmaktadır. Bu inanışlar, kadını doğuma hazırlamada oldukça önemlidir. Yörede doğum öncesi inanışları kadın ve çocuk ile ilgili olmak üzere ayrı ayrı incelemeye çalışacağız.

a. Kadın İle İlgili Halk İnanışları

Yörede kadınla ilgili doğum öncesi halk inanışları şu şekilde sıralanır: Çocukları çok yaşamayan kadın, dedeye veya ocağa gider. Ocaktan aldığı toprağı başının altına koyar. Çocuk düşmemesi için yılan, köpek vb. hayvanlardan uzak durması gerekir. Hayvandan korkarsa ve çukur bir yere aniden düşürse düşük yapar. Doğum yapacak kadının rüyasında yılan görmesi uğursuzluğa işarettir. Hamile kadına iki canlı, yüklü, gebe vb. isimler verilir.¹⁰²

Hamile kadına son aylarında zor işler yaptırılmaz, bol bol gezmesi sağlanır. İplik ördürülmez. Eğer iplik örer ise çocuğun eşinin bağının çocuğun boğazına dolanacağına inanılır. Ağır eşya kaldırmaz. Sadece kendi gücünün yeteceği işleri yapmasına izin verilir. Eğer ağır yük kaldırırca düşük yapar. Ummaca "aş erme"

¹⁰² Zehra Mermer, Kale 1945 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor.

olması durumunda bir şey görürse onu alıp yemesi gerekir. Eğer yemese göğsünün ağrıyacağına inanılır. Hamile kadın ekşi bir şeye aş ererse kız, tatlı bir şeye aş ererse erkek; et yemeklerine aş ererse kız, turşuya aş ererse erkek olacağına inanılır. Doğum yapacak kadın ne kadar hasta olursa olsun hiçbir ilaç kullandırılmaz. Hamile kadın gül koparmaz. Hamile kadının saçı boyanmaz ve kesilmez.¹⁰³

b. Çocuk İle İlgili Halk İnanışları

Doğacak çocuk için bazı kıyafetler önceden hazırlanır. İçine giymesi için gömlek, ayağına patik, eline eldiven, şapka, zıbın bunlardan bazılarıdır. Hamile kadın çirkin bir şeye bakamaz. Eğer bakarsa doğacak çocuğun çirkin olacağına inanılır. Hamile kadın balık ve tavşan eti yemez. Tavşan eti yerse doğacak çocuğun dişleri tavşan dişi gibi olur. Hamile kadına, çocuğun yüzü parlak olsun diye elma ve ayva yedirirler. Çocuğun kolay doğması için hamile kadının eteğinde zibil dökülür. Kapıya gelen kedi, köpek gibi hayvanlara yemek verir.¹⁰⁴

Hamile kadının karnı sivri olursa çocuğu erkek olur. Hamile kadın rüyasında gramsıya altın görürse doğacak çocuk erkek, bilezik görürse kız olur. Doğacak çocuğun cinsiyetini tahmin etmek için haşlanmış koyun kellesine bakılır. Bakılan yer etli olursa kız, kemik olursa erkek olacağına inanılır.¹⁰⁵

2. Doğum Esnasındaki Halk İnanışları

a. Kadın İle İlgili Halk İnanışları

Hamile kadının sancısı başladığında bir müddet gezdirilir. Su ısıtılır, banyo yaptırılır ve kahve içirilir. Rahat doğum yapması için kadının saçı örgülü ise saçı çözülür, çözülen saç kadının ağzına konur. Ev içerisinde güğümlü ve kapalı olan her şey açılır. Ayrıca kadının rahat doğum yapabilmesi için hamur yoğurtulur. Sadaka vs. vererek hayır yapar. Lokma dağıtır. Ziyarete götürülür ve türbeye örtü örtülür. Doğum esnasında kadının yanında sadece ebe kalır aksi halde kadının yüksünüp

¹⁰³ Şehriban Demirkılıç, Kale 1955 doğumlu, İlkokul mezunu, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor.

¹⁰⁴ Fidan Mermer, Kale 1945 doğumlu, İlkokul mezunu, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor.

¹⁰⁵ Zehra Yılmaz, Kale 1958 doğumlu, İlkokul mezunu, ev hanımı, Kozluk köyünde oturuyor.

çocuğun gelmeyeceğine inanılır. Ebe doğumu yaptırır, çocuğun göbeğini keser kadın yatağına alır.¹⁰⁶

b. Çocuk İle İlgili Halk İnanışları

Çocuk için yatak hazırlanır. Beşiğe işlemeli örtü yapılır. Çocuk doğar doğmaz dört parmak kalacak şekilde göbeği kesilir. Salâvat getirilir ve sarılır. Göbeği daha sonra kendiliğinden düşer. Düşükten sonra kimsenin basamayacağı bir yere gömülür. Çocuk doğduktan sonra büyüdüğü zaman teri kokmasın diye tuzlanır, küllük toprağı ısıtılır. Kadının ve çocuğun altına konulur. Yatağı ve yastık altına biraz ekmek konur.¹⁰⁷

Doğum Sonrası Halk İnanışları

Doğum sonrası yöredeki halk inanışlarına baktığımızda, kadın ve çocuk üzerindeki halk inanışlarının çok kuvvetli olduğunu görmekteyiz. Aşağıda bu inanışların neler olduğunu ve ne mahiyette yapıldığını anlatacağız.

a. Kadın İle İlgili Halk İnanışları

Doğum yapan kadına ilk gün un ve su ile yapılıp üzerine tereyağı dökülen haşıl yemeği; yine aynı şekilde un, su ve tereyağı ile yapılıp içine yumurta kırılan kuymak yemeği ve süt, ekmek, yumurta ve kızgın yağ ile yapılan hadise yemeği yedirilir.

Doğum yapan kadına kırk gün boyunca soğuk içecekler içirilmez, ılık olarak içer. Acı, ekşi, gaz yapıcı yiyecekler yedirilmez. Kapı eşiğinde durdurulmaz, dışarı çıkarılmaz, yalnız bırakılmaz ve zor işler yaptırılmaz. Al basmaması için kırk gün boyunca odasının ışığı söndürülmez. Kırklı kadın evden fazla uzaklaşmaz. Kırklı kadın gece evinden dışarıya çıkmaz. Kırklı kadının yattığı odaya kibrit ve süpürge konulur. Kırklı kadın gece yalnız bırakılmaz. Kırklı kadın kırkının çıkacağı gün üç yakın komşuya gider, daha sonra evden uzaklaşabilir. Kırklı kadınlar ve bebekleri birbirleriyle karşılaştırılmaz. Gelin alayı kırkı çıkmamış kadının evinin önünden geçerse gelinin çocuğu olmaz. Kırklı çocuğu olan iki kadın iğne değiştirir, yoksa kırk kalkmaz. Eğer kadın ve çocuğu al basıyorsa bir ocaktan çaput alınır ve başının altına

¹⁰⁶ Beyhan Karaca, Kale 1955 doğumlu, İlkokul mezunu, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor.

¹⁰⁷ Sultan Karaman, Kale 1952 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor

konur. Kadın ve çocuk kırk gün geçince kırkı çıkarılır. Önce su ısıtılır ve dua okunur. Anne çocuğu kucığına alır. Kalbur üzerinden üstlerine su serpilir. Aynı gün gelen misafirler için yemek yapılır. Yemek pilav, et, türlü ve tatlıdan oluşur. Doğum yapan kadının yanına gelenler altın, elbise, çorap gibi hediyeler getirirler. Getirilen hediyein herhangi bir ölçüsü yoktur, herkes kendi durumuna göre hediye getirir. Doğum yapan kadının sütünün bol olması için bolca tatlı yedirilir ve banyo yaptırılır.¹⁰⁸ Doğum yapan kadına "Fadime ananın döşegi" denilir. Tanısın tanımasın mutlaka ziyarete gidilir. Buraya hediyeler ile gidilir.¹⁰⁹

b. Çocuk İle İlgili Halk İnanışları

Çocuk doğar doğmaz yıkanır ve kokmaması için tuzlanır. Pudralanır ve alıma küllük toprağı konur. Çocuk bundan sonra haftada bir yıkanır. Erkek çocukları güneşirı iki günde bir yıkanır. Yıkanırken bismillah denir ve ılık su dökülür. Çocuk doğunca su ve şeker ile şerbet yapılır, çocuğun ağızına damlatılır. Üçüncü gün süt verilir. Çocuk doğunca yatağı hazırlanır ve annesi ile aynı yere yatırılır. Örtünün etrafına ip dolandırılır, süpürge konur. Yatağı, kadının yakasına ve kundağı iğne takılır. Kırk gece ışık söndürülmez, al geleceğine inanılır.¹¹⁰

Çocuk doğunca yemek dağıtılır. Çocuğı nazar değmemesi için gök boncuk, iğde çekirdeğı takılır. Kimden nazar değmesinden korkulursa onun ayağının altında toprak alınır ve çocuğun üzerine serpilir. Çocuğı nazar değmemesi için kulak arkasına hafifçe kazan karası sürülür. Nazarı değdiğine inanılan kişi ile çocuk aynı mekânda ise çocuk çimdiklenir. Nazarı değdiğine inanılan kişinin üzerindeki giysilerin bir parçası kesilerek çocuğı koklatılır. Nazara bağı rahatsızlıkların geçmesi için çocuğun başında bir kaba konan tuz çevrilir. Çocuk ağlamasın ve akıllı olsun diye kurban kesilir. Çok ağlayan çocuk için ölü ısıtılır ve göbekten aşığına sarılır. Nazar olmuşsa kurşun dökülür. Sürekli ağlamaya devam ederse doktora götürülür.¹¹¹

¹⁰⁸ Fikriye Özgün, Kale 1953 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor.

¹⁰⁹ Fatma Özgün, Kale 1954 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor.

¹¹⁰ Fidan Mermer, Kale 1945 doğumlu, okuryazar değıl, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor.

¹¹¹ Zehra Pektaş, Malatya 1960 doğumlu, lise mezunu, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor.

Kırklı bebeğin başının altına Kur'an, muska, bıçak, çörek otu ve babasının kıyafetinden bir tanesi konulur. Kırklı çocuğu görmeye gelen kişi, kırk basmaması için demir veya kâğıt para verir. Kırklı çocuğun yanına kedi veya köpek sokulmaz, aksi halde "al" basar. Kırklı çocuk yalnız bırakılacağı zaman başucuna bıçak, soğan, sarımsak bırakılır ve su konulur. Çocuk bir yaşına gelinceye kadar yalnız bırakılmasının günah olduğuna inanılır. Çocuk hasta olmasın diye dışarı çıkarılmaz. Sıcak tutulur ve insanlara gösterilmez. Yakasına iğde çekirdeği takılır. Çocuğun kulağı ağrıyorsa soğan pişirilir ve kulağına tampon yapılır. Çocuğun tırnağı beş aylık olana kadar kesilmez. Beş aylık olunca tırnağı kesilip toprağa gömülür. Beş aylıktan önce tırnağını meleklerin kestiğine inanılır. Çocuk zayıf olmaması için yoğurt, rendelenmiş sebze çorba yedirilir. Anne sütü dışında başka süt içirilmez. Az uyuyan ve sürekli korkan çocuklar için avuca alınan tuz üzerine dualar okunarak çocuğun etrafında çevrilir. Daha sonra çocuk banyo yaptırılır, okunan tuz ateşe atılır. Evdeki süpürge ile çocuğa hiçbir zaman vurulmaz. Yaşma basmayan çocuk aynaya baktırılmaz. Çocuğun üzerinden kesinlikle geçilmez. Özerinden geçmenin günah olduğuna ve boyunun kısa kalacağına inanılır. Çocuk sarılık olmasın diye annesine ekşi ve acı şeyler yedirilmez. Çocuğun ismini evin büyükleri koyar. İsim konulurken salâvat ve kelime-i şahadet getirilir. Sağ kulağına ezan okunur. Adıyla yaşasın, çok yaşasın adına benzesin denilir. Genellikle ölen kimselerin adı konulmaz. Eğer çocuk huzursuzluk yapıp durmuyorsa iki isim konur.¹¹²

Çocuğun annesinin ailesi çocuk için beşik hazırlar. Beşik getirildiği zaman yakın akrabalar beraberinde hediyeleri ile gelirler. Gelenlere yemek ikramı yapılır. Çocuğun dişi çıkınca diş hediği yapılır. Hediğin içine buğday, mısır, nohut katılır. Komşulara dağıtılır. Komşular da para, havlu, elbise gibi gönlünden ne koparsa hediye olarak getirirler. Diş hediği çocuğun dişi kolay çıksın diye yapılır. Hedik dağıtıldıktan sonra çocuk banyo yaptırılır. Kız çocuğunun ilk kez kesilecek saçını dayısı keserse saçı gür olur. Oğlan çocuğunun saçını ilk kez amcası veya dayısı keser.¹¹³

¹¹² Beyhan Karaca, Kale 1955 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor.

¹¹³ Sultan Karaman, Kale 1952 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor.

B. EVLİLİK İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI

Evlilik, iki kişinin aile kurmak üzere kanunların uygun gördüğü şekilde, ruhen ve bedenen bir ömür boyu sürecek şekilde bir araya gelmesidir. Evlilik normal olarak, ailenin çoğalmasının temelini oluşturur. Medeni hukuk ve tarihte evlenmenin amacı, müstakbel eşlerin devamlı bir yuva kurmak için yaptıkları karşılıklı taahhütlere resmi bir nitelik kazandırmaktır. Nitekim insan topluluklarının çoğunda, evlenme vardır ve dünyaya çocuk getirilmesi, bunların korunması ve eğitilmesi amacıyla eşlerin bir araya gelmesi olarak kabul edilmiştir.

İnsan yaşamının ikinci geçiş dönemini evlilik oluşturur. Belirli bir yaşa gelen gençlerin evlenme işlemlerini yerine getirmek anne-babanın en önemli görevlerinden birisidir. Evlilik müessesesinin önemi, erkek ve kızın sosyalleşmesine katkısı, aileler arasında dayanışmanın kurulması, toplumsal ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi açılarından ortaya çıkmaktadır. Evlilik ile ilgili toplumdan topluma farklılık gösteren uygulamalar yörede de bazı farklı inanışlarla karşımıza çıkmaktadır. Eski adetlerin sıkı bir şekilde uygulanmaya çalışıldığı köyler ile kendini yeniliklerin etkisine bırakan merkez arasında küçük farklar ortaya çıkmasıyla birlikte yine de yörenin her yerinde benzer şekilde uygulamaların olduğu bir evlilik inanişinin varlığı gözlemlemekteyiz.

Evrensel bir olgu olan evlilik, yörede de çok önemli bir yere sahiptir. Kız isteme, nişan, düğün gibi evliliğin bütün aşamaları titizlikle adetlere uygun bir şekilde uygulanmaya çalışılmaktadır. İncelememizde evlilik ile ilgili inanışları üç bölümde ortaya koymaya çalışacağız.

1. Evlilik Öncesi Halk İnanışları

Evlilik, bir erkekle bir kadın arasında belirli kurallar çerçevesinde yapılan muameledir. Kutsal bir kurum olduğuna inanılır. Evlilikte temel olarak insan varlığının korunması düşüncesi hâkimdir. Zira evlilik sayesinde, insan neslinin devam etmesi ve çoğalması, nesillerin birbirini izlemesi ve böylelikle insanların birbirlerini mirasçı kılmaları söz konusudur. Evliliğin insan üzerindeki sosyal, ahlâki ve bedensel yararları da vardır. Evliliğin bir faydası da nesebin korunmasıdır.

Evliliğin yapılma şekli, bu esnadaki uygulamalar her yörede benzerlikleri bulunmakla beraber bazı noktalarda farklılık arz etmektedir.

Yörede görücü usulü ve tarafların kendi seçimi ile karar vermesi şeklinde evlilik yapılmaktadır. Önceleri görücü usulü evlilik yaygındı. Ana-baba veya aile büyükleri evlenecek gençlere sormadan uygun eşleri seçerlerdi, iki tarafın kendi isteği sonucu evlenmek isteyen çiftler birbiriyle anlaşır, kararlarını büyüklere bildirirler. Büyüklerin araya girmesi, şekli bir gereklilik sayılır. Ayrıca sülale içerisinde akraba evliliği daha yaygındır.¹¹⁴

Evlenme yaşı eskiden 13-15 yaş arası idi. Şimdi ise evlilik 20-30 yaşları arasında gerçekleşmektedir. Evlenecek kişiler evlenmek istediklerini bir arkadaşlarına, yengelerine veya samimi oldukları bir yakınına söylerler. Onlar da bu durumu evlenmek isteyen kişinin ailesine bildirirler ve evlenme süreci başlamış olur. Musahip kardeşlerin çocukları ve kirve çocukları birbirleri ile kesinlikle evlenemezler.¹¹⁵

a. Kısmet Açmak

Türkçede, "kısmet açmak, kısmet beklemek, kısmeti çıkmak, kısmet kapısı, kısmet olursa, kısmeti açık, kısmeti ayağına kadar gelmek, kısmeti bağlanmak, kısmet çıkmak, kısmetine mani olmak, kısmeti ayağı ile tepmek, kısmetini bağlamak, kısmetinde ne varsa kaşığında çıkmak" gibi kullanımları bulunan "kısmet" sözcüğü, dilimize Arapçadan girmiştir. Talih, kader, nasip, baht, şans karşılıklarıyla, "Tanrının her insana uygun gördüğü varsayılan şey, yaşama durumu" anlamlarına gelir.

Toplumumuzda genç kızlar, kısmetlerini öğrenmek, kısmetlerini etkilemek ya da kapalı olan kısmetlerini açmak için çeşitli davranışlar ortaya koyarlar. Kale yöresinde de bu durum şu uygulamalarla gerçekleşmektedir. Kısmeti kapalı olan kişi için kurşun dökülür. Gelin evinden çıkıp düğün evine gideceği zaman " ayağını çok sür ki şu kişi de evlensin" denir ve gelin ayağını sürerek giderse o kişinin kısmetinin açılacağına inanılır. Gece aynaya bakmanın kısmeti kapatacağına inanılır. Bekâr kızların adını söyleyip kilit kapatılırsa o kişinin kısmeti kapanır. Eline diken batan

¹¹⁴ Mürşit Özgün, Kale 1950 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor.

¹¹⁵ Fidan Mermer, Kale 1954 doğumlu, okur yazar değil, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor

kişi bu dikenin eğer akşam çıkarırsa o kişinin kısmeti kapanır. Muharrem orucunun son üç günü hiç su içilmezse genç kız veya erkeklerin rüyasında evlenecekleri kişiyi göreceklerine inanılır.¹¹⁶

b. Kız İsteme

Evliliğin gerçekleşmesinde en önemli aşamalardan biri kız istemdir. Yörede kız isteme konusunda eski zamandan bu yana şu uygulamalar gerçekleşmektedir. Düğünlerde oyunlar oynanırken kız ve erkek birbirlerini görürler. Erkek yengesine veya dayısının, amcasının hanımına evlenmek istediği kızını söyler. Bunun üzerine büyükler münasip görürse kız tarafına haber gönderirler ve kız istemeye gidilir. Kız tarafı erkek tarafına bir gün verir. Kızın amcasına, halasına ve diğer akrabalarına haber gönderilir. Herkesin görüşü alındıktan sonra eğer kızını vereceklerse bir hafta sonrası için bir gün tayin edilir. Bir hafta sonra erkek tarafı kız evine "ağız tatlılığı" getirir. Ağız tatlılığı, lokum, üzüm, çerez vb şeylerden oluşur. Eğer kızın gönlü yoksa odaya girmez, kahve getirmez ve ağız tatlılığı geri iade edilir. Kız bir kahve getirirse gönlü var demektir. Kız isterse kahveyi getirir ve büyüklerin ellerini öper ve ağız tatlılığı gelen misafirlere ikram edilir.¹¹⁷

c. Söz Kesme

Kız isteme merasiminden sonra eğer iki tarafta olumlu görüş beyan etmiş iseler söz kesme aşamasına geçilir. Kız tarafı şerbet isterse bir hafta veya on gün sonra şerbeti içilir. Bazı yerlerde buna "ufak şerbet" denilir. Şerbet, üzüm, leblebi ve renkli şeker ile yapılır. Şerbete gelirken kız için bir bohça içerisinde elbiselik ve tülbent getirilir. Şerbeti erkeğin en samimi olduğu bir arkadaşı getirir. Şerbet getirildiği zaman kız tarafı tepsinin içerisine para veya hediye koyarlar. Şerbet içileceği zaman kız ve erkek ayrı odalarda otururlar. Davul çalınır, halay çekilir ve eğlence yapılır. Şerbet dağıtılmadan önce "Allah'ın emri" alınır. Kızın ve erkeğin babası kendileri, için sevdikleri bir kişiyi vekil tayin ederler. Erkeğin babasının vekili, kızın babasının vekilinden kızını ister ve şöyle söylenir. Önce besmele çekilir. Daha sonra, "evvel Allah'ın emri üzerine, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) Efendimizin kavli üzerine, İmam Hasan ve İmama Hüseyin Efendilerimizin meşrebi üzerine, Cafer-i Sadık

¹¹⁶ Hüsnüye Demirkılıç, Kale 1940 doğumlu, okur yazar değil, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor

¹¹⁷ Celal Demirkılıç, Kale 1950 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor.

Hazretlerinin mezhebi üzerine, içinde bulunduğumuz cemaatin şahadeti üzerine, Âdemden Hateme, Hatemden bu deme gelene kadar kaide-i usul üzerine vekili bulunduğu kişinin kızını şu kişinin oğluna istemeye geldik. Verdin mi? Diye üç defa sorar. Kızın babasının vekili de üç defa "verdim" der. Bundan sonra "bu ikrardan dönmeyeceğine yer gök şahit olsun mu, oturan cemaat şahit olsun mu? Denir. Erkek tarafına da üç defa "bunu alıp helalliğine kabul ettin mi?" diye sorulur. İki taraftan da olumlu cevap alınınca "iç kutluluğuna, ağız tatlılığına el-fatiha" denir ve böylelikle Allah'ın emri alınmış olur. Allah'ın emri alındıktan sonra kız ve erkek artık görüşebilirler. Bu görüşme şerbetten bir hafta veya on gün sonra kızın bir yakınının evinde o yakının nezaretinde gerçekleşir. Daha sonraki görüşmeler de yine kızın yakınlarının nezaretinde yapılabilir. Bu görüşmeler en fazla bir hafta ara ile yapılabilir.¹¹⁸

d. Nişan

Evlenme isteği üzerine verilen söz ile yapılan akit ve merasimlere nişan adı verilir. Arapçada "hutbe" kelimesiyle ifade edilen nişan, sözlükte; kız istemek, söz vermek, söz kesmek ve nişanlanmak anlamlarında kullanılır.

Nişan merasimi nikâh sayılmaz. Evlenecek kadınla erkeğin birbirini daha iyi tanımaları, eksiklerin tamamlanması, öğrenim ve askerlik gibi bir kısım engellerin, aşılması, resmî bazı işlemlerin tamamlanması için belli bir zaman ayarlanması gerekmektedir. Söz kesilir kesilmez, hemen nikâh kıymak çoğu zaman mümkün olmadığından bu zamana ihtiyaç vardır. İşte, sözle nikâh arasında geçen bu süreç "sözlülük veya nişanlılık" dönemidir.¹¹⁹

Kale yöresinde nişan işlemleri şu şekilde gerçekleşmektedir: Eğer nişan istenirse, büyükler nişan gününü belirlerler. Genel olarak nişan düğünden bir hafta önce yapılır. Okuntu gönderilir.(bardak, sabun vb.). Ekmek pişirileceği zaman şeker dağıtılır. Yemek dökülür. Erkek tarafı kız tarafına bir koyun, pilav için bulgur ve diğer ihtiyaç duyulan malzemeleri gönderir. Kız tarafı yemeği pişirir ve gelen misafirlere ikram ederler. Yemekten sonra şerbet, üzüm ve leblebi ikram edilir. Kıza kına yakılır. Daha sonra akrabalar ve gelen misafirler "takıntı" adı verilen takıları

¹¹⁸ Hasan Karaman, Kale 1979 doğumlu, orta okul mezunu, esnaf, Kale ilçe merkezinde oturuyor.

¹¹⁹ Şamil İslam Ansiklopedisi telif kurulu, "Nişan, Nişanlanma", Ş.İ.A., İstanbul 2000, VI, 241-242.

takarlar. Kız için erkek tarafı iki bilezik, yüzük, küpe, saat, elbise ve ayakkabıya kadar ihtiyaç olan her şeyi getirir. Kızın amcasına, babasına, annesine ve yakın akrabalarına gömlek ve havlu getirilir. Herkes maddi gücüne göre altın, elbiselik, havlu, tülbent ve çorap getirebilir. Davullar çalınır, eğlence yapılır ve akşam üzeri herkes dağılır. Kız nişanlandıktan sonra eğer dini bayramlardan biri olursa erkek tarafı kız için bayramlık hediyeler getirir. Bu hediyeler altın, çamaşır, kına şeklindedir. Nişanda bir hafta veya on beş gün sonra kızını görme ziyaretleri yapılır. Kızın ziyaretine gelenler hediyeler getirirler. Kızın çeyizini annesi ve yakınları hazırlar. Evlenip boşanmış olanlara, kocası ölen kişiye, çocuğu olmayan kişilere ve başından herhangi bir iş geçmiş olan kişiye çeyiz hazırlanmaz. Çeyiz sandığı düğün günü erkek evine götürülür. Eğer kız tarafı ayrı bir nişan talep etmezse nişan, düğünden bir gün önce yapılır.¹²⁰

2. Evlilik Esnasındaki Halk İnanışları

Kız isteme, söz kesme, nişan gibi evliliğe giriş aşamalarından sonra evlilik için asıl olan sürece girilmiş olunur. Bu aşamada düğün hazırlıkları, kına gecesi, gelin alma, düğün günü yapılması gerekenler yöreye özgü inanış ve uygulamalar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu inanış ve uygulamalara bölümler halinde değinmeye çalışacağız.

a. Düğün Hazırlıkları

Düğünden bir hafta önce kızın eksikliklerinin giderilmesi için kız evine görmeye gidilir. Erkek tarafı alınacak eşyalar için kız tarafına para verir. Kız, erkek kızın ablası veya yengesi hep beraber kızın eksik kalan ihtiyaçlarını almak için alışverişe çıkarlar. Takı, elbise vb. ne ihtiyacı varsa alınır.

Düğünden önce kızın annesi için "süt hakkı" olarak bir elbiselik, bir tülbent, çorap ve eğer istemiş ise istediği miktar para, kız evden çıkacağı zaman kızın annesine verilir. Bunun dışında amca yolu, dayı yolu, bacı yüzüğü ve kardeş hakkı da verilir. Amca yolu ve dayı yolu olarak bir gömlek, çorap ve istemiş ise hazırlanır. Kız kardeşe "bacı yüzüğü" adı verilen bir yüzük alınır. Gelinin kız kardeşi yoksa

¹²⁰Abdullah Karaman, Kale 1951 Doğumlu, İlkokul mezunu, esnaf, Dede köyünde oturuyor.

kendisine "bacılık" tutar. Eğer bacı yüzüğü verilmez ise kapı açılmaz. Gelinin erkek kardeşi gelinin kuşağını bağlar. Üç defa salâvat getirip gelinin belinden üç defa geçirdikten sonra kuşağı bağlar. Erkek kardeş, damat tarafından ne isterse kendisine o verilir. Para, silah vb. şeyler isteyebilir. Bu konuda pazarlık yapılmaz, ne istemişse o alınır.¹²¹

Eğer bir evde üç kız kardeş varsa bunlar gelin olurken amca ve dayı hakkı büyükten küçüğe doğru sıraya konularak alınır. Büyük kızın amca ve dayı hakkını en büyük amca veya dayı alır. Diğerlerinde de bu sıra takip edilir. Eğer iki kız varsa en büyük amca ve dayı sırasıyla yol hakkını alırlar.¹²²

b. Kına Gecesi

Düğünün ikinci günü öğleden sonra saat 4-5 gibi damadın akrabaları bir kaç kadın ve bir erkek eşliğinde kız evine giderler. Bu olaya yenge gönderme denilir. Kınaya fener yakarak gidilir. Kına tepsisi üzerine mum ve kına konur. Kız evinde kısa bir halay çekilir ve kıza kına yakılır. Burada "Gelin Övme" yapılır. Gelin övücüleri bir bayan bir erkekten oluşur. Gelin övmeye gelin ve evi ile ilgili türküler söylenir ve gelin ağlatılır. Kızın kına yakılan elinin içine altın konur. Kız tarafından kim kızın avucunu açarsa bu bahşişi o alır. Daha sonra erkeğin eline kına yakılır. Gelinin tülbindini damat açar. Kız için getirilen takılar takılır. Gelin ve damat karşılıklı oynar. Gelinin yanında erkek evinden giden yengelerden birisi kalır.¹²³

c. Gelin Alma ve Düğün

Gelin alma ve düğün konusuna girmeden önce yörede düğün için hazır bulunan, düğünü yönlendiren görevlilere ve yapmış oldukları işlere kısaca değinmek daha uygun olacaktır. Düğündeki görevliler ve görevleri şunlardır:

1.Bayraktar: Düğüne gelen misafirleri karşılamak, onlara yer göstermek ve düğünün ilk günü düğün evine dikilen bayraktan sorumludur. Düğün sürerken halay ya da oyun esnasında misafir gelirse bayraktar bayrağı alarak misafirleri karşılar. Bu esnada halay kesilir ve yöreye özgü karşılama havası çalınır. Karşılama sırasında

¹²¹ Şehriban Demirkılıç, Kale 1955 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor,

¹²² Hüseyin Yılmaz, Kale 1975 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor.

¹²³ Fikriye Özgün, Kale 1953 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor.

gelen düğüncüler silah sıklarlar ve bayraktar da hoş geldiniz anlamında silah sıklar. Misafir geldiği sırada semah dönülüyorsa gelenler semahın bitmesini beklerler. Çünkü semah yarıda kesilmez. Misafirler semahtan sonra karşılanır. Gelen misafirler bayraktara bahşiş verirler. Bayraktar genelde damadın yakın arkadaşı ya da akrabası olur. Gençler tarafından suya basılma tehlikesi de vardır.

2. Düğün Kâhyası: Düğün kâhyası yörede sevilip sayılan kişiler arasından seçilir. Genellikle damadın akrabası olur. Düğünden birinci derece o sorumludur. Düğünün her şeyi ile o ilgilenir. Misafirlere hoş geldin demekten kesilecek koyuna, içilecek içkiye kadar her şey ondan sorulur. Düğün bitiminden sonra düğüne getirilen hediyeleri bir liste halinde düğün sahibine verir. Düğün sahibi kâhyanın hizmetlerine karşılık ona küçük bir hediye verir.

3. Kahveci: Düğüne gelen misafirlere kahve hazırlanmasından ve ikram edilmesinden sorumludur. Kahveciyi genelde damat önceden belirler. Genç ya da yaşlı olması fark etmez. Ancak kahveci mutlaka erkek olmalıdır. İkram ettiği kahvelere karşılık bahşiş alır.

4. Aşçı: Düğünde yemek yapma işi aşçıya aittir. Yemek yiyen misafirlere bahşiş alır. Düğün ekmeğini yapan kişiye de ayrıca düğün sahibi tarafından para veya bahşiş verilir.¹²⁴

Düğünün ilk günü yani Cuma günü Öğleden sonra saat 3-4 gibi bayrak dikilir ve düğün başlar. Bayraktar bayrağı evin damına diktikten sonra havaya bir iki el ateş ederek düğünün başladığını bütün köye ilan eder ve davul zurna çalmaya başlar. Düğün sahibi bayraktara, davulcuya ve zurnacıya ayrı ayrı bahşiş verir. Damadın yakınları ilk gün bayrak evine okuntu veya elbise gönderir. Düğünden sonra bayrağın arasına okuntu konur. İlk gün dışarıdan misafir gelmez.¹²⁵

Düğünün ikinci gününe ulu düğün günü de denir. Asıl düğün bugün yapılır. Tüm davetli ve misafirler bu gün düğüne katılırlar. Düğüne gelenler genellikle aileleriyle ve yakınlarıyla birlikte gelirler. Bu misafirlere "düğüncü" denilir. Gelen düğüncüleri bayraktar, davulcu-zurnacı, düğün kâhyası ve damadın akrabaları

¹²⁴ Fatma Özgün, Kale 1954 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor.

¹²⁵ Beyhan Karaca, Kale 1955 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor.

karşılama havası denilen yöreye özgü bir ezgi ile karşılarlar. Düğüne gelenler bayraktara ve davulcuya para verirler. Daha sonra düğün evinin en büyük odasına alınır ve yemekleri verilir, rakı ikram edilir. Yemek yendikten sonra kahve ikramı yapılır. Kahveyi içen misafir, kahveciye bahşiş verir. Ayrıca yemeği yapan aşçıya da para verilir. Daha sonra gelen misafir, düğün halayına katılır. Düğüncüler düğünden ayrılırken düğün sahibine verilmek üzere düğün kâhyasına düğün hediyelerini verirler ve verdikleri miktarı yazdırırlar. Düğüne kız ve erkek tarafının akrabaları daha büyük hediye ile gelirler. Koç, koyun vs. getirebilirler.

Düğünün üçüncü günü sabah gecedan yatıya kalanlar için kahvaltı hazırlanır. Bu sırada gençler davul ve zurna eşliğinde oyun oynarlar. Gelin arabası süslenir. Önceleri gelini almak için at hazırlanırdı. Kız tarafı da kız evinde dualarla gelini süslerler. Gelinin başını ehil olan bir kişi süsler ve peçesini takar. Gelin almaya konvoy ile birlikte bayrak açılarak ve halay çekilerek gidilir. Gelin evine gelince açılan bu bayrak evin damına dikilir. Bayrak dikilirken kız tarafı bayrağı diken kişiye hediye verir ve düğün başlar. Erkek tarafı geldiği zaman kız tarafı kapıyı kilitli tutar ve açmaz. "Kapı açma" adı verilen bahşiş isteme sırasında kız tarafının istediği miktar verilmelidir. Eğer verilmezse ya da verilen hediye kabul edilmezse kapı açılmaz. Düğün kâhyası ve diğer büyükler gelinin çeyizini yazmaya giderler. Gelin sandığının üzerine kız tarafından biri oturur. Erkek tarafı oturan kişiye gönlünden ne koparsa verir. Eğer verilen miktar beğenilmezse karşı tarafın istediği verilir. Daha sonra kızın odasına gidilir. Gelin, odasının kapısını kilitli tutar ve 22 ayar yüzük getirilmezse kapıyı açmaz. Gelinin hediyesi verilip kapı açılınca gelin akrabaları ile kucaklaşarak vedalaşır.¹²⁶

Gelini evden damat tarafından gelen üç veya dört tane yenge, gelinin sol tarafında durarak dışarı çıkarırlar. Bu yengeler erkeğin akrabalarından kız ve kadınlardan oluşur. Bunlara "yenge binme" adı verilir. Bu kişiler düğün boyunca gelinin yanında otururlar. Şimdilerde ise genellikle gelini evden damat çıkarır. Gelin erkek evine gitmek için yola çıkınca ata bindirilir. Atın başını gelinin kayını tutar. Gelinin kayını yoksa erkek tarafının akrabalarından biri tutar. Gelinin önüne kuzu veya koyun çıkarılır. Geline düğün hediyesi olarak verilir. Gelin at üzerindeyken

¹²⁶ Fidan Mermer, Kale 1945 doğumlu, okur yazar değil, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor.

önüne çocuk verilir, çocuğu veren kişiye gelin yanında hazır bulunan yün çorap, tülbent gibi giyecekleri hediye eder.¹²⁷

Gelin eve gelmeden önce o yöredeki ziyarete götürülür. Ziyarete niyaz eder ve oraya para bırakır. Gelin erkek evinin kapısına gelince üzüm, çerez, şeker ve para saçılır. Gelin eve girerken önüne demir atılır ve demiri ayağıyla eğmesi istenilir. Gelin ayağıyla demiri eğer ve eve girer. Bu adetin gelinin güçlü kuvvetli, sağlam olsun diye yapıldığına inanılmaktadır. Daha sonra gelin, damadın yakın akrabalarından birinin evine götürülür. Gelin ve damada düğün yemeği götürülür. Yemeği getiren kişiye gelin ve damat hediye verir. Gelin damat evine gelince kucağına erkek çocuk oturtulur ki ilk çocuğu erkek olsun. Gelin-damat yemeği verildikten sonra misafirler uğurlanır. Akşam olunca damadın yengesi ve bayraktar gelinin odasını hazırlarlar. Gelin ve damat düğün evine getirilir ve odalarına bildikleri duaları okuyarak girerler. Gelin odaya girince damat yüz görümlüğü verinceye kadar yüzünü açtırmaz ve konuşmaz.¹²⁸

3. Evlilik Sonrası Halk İnanışları

Düğünden sonraki günün sabahı gelinin yatağını bayraktar kaldırır. Damat ve gelin yatağın içine para bırakırlar ve bu parayı evin en büyük yengesi alır. Daha sonra gelin ev halkının elini öper. Ev halkı geline yüz görümlüğü olarak altın, elbiselik vb. hediyeler verirler. Gelin de kaynana, kayınbaba, görümce ve kayınlarına getirmiş olduğu hediyelerini verir. O gün gelen misafirler için yemek verilir ve yemeği damadın yengeleri hazırlar. Geline hiçbir iş yaptırılmaz. Gelen misafirler geline hediye getirirler. Buna "duvak açma" denilir. Düğün sonrası ziyarete gelen akrabalar düğün evine kahvaltı getirirler.

Gelin bir hafta boyunca evden çıkarılmaz. Bir hafta sonra gelini yengesi çeşmeye suya götürür. Gelin kendisine verilen sivil ile eve su getirir. Gelin "yol açma" için türbeye götürülür. Beraberinde 10-15 kişi geline eşlik ederler. Yanlarında getirdikleri kömbe ve tatlı oradakilere ikram edilir. Türbeye giderken yolda çerez dağıtılır. Türbede niyaz edilir ve himmet alınır, "yolunu aç, başını bozma" denilerek

¹²⁷ Zehra Mermer, Kale 1944 doğumlu, okur yazar değil, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor.

¹²⁸ Zehra Yılmaz, Kale, 1958 doğumlu, okur yazar, ev hanımı, Kozluk köyünde oturuyor.

türbenin eşiği öpülür. Gelin bir süre kaynana ve kayınbabası ile konuşmaz, "gelinlik tutar". Konuşmak için onlardan hediye bekler. Geline kaynanası ve kayınbabası altın, gramsıya takınca onların elini öper ve onlarla konuşmaya başlar. Eğer damat tarafının amca, dayı gibi yaşlıları varsa bunlara da gelinlik tutar.

Düğün bittikten üç gün veya bir hafta sonra gelin, damat ve yakınları kız tarafına iadei ziyarete giderler kız tarafı gelin misafirlere yemek ikram eder. Kız evinden ayrılma vaktinde kızın annesi gelin ve damada evine düğünden sonra ilk defa geldikleri için hediyeler verir.¹²⁹

C. ÖLÜMLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI

Ölüm, ruhun bedenden ayrılması olayıdır. Ölüm insan varlığı için bir âlemden diğerine intikal etmektir. Bu anlamda ölüm yok olmak değildir Her canlı varlık için ölüm kaçınılmaz bir gerçektir. Canlılar doğar, büyür ve ölürler. Kur'an-ı Kerim'de ölümle ilgili pek çok ayet vardır. Bazıları şunlardır: "Her can ölümü tadıcıdır" (Al-i İmrân, 3/185); "Onlar için bir ecel tayin ettik ki onda hiç şüphe yoktur" (el-İsrâ, 17/99); Biz senden önce de hiçbir beşere dünyada ebedîlik vermedik. Şimdi sen ölürsen, onlar baki mi kalacaklardır?" (el-Enbiya, 21/34); "Yeryüzünde bulunan her canlı fanidir" (er-Rahman, 55/26).

Ölüm, insanoğlunun üçüncü geçiş aşamasını oluşturur. İnsanlar doğar, yaşar ve ölürler. Doğum, evlilik ve diğer yaşam faaliyetleri ne kadar önemli ise ölüm ile ilgili işlemler de bir o kadar önemlidir. Ölen kişiye saygı ve ona karşı son görevi yerine getirme açısından bakılan bu işlemler yörede farklı inanışları ve uygulamaları ortaya koymaktadır. Yörede "hakka yürüdü", "ocaktan geçti", "don değiştirdi" diye tanımlanan ölüm ile ilgili inanışları iki bölümde incelemeye çalışacağız.

1. Ölüm Öncesi Halk İnanışları

Yörede ölüm öncesi ile ilgili halkın inanışlarına göre bir çocuk sürekli ağlarsa o evde mutlaka bir ölüm meydana gelir. Ziyaret yerlerinde bulunan ağaçları kesmek,

¹²⁹ Sultan Karaman, Kale 1952 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor.

ziyaret yerindeki türbeye ait bir şeyi alıp götürmek, ateşe karşı sövmek, tükürmek gibi saygısızlık yapmak, mezarlığın genişletilmesi ölüme yorumlanır.¹³⁰

Yörede ölüme yorumlanacak unsurlardan biri de rüyalaradır. Rüyada beyaz gelinlik görmek ölüme işarettir. Rüyada ölü görmek diriye işarettir ve o eve misafir geleceğine inanılır. Rüyada dişin çekilmesi akrabalarından birinin ölümüne işarettir. Ölen bir yakının rüyada kişiyi yanma çağırması o kişinin öleceğine yorumlanır.¹³¹

Yıldız kayması bir kişinin özellikle de değerli birisinin öleceğine işarettir. Geceleyin aya doğru tükürmek ve kötü sözler söylemek, haftanın belirli günleri özellikle Salı günü iş yapmak ölümlü sonuçlanacak işlerin olmasına sebep olur. Bazı hayvanların yaptıkları hareketler de ölüme yorumlanmaktadır. Köpek uluması, özellikle de gece uzun uzun ulumaları, baykuşun evin üzerinde ötmesi, tavuğun ötmesi, karganın bir evin önünde ötmesi, kara kedi görmek, öküzün gece böğürmesi, gece tavşan görmek sonu ölümlü yorumlanan işlerdir. İnsan vücudu ile ilgili bazı hareketler de ölüme işaret sayılır. Bir kişinin gözünün seğirmesi o çevreden birinin ölümüne yorumlanır.¹³²

2. Ölüm Anı ve Sonrası ile İlgili Halk İnanışları

Bir kişinin öldüğü şunlardan anlaşılır. Gözleri çukura düşer, benzi sararır. Ayaklarından yukarı doğru bir soğukluk hissedilir. Yüzü siyahlaşır. Ölüm anında nabızı yavaşlar ve nefesi hızlanır. Öldüğü anlaşıldığı zaman yörede yaşayanlara haber vermesi için bir kişiye söylenir. Haberi alan kişi diğer bir kişiye haber vermek suretiyle birbirlerine ölüm haberini ulaştırırlar.

Kişinin öldüğü anlaşıncaya çenesi bağlanır. İki ayağı birbirine bağlandıktan sonra "rahat döşeği" ne konulur. Üzerine sabun konulur. Özellikle gece ölen kişinin üzerine vücudu şişmesin diye sabaha kadar bıçak veya sabun konulur. Vücudu kible tarafına çevrilir. Gözü açık ise el sürülerek kapatılır. Ölen kişinin giysileri kesilerek veya yırtılarak çıkarılır. Çevreden ölüm haberini duyan kişiler o eve gelinceye kadar cenaze bekletilir. Daha sonra büyük bir kazanda su ısıtılır. Su ısıtma konusunda ölen

¹³⁰ Hüseyin Mermer, Kale 1935 doğumlu, okur-yazar, emekli, Dede köyünde oturuyor.

¹³¹ Ahmet Mermer, Kale 1943 doğumlu, ilkokul mezunu, emekli, Dede köyünde oturuyor.

¹³² Kemal Kaleli, Kale 1959 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor.

kişinin en yakını görevlendirilir. Suya el batırılır, eğer eli yakmıyorsa bu su ile cenazenin abdesti aldırılır.¹³³

Yıkamaya başlamadan önce ve yıkandıktan sonra olmak üzere iki defa abdest aldırılır. Bu abdestteki amaç cenazenin mühürlü sayılmasındandır. Daha sonra gusül abdesti aldırılmak suretiyle cenaze yıkanır. Saçları da aynı şekilde yıkanır ve taranır. Cenazeyi yıkama işlemi bitince kurulanır ve kefenlenir. Kefen, iki kat beyaz kumaş ve cenazenin beline bağlanan kendi kuşağından meydana gelir. Kadınlar için ayrıca başlarına başörtüsü bağlanılır. Kefenleme esnasında kadının sağ eli göğsünün üzerine, erkeğin elleri ise yanına konur. Ölen kişinin giysileri yıkanır ve fakir, ihtiyacı olan birisine verilir. Yatağı da sökülür ve yıkanır, inanışa göre ölünün yıkandığı evde üç gün ışık yanması gerekir. Daha sonra cenazenin tabutu hazırlanır. Tabutun üzeri yeşil örtü ya da kıymetli yorgan, kilim ile örtülür. Tabut taşınırken tabuttan tutmak sevaptır. Çocuk cenazesi ulu, yaşlı bir kişinin kucağında taşınır. Çocuk masum-u pak sayıldığından taşıyan kişinin abdestli olmasına önem verilir.¹³⁴

Anadolu Aleviliğinde önemli bir yere sahip olan cenaze işlemlerinde yöreden yöreye farklılıklar gösterebilmektedir. Genel uygulama şu şekildedir: Hakk'a yürüyen canın tabutu, tören meydanında yer alan musalla taşının üzerine, yerleştirilir. Dede "helallik hayırlısı" nı verir: "Bismişah... Sevgili canlar, Hakk'a yürüyen bu canı nasıl bilirdiniz?", der. Tören meydanında toplanmış olan canlar, "iyi bilirdik. Ruhu yeni bedenler bulsun; dondan dona taşsın!", diye karşılık verirler. Dede bu kez, "Yapısındaki olanaklardan varlığa geldiğimiz Hak da sizlerden razı olsun", der. Ve "Ey canlar! Hakk'a yürüyen bu yol eri, sizin içinizde yedi, içti; konu, göçtü; sizlerle birlikte yaşadı, kini bilir belki hak yedi. Hakk'a yürüyen bu canın üzerinde maddi ya da manevi bir hakkımız olabilir; varsa helal ediyor musunuz?", diye sorar. Meydan erenleri; "Hakkımız varsa helal ediyoruz. Hak-Muhammet-Ali yardımcısı olsun. Ruhu yalnız kalmasın, mekânı yeni bedenler olsun.", diye yanıt verirler. Dede helallik sorusunu üç kez yeniler; cem erenleri bunu üç kez yanıtlar. Helalliği aldıktan sonra Dede şu gülbankı okur: "Yüce Tanrım, can kıblesine döndük sana yakarıyoruz. Hakk'a yürüyen can senin âşığındır; Sen Canan'sın, o can. Şimdi canı, bedenini terk

¹³³ Ahmet Pektaş, Kale 1957 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor.

¹³⁴ Hüseyin Yılmaz, Kale 1975 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor.

etti; bedeni toprağa dönecek, canı ise sana. Akli ortada kaldı: Canan'ım, özün eyleme geçsin, yeni bedenler oluşsun ya da yeni bedenler ölmeden evvel ölsün, Hakk'a yürüyen canımızın canına can olsun, aklına akıl; dondan dona yürüyelim; sızıntılarını toplayalım canlı cansız her şeyden. Sızıntılardan derecikler, dereciklerden ırmaklar, ırmaklardan denizler oluşturalım. Atalarımızla, pirllerimizle, mürşitlerimizle buluşalım. Buluşalım ki onun kötülüklerini silebilelim, iyiliklerim çoğaltabilelim. Pir Ali, mürşit Muhammet ve Ehlibeyt yüzü suyu hürmetine Üçler, Beşler, Yediler, On ikiler, On dörtler, On yediler ve Kırklar bize yardımcı olsun, yol göstereyin. Hakk'a yürüyen canımızın arkasından yaptığımız bu helallik töreni gönül defterine kayıt edilsin, silinmesin hatırlansın. Gerçeğe HÜ!" der ve cenaze töreni sona erer.¹³⁵

Kale yöresinde yaşayan Alevilerde cenaze merasimi Anadolu'daki genel uygulamaya göre bazı noktalarda farklılık göstermektedir. Yöredeki uygulama şu şekildedir. Mezara getirilen cenaze musalla taşma konur. Cenaze mezarlığa getirilmeden önce komşu hakkı alınır ve şöyle söylenir : "Ey ehli cemaat! Yatan mevtaya bak da ibret al. Komşu hakkın helal eyle." Bu, üç defa tekrarlanarak söylenir. Daha sonra şu dua yapılır: "Barekallahu fikum, ihsanallahu ileykum, tayyiballahu enfusekum, sedri bedri beledi. Âdem sıdkı safai. Muhammed Mustafa (s.a.v.) Efendimiz, evvela pak için, ahd için, aman için, garip ellerde kalanlar için, gurbet elde ölenler için, bizi duada unutmayın diyen canlar için, duaya muhtaç olan kullar için, ahiri son nefeste Kur'an-ı Mübine müyesser olmak için, Allahumme ecel tükebbel min hürmeti seyidine mürselin, el- fatiha". Cenaze musalla taşında iken "durun ey ehli cemaat üç saf durun, dört tekbir ile hazır olan imama uyun, bilenleriniz duasını okuyun, bilmeyenleriniz Peygamberin pak ruhuna selavatı şerif getirin. Allah için namaza, meyyit için duaya, erkişi veya hatun kişi niyetine, cenaze namazı farzı kifaye, fenziru fentahu ya ulil ebsar (üç defa), li melike mülkü azizül cebbar" denir ve cenaze namazı kılınır. Cenaze namazının kılışında herhangi bir farklılık yoktur.¹³⁶

Cenaze namazından sonra tabut, mezara kadar götürülür ve üç defa mezardan çıkan toprağa vurulur. Mezarı, kazma küreğini alan herkes kazar. Mezara toprak

¹³⁵ www.gencalevilerharekati.de/Index.htm

¹³⁶ Hasan Hüseyin Gündoğdu, Kale 1950 doğumlu, ilkokul mezunu, köy hocası, Kozluk köyünde oturuyor

atılırken elden ele kürek verilmez, yere atılır. Diğer kişi küreği yerden alır. Mezarda kemik çıkmışsa bunlar toplanır ve bir poşete konur. Ölü hayrına bozuk para atılır ve kemiklerin konulduğu bu poşet cenazenin yanına gömülür. Tabutu mezarı kazan kişiler karşılar. Mezara en önde tabut gider, geri kalan herkes tabutun arkasında gider ve "ruhu pak Muhammed Mustafa'ya salâvat" diyerek ruhu Peygambere salâvat getirilir.¹³⁷

Cenaze akşam vakti kaldırılmaz, yer mühürlendikten sonra cenazenin gömülemeyeceğine inanılır. Eğer zorunlu bir durum varsa hemen defnedilir. Ölünün gözüne en yakını olan bir kişi toprak koyar. Ölen kişi hayatta iken kimi vasiyet etmişse bu görevi o yapar. Bu, bir sevginin ve saygının ifadesidir. Cenazenin kefenden gözü açılır ve her iki gözüne birer avuç toprak konur ve tekrar kefen ile örtülür. Toprak atma işi bitene kadar dualar okunur. Toprağı değişik kişiler atar.¹³⁸

Cenaze mezara konulduktan sonra mezar çökmesin diye üzerine sapıtma ağacı dizilir ve ot konur. Daha sonra toprak atılır. Cenaze gömüldükten sonra annesinin adı zikredilerek telkin verilir. İnanışa göre ölüye talkın verilirken can gelir, kalkmak ister, başına tahtaya çarpar. O zaman ölü "eyvah ben ölmüşüm" der. Mezarın başında Yasin süresi ve üç defa ihlâs süresi okunur. Cenaze gömülene kadar ev süpürülmez, çamaşır yıkanmaz ve eve su getirilmez.¹³⁹

Mezarlıktan cenaze evine döndükten sonra bayanlar ekmek yaparlar. Kurban kesilir ve kurban etiyle yemek yapılır. Orada bulunan herkes bu yemekten yerler. Özellikle uzaktan gelen misafirler için yapılan bu yemeğe "kazma takırtısı" adı verilir. Bundan sonra komşuları on gün boyunca cenaze sahibinin yemeğini verirler. Cenaze yemeği verildikten sonra cenaze sahibine "o da Allah'ın emri, bu da Allah'ın emri, artık işine bak" denilir. Böylelikle cenaze sahibi kendi işlerini göre bilir. Aksi halde o evde hiçbir iş yapılmaz. Cenaze için kadınlar ağıt yakarlar. Yası olanlar siyah elbise giyer, siyah yazma örter ve alınlarına siyah ya da beyaz yazma bağlarlar. Erkekler ise tıraş olmazlar. Cenaze sahipleri, komşuları tıraş ettirene kadar saç ve sakallarına karışmazlar. Cenazenin varsa borcunu geride kalan yakınları öderler. Bir

¹³⁷ Bayram Baran, Kale 1968 doğumlu, orta okul mezunu, çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor.

¹³⁸ Hasan Hüseyin Karataş, 1965 doğumlu, ilkokul mezunu, muhtar, Kozluk köyünde oturuyor.

¹³⁹ Mehmet Demirkılıç, Kale 1940 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor.

hafta sonra un, yağ, tereyağı ile helva yapılır. Mezarlığa götürülür. Mezar başında Kur'an okunur ve helva dağıtılır. Bir kişi gömüldükten sonra ruhunun yedi gün kendi evini ziyaret ettiğine inanılır.¹⁴⁰

Cenaze yakınlarına başsağlığı dilemek için yapılan taziyenin sınırı yoktur, "taziye ölmez" denilir. Ne zaman cenaze evine gelinecekse o zaman taziye verilebilir. Baş sağlığına gelen kişilerin ayakkabıları ters çevrilmez. Taziyeye gelirken kurban vb. bir şeyler getirilir. Kesinlikle boş gelinmez. Cenaze sahibine yiyecek, herhangi bir yardım malzemesi ve ya toplanılıp birlikte kurban alınarak getirilebilir. İnanışa göre ölen bir kişinin etleri ölümünden 40 – 52 gece sonra kemiklerinden ayrılır. Ölünün etleri kemiklerden kolay ayrılınsın diye o gece evinde dua edilir ve ölenin yakınları için yemek verilir. Bu yemeklere ölenin "kırkı" ve "elli ikisi" denilir. Bu günlerde yemek vermeyen kişilerin ölen kişi için tam olarak görevlerini yerine getirmediğine inanılır. Cenaze için verilen yemeklere yörede yaşayan herkes davet edilir. Davetler genellikle camii hoparlöründen bütün mahallelere duyurulur. Daveti duyan herkesin bu davete icabet etmesi gerekir. Yemeğe gelenler yemek sonrası ayrılırken tekrar cenaze sahibine taziye verirler.

Cenazeden dolayı yas nedeni ile komşuları çalgı vb. şeyler çalmaz ve eğlence yapmazlar. Ani bir durum olduğunda veya düğün, asker uğurlaması gibi önceden belirlenmiş bir program var ise yas alınıp yapılabılır, "yas alma", düğünden bir hafta önce, düğün sahibinin belirli bir hediye ile cenaze evine gelip müsaade istemesidir. Cenazeden sonraki ilk bayram, "yas bayramı" olarak kabul edilir. Bayram günü cenaze evine gelen misafirler öncelikle başsağlığı dilerler ve yas alırlar.¹⁴¹

D. DİĞER HALK İNANIŞLARI

Kale yöresinde yaptığımız araştırmada halk inanışlarının toplum hayatında etkili olduğunu günlük yaşayışlarında yönlendirici bir kuvvet olduğunu görmekteyiz. Aşağıda bu halk inanışlarının neler olduğu açık bir şekilde anlatılmaktadır.

1. Tabiat İle İlgili İnanışlar

Yıldız kaydığında bir kişi ölür.

¹⁴⁰ Celal Demirkılıç, Kale 1950 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor.

¹⁴¹ Muzaffer Pektaş, Kale 1960 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor.

Dolunayda doğan çocuk uğurludur, geleceği ışıktır.

Dolunayda doğan kızlar ay gibi parlak ve güzel olur.

Gece aya doğru tükürmek, sövmek uğursuzluk getirir.

Güneş tutulacağı zaman hayvanlar korkudan bağırlar, güneşin tutulacağını önceden sezerler.

Ay hilal halinde iken iki ucu aşağı olursa o ay yağmurlu, yukarı doğru olursa kurak olur.

Gökkuşağının altında bir erkek geçerse kız, kız geçerse erkek olur. Gökkuşağı altından geçmek mutluluk getirir.

Cuma günleri dışarı toz dökülmez, işe gidilmez.

Cumartesi günü çamaşır yıkanmaz.

Cuma gecesi sabaha karşı doğan çocuğun rızkı bol olur.

Cuma günü örgü örülmez, insan kısmetini kaybeder.

Cuma akşamı tırnak kesilmez, insan gözden düşer.

Cuma günü ekin ekilmez.¹⁴²

2. Canlılar İle İlgili İnanışlar

Köpeklerin gece uzun uzun ulmaları uğursuzluk sayılır. Köpek ulması iyi sayılmaz. Baykuş sesi uğursuzluk sayılır. Güvercin öldürülmez. Öldüren kişinin başına kötü bir iş geleceğine inanılır. El üstünde çıkan siğillerin kurbağalar tarafından atıldığına inanılır. Tavşan eti yenmez. Tavuğun ötmesi uğursuzluktur. İneğin ikiz doğurması berekete yorumlanır. Her evin temelinde yılan olduğuna ve evi koruduğuna inanılır. Atın murat olduğuna inanılır. Ev yılanı o evin bekçisidir. Yılan öldürülüp yakılırsa yağmur yağar. İneğin sütünü yere sağlamak iyi değildir, hayvan hastalanır. Bir kimsenin önünden kara kedi geçmesi uğursuzdur. Bir evin önünde karga öterse o eve haber gelir. Köpeğin vakitsiz gece havlaması, horozun vakitsiz ötmesi, öküzün gece böğürmesi kötü şeylere işarettir. Köpek havaya doğru bakarak havlarsa kan dökülecek demektir. Güvercin, kumru, kırlangıç, leylek öldürmek günahdır. Yılan görmek uğursuzluktur. Yılan düşmandır. Yılan konuşmak düşmanı

¹⁴² Fatma Özgün, Kale 1954 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor

hatırlamaktır. Keklik görülmesi uğurdur. Baykuşun bir eve konması o ev için uğursuzluktur. Tavuğun horoz gibi ötmesi uğursuzluktur, öten tavuk kesilir. Kediye Hz. Ali sıvazladığı için hiçbir zaman sırtüstü düşmez. Kesilen kurbanın kemikleri kırılmaz. Kurbanın kanı ve kemikleri gömülür. Gece tavşan görmek uğursuzluktur. Diş düşürülünce o dişi kimsenin göremeyeceği bir yere saklanmalı ya da gömmeli. El yıkanırken önce sağ elden başlamalı, önce sol elden başlamak uğursuzluk getirir. Tokalaşırken ya da birisine bir şey verirken sağ el kullanılmalıdır, sol el uğursuzluktur. Burun kaşınırsa kişi hakkında dedikodu yapılıyor demektir. Sağ avuç kaşınırsa para gelir, sol avuç kaşınırsa elden para çıkar. Sağ kulağın çınlaması sağlığa işarettir. Gözün seğirmesi olumsuzluğa işarettir, çevrede ölüm meydana gelebilir. Kulağın çınlaması birisi tarafından anılmaya işarettir. Bacak bacak üzerine atmak ayıp sayılır. Avuç içi kaşınırsa bir yerden para geleceğine işarettir. Rüyada dişin ağrması bir yakınının rahatsızlanmasına işarettir. Kolları bağlamak uğursuzluktur. Sağ göz seğirirse bir yolcu gelir. Sol göz seğirirse bir sıkıntı olur.¹⁴³

3. Eşyalar İle İlgili İnanışlar

Uğur için evin dış kapısına nal takılır. Pişirilen ekmek bereketli olsun diye, kapının önünden geçenlere sıcak ekmek ikram edilir. Mum ya da ateşle oynayan çocuğun gece rahat uyuyamayacağına inanılır, döşek ya da yastık altına ekmek konulduğunda gece rahat uyulamayacağına inanılır. Sevilmeyen bir kişi rüyada görülürse uğursuzluk sayılır. Uğursuzluğu engellemek için yanan ocağa tuz atılır.

21 Mart Hazreti Ali'nin doğduğu gün baharın başlangıcı nedeniyle kutsal ve önemlidir. Ziyaret yerlerindeki ağaçları kesenler çarpılır. Türbeden dışarıya bir şey, bir nesne götüren kişiler çarpılır. Kırık ayna uğursuzluktur. Ateşe tükürmek, ateşe sövmek, ateşe tırnak atmak, su dökmek uğursuzluk getirir. O kişinin ocağı söner. Ateş kutsaldır. Ocağın üstünü boş bırakmak uğursuzluk getirir, günah sayılır. Tencerede su boşu boşuna kaynarsa düşmanlar zengin olur. Akşam evden dışarı ateş verilmez. Lamba yakılmayan evin ocağı her vakit kararır. Aynı zamanda ev sahibinin öldükten sonra mezarı da karanlık olur. Ateşi söndürmek için su dökülmez, ateş toprakla örtülür. Külün üstüne su dökülmez, idrar yapılmaz. Gece kül dökülmez, evin

¹⁴³Fikriye Özgün, Kale 1953 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor; Mürşit Özgün, Kale 1950 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor.

bereketi kaçar. Yağmurun dinmesi için avluya kaşık, demir vb. şeyler atılır. Sönmüş ocağın yanında yatmak günahdır. Gece tırnak kesilmez. Gece dışarı zibil atılmaz. Gece dışarı su dökmek iyi değildir. Kaynayan suya bıçak sokulmaz. Suya tükürmek uğursuzluk getirir. Çeşme başında uyunmaz, şeytan gelir. Gece aynaya bakanın ömrü kısa olur. Gece acı (biber, soğan, sarımsak) evden dışarıya verilmez. Yoğurt, süt, peynir, vs. gece dışarıya verilmez. Vermek gerektiğinde üzerine kömür, üzerlik veya yeşil bir dal konularak verilir. Gece ılık çalmak günahdır. Gece evden eve tuz verilmez. Akşam kapının önü süpürülmez. Gece kara kazan ve sac dışarı verilmez. Değirmenden ilk gelen unla yapılan ilk ekmeği yiyen kişinin karısı ölür. Dışarıya maya verilirse evin bereketi gider. Ekmek kırıntılarını yere atmak, ayakla çiğnemek evin bereketini götürür.

Gurbete giden kişinin azığından bir parça ekmek çalınır. Bir kişinin üzerinde dikiş dikilirse o kişinin kısmeti bağlanır. Bismillah demeden yemek yiyen kişi doymaz. Şeytan da onunla birlikte yemek yer. Evin temeline Karataş koymak iyi değildir. Kapının önünde oturan kişi iftiraya uğrar. Duvar dibinde uyumak iyi değildir, insan çarpılır. Evden bir kişi gurbete gittiği zaman o gün ev süpürülmez, dışarıdan misafir alınmaz. Peşinden su atılır. Kapı eşiğinde oturulmaz. Yağmur yağarken kapı eşiğinde oturmak günahdır. Bıçak insana doğru tutulmaz, direk olarak elden ele verilmez. Ayakkabılar üst üste gelirse yola gidileceğine inanılır. Ayakkabının ters gelmesi hastalığa işarettir. Elden ele sabun verilmez. Verilirse kavga edilir. Sabunu vermek gerektiğinde elin tersi kullanılır. Yatarken çorapları ve çamaşırları baş tarafa koymak iyi değildir, kötü rüya görülmesine sebep olur. Mezarlıktan ağaç kesilmez. Mezarlıkta yatmak iyi sayılır. En sakın yer orasıdır. Hz. Ali cenk dönüşü mezarlıkta yatarmış. Mezarlık genişletilmez, çünkü ölü sayısı artar. Mezarlıktan taş, toprak alınmaz. Mezarlıkta sigara içilmez.¹⁴⁴

4. Yağmur Duası

Yağmurun uzun zaman yağmadığı kuraklık zamanlarında, Allah'ın yağmur yağdırması için bir belde ahalisinin topluca dua etmeleri olayıdır. Fıkıh dilinde yağmur duası "istiskâ" diye isimlendirilir. "İstiskâ", yağmur talebinde bulunmak

¹⁴⁴ Fidan Mermer, Kale 1945 doğumlu, okuryazar değil, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor; Şehriban Demirkılıç, Kale 1955 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor.

anlamındadır. Yağmur duası sünnettir. Yağmur duasının peşi peşine üç gün ve yerleşim bölgesi dışında olması uygun görülmüştür.¹⁴⁵

Genel uygulamaya göre yağmur duasına gitmeden önce, sadaka verilmeli, günahlardan tövbe edilmeli, dargınlar barışmalı, haksız olarak alınan şeyler sahiplerine geri verilmelidir. Yağmur duasına çıkarken oruçlu olmak, mütevazı ve muhtaç bir tavır takınmak uygun görülen davranışlardandır. Eğer yağmurun yağması gecikirse eski elbiseler giyilir. Başlar öne eğilerek mütevazı bir tavır takınılır. Dua yapılacak yere yaya olarak gidilir. Duadan yapılmadan önce sadakalar verilir, fakirlere yardım yapılır. Birbirlerine haksızlık yapanlar helâllik alırlar, bütün insanlar için Allah'tan af istenilir. O yörede yaşayanlar kendi çocuklarını ve ehli hayvanlarını yanlarına alırlar. Annelerle, yavruları birbirlerinden ayırırlar. Duayı zayıflara ve güçsüzlere yaptırırlar. Orada hazır bulunanlar da onların yaptığı duaya "âmin" diyerek karşılık verirler. Yağmur yağmaya başlayınca da bunun karşılığı olarak Yüce Allah'a şükredilir.¹⁴⁶

Yörede yağmur duasına oğlaklar, kuzular indiği zaman çıkılır. Komşular birbirlerine haber verirler. Dört kişi bir oğlak alır. Bir evden de bir oğlak, tavuk vb. lokmalar pişirilerek getirilir. Yağmur duası için ziyaret yerine gidilir. Ziyaretin yanına varıldığı zaman lokmalar dağıtılır. Yağmur duasına niyet edilir. Oraya gelenler ellerini kaldırır ve şunları söylerler. "İbrahim, Âdem Safiyullah, İdris, Nuh, İsa, Muhammed, Ehli Beyt yüzü suyu hürmetine yarabbi bizi mahrum koyma. Bize yağmur ver. Kurban olduğum Allah, iyi kimseler hürmetine üstümüze bir damla yağmur düşür" diyerek duayı sonlandırırlar.¹⁴⁷

5. Bayramlaşma

Bayram, bütün toplumlarda, belirli gün ve olayların değerli ve uğurlu olduklarına inanılarak veya o günleri yâd etmek için hep bir arada sevinç içinde kutlanan günlerdir. Bayram, neşe ve sevinç günleridir. Sosyal bilimlerin yaptığı tespitlere göre bayramların esası dinîdir. Yakın zamanlara kadar bütün toplumlarda

¹⁴⁵ Şamil İslam Ansiklopedisi Telif Kurulu, "Yağmur Duası", Ş.İ.A., İst. 2000, VIII, 215.

¹⁴⁶ Şamil İslam Ansiklopedisi Telif Kurulu, "Yağmur Duası", Ş.İ.A., İst. 2000, VIII, 215;bkz, İskender Oymak, Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri, Malatya 2002.

¹⁴⁷ Mermer Zehra, Kale 1945 doğumlu, okur-yazar değil, ev hanımı, Dede köyünde oturuyor.

sadece dinî bayramlara rastlanılmıştır. Ülkemizde, bayram denince ilk alda gelen diğer İslâm ülkeleriyle birlikte kutlanan dinî bayramlardır. Dini bayramlar bütün herkesin kutladığı ortak sevinç günleridir. Bayramlaşma, bayrama birkaç gün önceden hazırlık yapılması, küslerin barışması, herhangi bir yerde birbiriyle karşılaşan insanlar birbirini kutlaması, karşılıklı ziyaretler ve ikramların olduğu bütün bu faaliyetlerin ortak adıdır. Bayramlaşma esnasında yenilip yedirilir, içilip içirilir ve ikramlarda bulunulur. Akraba ve eş-dost ile beraberce bu günün mutluluğu paylaşılır. Hemen hemen her inanç ve milletin kendine has bir bayramı veya bayramları vardır.

Yörede, dini bayramlarda arife günü hariç bayram için ev temizliği yapılır. Arife günü hiçbir iş yapılmaz. Bayram için yemekler, pasta, kek ve baklava hazırlanır. Arife akşamı yöredeki herkes mezarlığı ziyaret ederler. Yakınları başında Kur'an okunur. Bayram günü mezarlık ziyareti yapılmaz. Bayram sabahı ev halkı küçükten büyüğe bayramlasın En yakın akrabalar ve komşular ziyaret edilir. Gurbette olanlar bayram zamanlan yöreye gelirler. Akrabalarını ziyaret ederler ve bayramlaşırlar.¹⁴⁸

Alevilikte kurban geleneği önemli bir yer tutmaktadır. Ruhlar için, ocaklar, ulu dağlar, yatırlar için kurbanlar kesilir, adaklar adanırdı. İnançlarında her yatır veya ocak bir istek ve arzu ile dertlere çare aranan yerlerdir. Bu inançlar İslamıktan önce de vardı, İslamiyet'le de birlikte devam etti.¹⁴⁹ Yatır, ocak ziyaretleri veya ibadetler sırasında kurban geleneği uygulandığı gibi, Kurban Bayramı'nda da kurbanlar kesilir. Bu geleneğin kökeni Hz. İbrahim'e dayandırılarak, Hz. Muhammed'in de bu geleneği sürdürdüğüne inanılır. Kurban'ı kimlerin, nasıl kesebileceği Dedeler tarafından topluma anlatılır. Kurban'ın kesilmesi için belli bir dua okunur ve ancak böyle kesilebilir. Kurban etinin özellikle fakirlere dağıtılması esastır.¹⁵⁰

Kurban bayramlarında kurbanlar kesilir ve dağıtılır. Kurbanı kesen kişi kendisi için sadece ailesi ile yiyeceği miktarı ayırır ve geriye kalanı komşulara dağıtır. Kurban dağıtımını esnasında hiçbir komşu ayırt edilmez. İsteyenler kurbanlarını yemek

¹⁴⁸ Ahmet Pektaş, Kale 1957 doğumlu, ilkokul mezunu, dede, çiftçi, Dede köyünde oturuyor

¹⁴⁹ Erdoğan Kutluay, "Alevi Ocakları ve Oluşan Kültür", Cem Dergisi, Sayı:35, İst. 2001, s.31-33

¹⁵⁰ Ali Yaman, www.alevibektasi.org, 04.10.2008

yaparlar, gelenlere ikram ederler. Buna "kurban aşısı" denilir. Kurban aşısı verileceği zaman cem ayını düzenlenir. Kesilen kurbanın postu bir yere ikram edilir. Kurban bayramında kesilen kurbanın dışında birde adak kurbanı vardır. Adaklar o yerdeki tekke veya türbede kesilir. Kesilen kurbanın eti dağıtılmaz, yemek yapılır. Yemek bulgur ve etten oluşur. Saz çalınır. Cem yapılır. Âşıklar deyişler söylerler ve semahlar dönülür.¹⁵¹

Kurban kesilirken kesilecek hayvanın boğazının üst tarafından üç damar kesilir. Kurban kesilmeden önce şu dua okunur: "Bismillahi Ya Allah. Kurbanı Halil, fermanı celil, canı İsmail, peyiki Cebrail, tekbiri Âdem ata, Allahu Ekber, Allahu Ekber, Allahu Ekber, Bilali hamd". Bu dua okunduktan sonra bıçak çalınır.

Kurban kesimi ile ilgili söylenişi biraz farklı olan şu dua da okunmaktadır: "Bismi Şah Allah Allah. Kurbanı Halil, Rahmanı Celil, tekbiri İsmail, Suphanallah Elhamdülillah La ilahe illallah ve la havle La ilahe illallah, Allahu Ekber, Allahu Ekber, Allahu Ekber. Mısmıla bıçak ve Allahu Ekber".¹⁵²

Bayram, arife vb. günler ile ilgili yörede şu inanışlara rastlamak mümkündür:

Hıdrellez günü dikiş dikilmez, ağaç, bitki kesilmez, canlı öldürülmez. Bunlar yapılırsa yeni doğacak ne varsa anasının karnında hıdrellez eğrisi olur. Arife günü, yakını ölen kişi dikiş dikmez. Arife günü iş yapılmaz. Hıdrellez günü kapalı un çuvalları açılır. Kömbe ve yemek yapılır. Arife günü sabun kullanılmaz. Hıdrellez günü gün doğmadan akarsuda yıkanılırsa insan sağlıklı olur. Hıdrellez günü gün doğmadan eve mutlaka bir testi su getirilmelidir. Bu suyun sağlık verileceğine inanılır. Aşure ayında (oruç süresince) yaş ağaç kesilmez. Bayram günü tıraş olunmaz.¹⁵³

6. Kirvelik ve Sünnet

Sünnet kelime olarak erkek üreme organının uç kısmında bulunan deri parçasının kesilmesi manasında kullanılmaktadır. Sünnete aynı zamanda "hitan" da

¹⁵¹ Mustafa Ersoy, Kale 1955 doğumlu, ilkokul mezunu, emekli, Kozluk köyünde oturuyor.

¹⁵² Kaleli Kemal, Kale 1959 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor.

¹⁵³ Abidin Aslan, Kale 1947 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor.

denilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de "Sünnet" (hitan) ile ilgili herhangi bir ayet bulunmamakla birlikte, sünnet olma Müslümanlığın simgesi olarak kabul edilmiştir. Uygulanışı Hz. İbrahim'e kadar uzanan sünnet, cahiliye devri Arapları arasında da uygulama alanı bulan bir âdetti. Rivayete göre sünnet, Hz. İbrahim'in seksen yaşlarında kendine tatbikiyle başlamıştır. Hz. İbrahim sünnet olmuştur. İsrail oğulları arasında uygulamada olan Tevrat'ın hükmü de bu yönde idi. Bu durum Hz. İsa'ya kadar böyle devam etmiş olduğu halde sonradan gelen Hıristiyanlar bu âdeti bozmuş ve "hitan" kelimesini "kalbi bürüyen perdeyi ortadan kaldırmak" şeklinde yorumlayarak sünnet olmayı bırakmışlardır. Araplarda sünnet işlemi hem kadın hem de erkekler için uygulanırdı. Erkeğin sünneti için "hitan" , kadınların sünneti için "hafd" kelimesini kullanılırdı. İslam öncesi Arabistan'da sünnet, sağlığa uygunluk tedbiri olarak düşünülmüştür. Araplarda sünnet bir temizlik ve güzelleşme operasyonu olarak kabul edildiğinden bu kelime yerine "taharet" kelimesi de kullanılmaktadır.¹⁵⁴

Sünnet olayı; "bir canlıya acı çektirmek, ancak o canlıya yarar sağlar ve yarar canlıya çektirilen acıdan fazla olursa caizdir" kaidesine dayandırılır. Sünnetin hangi yaşlarda yapılacağına dair ortak bir görüş bulunmamaktadır. Bu durum bölgelere göre 7 (yedi) günlükten 13 (on üç) yaşına kadar değişiklik arz etmektedir. Çocukların buluşa ermeden sünnet ettirilmeleri babalan için bir vazife kabul edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s)'in torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i doğumlarının yedinci gününde sünnet ettirdiği rivayet edilir.¹⁵⁵ Çocuğun sünnet edilmesi münasebetiyle yapılan düğün ve eğlencelere sünnet düğünü denilir. Sünnet merasimleri genellikle yemekli, yapılmaktadır. Sünnet düğününe gelen davetlilerin sünnet olana hediye getirmesi veya zarf içinde para vermesi âdet haline gelmiştir. Getirilen hediyeler çocuğun yatağına veya yastığının altına bırakılır.¹⁵⁶

Sünnet, Aleviliğin köklü geleneklerinden biri olan ve bugün bile canlılığıyla yaşayan bir kurumdur. Rivayete göre Hz. Muhammed dahi torunları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i sünnet etmiş ve bizzat kendisi de kirvesi olarak bu işe önem vermiştir. Kirve olan iki aile, birbirine akrabalıktan da daha yakın bir bağla bağlanmış olurlar.

¹⁵⁴ Nebi Bozkurt "Sünnet (Hitan)", Ş.İ.A., İstanbul, 2000, VII, s, 253-255

¹⁵⁵ Bozkurt, "Sünnet (Hitan)", Ş.İ.A., VII, 253-255

¹⁵⁶ Nebi Bozkurt, "Sünnet Düğünü", Ş.İ.A., ist. 2000, VII, s. 255 256

Bu iki aile arasında, musahiplikte de olduğu gibi, kız alıp verilmesi bir dinsel tabudur. Çünkü inanışa göre kirvelerin arasına On İmam kanı akmış ve ona ikrar verilmiştir. Kirveler birbirlerine her zaman sever, sayar ve saygı gösterirler. Sadık ve bağlı kalırlar. Kirve, sünnet törenin en önemli kişilerden biridir. Kirveye daima saygı ve hürmet gösterilir. Günümüzde ne kadar şartlar ve ortam değişmiş ise de sayılan eski kirvelik nedenleri, bugün için de aynı şekilde geçerlidir. Kirvelik, Alevilerde, barışın sağlanmasında önemli kurumlardan biri olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir.¹⁵⁷

Kale yöresinde de kirvelik çok önemli bir yer tutmaktadır. Kirvelik en büyük kardeşlikten daha üstündür. Peygamber sünneti olarak kabul edilir. Kişinin sevdiği, güvendiği bir kişiyi çocuğu için kirve seçmesi ile olur. Kirvelik saygın bir kurumdur. Kirvenin damının üstünde kuşaksız geçersen derdine derman olmaz denir. Kirvelikte karşılıklı saygı ve esastır. Kirve seçimi teklif ile olur. Bu teklifi iki taraf da birbirine yapabilir. Kirve olacak kişi sünnet yaptıracak kişiye, ben senin oğluna kirveyim der. Sünnet yaptıracak kişi eğer başkasına söz vermemişse bu teklifi kabul eder aksi halde münasip bir şekilde geri çevirir. Çocuğunu sünnet ettirecek kişinin sünnet olacak çocuğu bir kişinin kucağına oturması ile de bu teklif yapıla bilir. Kirvelik musahiplikle aynı kardeşlik durumundadır. Kirvenin ailesinden kimse ile evlenilemez. Peygamber kanı kucağına düşmüştür denir. Eğer evlilik yapılmışsa bu kişiler düşkün sayılır ve tarikata giremezler. Kirve seçiminden sonra kirve görmeye gidilir. Çocuk için elbise, maddi durumuna göre altın, halı yastığı, halı vb. şeyler alınır.¹⁵⁸

Sünnet olmanın belirli bir yaşı yoktur. Fakat on yaşını geçirmemek en iyisidir. Sünnet yapılma zamanı kararlaştırıldıktan sonra sünnet düğünü için davet edilecek kişilere havlu veya sabun dağıtılarak davet gerçekleştirilir. Düğün yapıp yapılmaması kişinin maddi durumuna bağlıdır. Sünnet düğününün yapılacağı gün sünnet arabası ve sünnet odası süslenir. Süsleme işlerini gençler yaparlar. Kirve sünnet evine gelince ayağının önünde kurban kesilir. Odada kirve için Özel bir yer hazırlanır. Kirvenin oturacağı bu yere "peygamber döşeği" adı verilir. O gün kirve

¹⁵⁷ Üçer, a.g.e, s.375-376

¹⁵⁸ Mürşit Özgün, Kale 1950 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor.

evine dönene kadar hiç kimse onun yerine oturamaz. Kirvelik makamı, peygamber makamı olarak kabul edilir. Kirvenin yerine kim izinsiz oturursa belirli bir cezaya çarptırılır. Lokum, bisküvi vb. gibi oradakiler o anda ne istediye onu alır getirir. Kirve sünnet evine gelirken hediyeler getirir. Kirvenin getirdiği hediyelerin içerisine konulduğu bir heybesi vardır. Bu heybe kirve nezaretinde açılır. Orada bulunan aile efradının adlan söylenerek hediyeleri dağıtılır. Hediyeleri kirvenin nezaretinde bulunan bir kişi dağıtır. Orada bulunan cemaat hediye dağıtımını izlerler. Sünnet sahibi de kirvenin çocuklarına hediyeler verir. Önceden banyo yaptırılan çocuğa geniş bir elbise giydirilir. Daha sonra sünnetçi gelir. Sünnet yapma işlemi önceden "sünnetçi" adı verilen kişiler yapardı. Fakat şu anda bu işlemi sağlık memurları veya doktorlar gerçekleştirmektedir. Sünnet esnasında sünnet olacak çocuk kirvenin kucağına oturtulur. Ağlamaması için çocuğun ağızına lokum, şeker vb. konulur. Sünnet yapılırken şu dualar okunur: "Allahu Ekber Alluhu Ekber La ilahe illallahu vallahu ekber, Allahu Ekber ve lillahil hamd". Daha sonra "Peygamber aşkına" denilerek ortaya bir teşt konulur. Orada bulunanlar tepsinin içerisine para atarlar. Toplanan para sünnetçiye verilir. Sünnet işlemi bittikten sonra sünnet olan çocuk, daha önceden hazırlanmış olan sünnet yatağına yatırılır. Düğüne gelenler sünnet olan çocuğa takı, para takarlar ve hediyeler verirler. Kirve de çocuğa altın takar ve elbise yaptırır. Sünnet ile ilgili işler tamamen bitince sofralar konulur ve yemekler yenilir. Bu yemeğe "bayrak ekmeği" denilir. Yemek etli pilav, sütlaç ve cacıktan oluşur. Yemekten sonra kahve içilir. Davullar çalınır, halay çekilir ve eğlenilir. Kirve o gün akşam oluncaya kadar evine gitmez. Çocuğun yanında kalır. Akşam olunca cemaatle birlikte kirve evine gidilir. Kirve evinde de yemek verilir. Sohbet edilir. Daha sonra herkes evine dağılır.¹⁵⁹

7. Asker Uğurlama

Askerlik görevi Anadolu'nun her yerinde olduğu Kalede de kutsal sayılan görevlerdendir. Yirmi yaşını dolduran her Türk genci için askere gitmek çok önemli bir olaydır. Erkekliğe bir adım olarak görülen askerlik, askere giden gençler için ne kadar önemli ise aileleri için de o kadar önemli görülür. Bunun için asker uğurlama bir çeşit düğün merasimi olarak algılanır. Yörede askere gidecek olan her genç için

¹⁵⁹ Mehmet Özgün, Kale 1953 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, Dede köyünde oturuyor.

ayrı ayrı davullu zurnalı eğlenceler tertip edilir. Gençler askere gitmeden haftalar öncesinden ayrı evlerde yemeğe çağrılır. Askere gidecekleri zaman her birine ayrı ayrı harçlık verilir. Askere gidecek olan gencin akrabaları, yakınları ve komşuları maddi güçleri nispetinde para, giyecek ve diğer ihtiyaçlarını karşılarlar. Askere gideceği gün Türk Bayrakları ile süsledikleri arabalar ile konvoy eşliğinde, korna çalarak gezdirirler. Bu esnada arkadaşları genç lehine slogan atarak cesaret verirler. Asker uğurlama işlemi arabaya bineceği otobüs terminaline kadar devam eder. Akraba, yakınlar ve komşular asker evinde toplanırlar ve sohbet ederler. Büyükler askerlik anılarını anlatır, askere gidecek olan kişiye öğütler verirler. Dağıtım iznine geldiğinde de bütün yakınları ve arkadaşları ziyaretine gelirler. Ziyarete eli boş gelinmez. Herkes gönlünden ne koparsa onu getirir.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Abdullah Karaman, Kale 1951 doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, Dede köyünde oturuyor.

SONUÇ

Halk inanışları toplumları tanıma, diğer toplumlar ile farklarını ve benzerliklerini ortaya koyma, toplulukları en doğru şekilde tahlil etme noktasında önümüze konulmuş önemli değerlerdir. Her toplum kendine özgü inanışlar geliştirmiş ve yaşamlarının her aşamasına yansıtılmışlardır. Bu noktada Alevilik, özellikle Anadolu Aleviliği, özünü İslam'dan alan, tarihsel gelişmeler içerisinde şekillenen değişik, farklı inanç ve değerleri kendi potasında eriten ve yepyeni bir kültür zenginliği ortaya çıkarmaktadır. Tarihi kaynaklara göre Hz. Ali'ye dayanan fakat sözlü gelenekte ise kâinatın yaratılışına kadar uzanan ve çeşitli efsanelerle beslenen bu inanç akımı, farklı isimler altında, Anadolu'nun değişik yörelerinde varlığını sürdürmektedir.

Genel isim olarak Alevi, özelde ise Kızılbaş, Bektaşî, Tahtacı, Çepni gibi isimlerle anılmaktadır. Kendine has ritüelleri bulunan, sahip olduğu inançlara kendi değerlerini yükleyen, kendi kurumlarını geliştiren Anadolu Aleviliği, özde İslam'ın temel niteliklerini referans almaya çalışmaktadır. İman esaslarını kabullenmekle beraber şekilsel bir yaşayıştan ziyade arka plandaki özü asıl amaç kabul etmektedirler. Namaz, içsel bir yakarış, dua ve niyazda bulunma; Oruç, nefsi kötülüklerden alıkoyma, Kerbela olayını her an yaşama ve mateme ortak olma; Hac, gönül fethetme, Allah'ın evi kabul edilen insan kalbini kazanma; Zekât, yoksulu, fakiri her an hatırlama ve kollama olarak kabul edilir. "Ölmeden önce ölme, büyük hesaba çıkmadan evvel kendim hesaba çekme, özünü dara çekme" anlayışlarının hâkim olduğu; küskünlerin, dargınların barışıp kardeşçe bir oldukları, kul haklarını öteki dünyaya bırakmayıp topluluk huzurunda helalleştirildiği; dualar, duvazlar, tevhitler ve nefeslerin çekilip çeşitli semahlar ile Hakka karşı dönülüp coşulduğu cemler, toplu ibadet yapmanın bir örneği olarak karşımıza çıkar.

Çalışmamızda Anadolu Aleviliğinin temelde aynı, bazı noktalarda farklı algılayışlar ile yaşandığı Kale ilçesinde Alevilerin hem dini hem de halk inanışlarını yerinde inceleyip mevcut olan olguları ortaya koymaya çalıştık. Aleviliğin kaynağı ile ilgili bilgiler genel anlayışta olduğu gibi farklılık arz etmektedir. Kendileri ile mülakat yaptığımız kişilerin bir kısmı Aleviliği Hz. Muhammed'in vefatı sonrası ortaya çıkan halifelik seçimi sırasındaki gelişmelere dayandırmaktadırlar. Hz. Ali

önceleri bu halifelikleri onaylamamakta fakat sırf iktidar uğruna gerginlik olmasından kaçınmak için durumu kabullenmektedir. Halifeliği sırasındaki Sıffin Savaşı, Hakem olayı gibi olaylar; vefatından sonraki Kербela olayı sırasında ve sonrasında ortaya çıkan tepkiler Aleviliğin çıkış noktası kabul edilmiştir. Bu tepkileri ortaya koyanlar Hz. Ali, Ehli Beyt yandaşları veya Alevi olarak tanımlanmıştır. Bazılarına göre Alevilik Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan bir çizgi etrafında değerlendirilir. Türklerin kendi inançları ile İslam'ı birleştirmesi, eski inançlarının yerine İslami kimlikleri yerleştirmesi sonucu ortaya çıkan yeni öğreti Alevilik olarak tanımlanmaktadır. Bir başka görüş ise Aleviliğin dünya yaratılmadan önce Hz. Ali ve Hz. Muhammed'in ruhlarının yaratılması, kırklar meclisinin bu zamanda var olması düşüncesi ile açıklanmasıdır. Buna göre her şeyin temelinde Aleviliğin öğretileri gizlidir. Çünkü kâinat bu nur üzerine bina edilmiştir. Alevilik hakkında karşımıza çıkan fakat fazlaca kabul görmeyen, belki de sadece birkaç kişinin kabul ettiği bir iddia olan Aleviliğin alev kelimesi ile ilişkilendirilmesidir.

Kale yöresinde Alevilik terimi ile birlikte anılan ve çoğu zaman biri birinin yerinde kullanılabilen Bektaşilik kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Alevi olduğunu söyleyenler aynı zamanda kendilerini Bektaşi kabul etmektedirler. Bazen Kızılbaş kavramının da bunların yerine kullanıldığı görülmektedir.

Hz. Ali ile ilgili sahip olunan düşünceler iki kategoriye ayrılmaktadır. Hz. Ali, hem tanrısal bir nura sahip olup aklın eremediği bir sır hem de aynı zamanda bir halife, önder ve imamdır. Onun tanrı olmadığı fakat tanrının yeryüzündeki nuru olduğu kabul edilir. Alevilik anlayışı en başta Hz. Ali sevgisi ile ortaya çıkmaktadır. Daha sonra sırası ile Ehli Beyt ve on iki imam sevgisi gelmektedir. Bu sevgi imanının esasları arasında en önemli yeri almıştır. Himmet, medet, şefaata bunlardan dilenir.

Kale Alevilerinde de genel Alevilik anlayışına paralel olarak Ehli Beyt sevgisi, tevella ve teberrâ olmasa olmazlar arasında yer almaktadır. Bu sevginin içerisine aynı zamanda on dört masum ve on yedi kemerbeste duyulan derin sevgi ve saygıyı da eklemek uygun olacaktır.

İncelememiz sonucunda yörede ocak kavramının önemli bir yer tuttuğunu gözlemledik. Kutsallık, saygı, bağlılık ve ziyaret açılarından değer verilen ocaklar

aynı zamanda toplumsal birliktelik için bir araç görevi üstlenmişlerdir. Günümüzde ocaklara karşı gösterilen ilgi hala canlılığını korumaktadır. Anadolu Aleviliğinin sosyal ve dini yapılanması içerisinde yer alan temel kurumlar dedelik, babalık, musahiplik ve düşkünlük kurumlarıdır. Bu kurumlar yörede de önemini her zaman korumaya çalışmıştır. Dedelik, dini-sosyal hiyerarşinin en üst makamı kabul edilir. Sorunların çözümünü, insanların bir arada düzenli bir şekilde yaşayabilmelerini ve ibadetlerin yerine getirilmesini sağlarlar. Dedeler yöreye belirli zamanlarda Elazığ Sün köyünden ve Sivas Kangal ilçesinden gelirlerdi. Önceleri sistemli bir şekilde yürütülen bu kurum, şimdilerde varlığını fazlaca sürdürmemektedir. Buna en önemli sebep olarak da "köyden kente göç" gösterilmektedir. Bir başka sebep de ciddi manada önem arz eden "gençlerin dedelere fazlaca itibar etmemeleri" durumudur. Ayrıca Düşkünlük meselesi Dedelerin yöreye gelişini önemli ölçüde azaltmıştır.

Araştırma alanımızda "babalık" kurumu, dedeliğin yardımcı makamı olarak kabul edilmektedir. Dedenin olmadığı zamanlarda bu babalar, dede yerinde sayılmış ve dedenin görevini üstlenmişlerdir. Bir başka önem verilen kurum olan Musahiplik kurumunun ilk çıkış kaynağı Hz. Muhammed ile Hz. Ali'ye dayandırılır. Can kardeşliği olarak görülen musahiplik, bazı kuralları da beraberinde getirmektedir. Konumları eşit olan kişilerin, düzenlenen törenle kardeş olması sonucu ölene kadar ayrılmayacak bir birliktelik başlamış olur. Bu birliktelikte karşılıklı kız alıp verme yoktur. Her türlü mükâfat ve ceza birlikte üstlenilir, sorumluluk paylaşılır. İncelememizde en çok önem verilen ve korunmaya çalışılan kurumun musahiplik olduğunu müşahede ettik.

Düşkünlük, yörede, toplumdan tamamen soyutlanma ve dışlanma olarak algılanmaktadır. Katillik, zina, hırsızlık, boşanma, çok evlilik, sırrı açıklamak, dedeye ve meydan erine yalan söylemek düşkünlük sebeplerinden sayılır. Sorgu ceminde düşkün ilan edilen kişi yedi yıl ceza çeker, sonra dergâhtan beraatım alarak eski statüsünü kazanabilir. Yörede düşkünlük meselesinden dolayı aileler yöreyi terk etmek zorunda kalmıştır. Cem ve diğer kültürel etkinliklerin yapılamamasına sebep olmuştur.

Kale Alevilerinin inanç anlayışları; Allah, Muhammed, Ali kavramlarına yüklenen manalar etrafında Tanrı'yı üçleme şeklinde anlamak mümkündür. Tanrı

her şeyin yaratıcısı, Muhammed peygamber, Ali ise dini, Muhammed'den sonra yayan ve irşat edendir. Tanrı, insanı yaratma yoluyla kâinatta ve insanda tecelli etmiştir. Bu durumu tasavvuftaki vahdeti vücuda benzetmek mümkündür.

Aleviler arasında Peygamberlere iman dinin esaslarındandır. İnançlarına göre peygamberlerin taşıdığı nuru Hz. Ali ve soyundan gelenler devam ettirirler. Kitaplara ve meleklerle iman da esas sayılır. Kuran'ın tamamı kabul edilir fakat manasının tarih sürecinde değiştirildiğine inanılır. Yörede Kuran'a saygı gösterilmesi bir zorunluluk sayılır. Ahiret inancı hakkında değişik görüşlerle karşılaşmaktayız. Tenasüh inancının varlığı ile birlikte hesap, sorgu, sual, cennet, cehennem olduğu öteki dünya anlayışının var olduğu bir ahiret anlayışı hâkimdir. Gençlerde genel olarak ahiret inancının zayıf olduğu ve "her şeyin sadece bu dünyada olduğu" düşüncesinin egemen olduğu görülmektedir.

Kader ve kaza konusunda da ahiret anlayışında olduğu gibi farklı düşünceler ile karşılaşmıştır. Kader ve kazanın tamamen Allah'tan olduğu, ya da tamamen insandan meydana geldiği ve kader ve kazanın kesinlikle olmadığı gibi üç farklı anlayışın bulunduğu gözlemlenmiştir.

Araştırma sahasındaki yöre halkının ibadet anlayışlarını incelediğimiz zaman şekilden çok öze önem verildiğini görmekteyiz. Onlara göre ibadet, Allah ile kulları arasında bir bağıdır. Ahlaklı olmak, özünü dara çekmek, gönlünü hakka çevirmek ile ancak ibadetin yapılabileceği düşüncesi hâkimdir. İbadette ayini cem önemli bir yer tutmaktadır. Kırklar cemi ile başladığına inanılan cem ibadeti, yılın belirli dönemlerinde yapılır. Cemi dede yönetir. Ona yardımcı olan toplam on iki hizmet bulunur. İkrar, görgü, dar, sorgulama, vaaz, irşat, musahiplik, düşkünlük, tevhit, düvaz ve duaların bulunduğu cem, semah ile birlikte kendine özgün bir ibadet olmaktadır. Kale yöresinde uygulama alanını son yıllarda tamamen yitirmiş olan bu ibadet, yörede yeni yapılan kültür evi ile canlandırılmaya çalışılmaktadır. Cemin yapılamamasına sebep olarak köyden kente göç sonucu yeterli cemaatin bulunamaması, yeni yetişen gençlerin dedelerin köylere gelmelerini hoş karşılamaması ve bu gençlerin tarikat yönüne ilgi duymamaları gibi sebepler gösterilmektedir.

Cem ibadetinin dışında en önemli ibadet muharrem, Hızır, nevruz, şükür ve Perşembe oruçlarıdır. Şu an bu oruçlardan muharrem orucu özellikle yaşlı kesim tarafından tutulmakta fakat diğer oruçlar genel olarak ilgi görmemektedir. Oruca ilginin olmamasının en önemli sebebi, oruç tutmanın bir zorunluluk olarak görülmemesidir. Muharrem orucu da zorunlu bir ibadet olmanın ötesinde bir yas-ı matemdir. Kerbela gününün, Hz. Hüseyin ve Ehli Beyt'in acısını hissetmek, bu acıyı sürekli diri tutmak bu orucun ana temasını oluşturur. Bunu hissedenler muharrem orucuna ortak olmuş sayılır.

Belirli bir malın belirli bir kısmının belirlenen yerlere verilmesi anlamına gelen zekât anlayışından farklı olarak fakire yardım etmek, ihtiyacı olanın yanında olmak anlayışı hâkimdir. Hac ibadeti de zekâta olduğu gibi farklı şekilde anlaşılmıştır. Hac, yılın belirli bir zamanında Kabe'yi ziyaret şeklinde gerçekleşen bir ibadet değil, asıl Kabe olarak kabul edilen insan gönlünü kazanmak ve gönül yapmak olarak kabul edilir. Eğer ziyaret yapılacaksa, Nevşehir'deki Hacı Bektaş Dergâhının ziyaret edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

Yukarıda değerlendirmeye çalıştığımız Kale yöresinde yaşayan Alevilere ait dini inanışların yanında araştırma alanımızda yer alan yaygın halk inanışlarını da kısaca şu şekilde değerlendirebiliriz. Araştırma alanımızda yaşayanların yaygın halk inanışları ile eski Türk kültürüne sahip toplumların halk inanışları arasında çoğu noktalarda benzerlikler bulunmaktadır. Nazar, kırk çıkarma, beşik hazırlama gibi uygulamalarda bunlar açık bir şekilde gözlemlenmektedir. Evlilik ile ilgili inanışlarda da aynı şeyleri söylemek mümkündür.

Ölüm ile ilgili inanışlar incelendiğinde yörede Anadolu Aleviliğindeki uygulamalardan farklı olarak cenazeler, Arapça cenaze dualarının okunduğu cenaze namazı kılınarak kaldırılır. Bunun dışındaki uygulamalar genel uygulamaya paraleldir.

Kale yöresinde yaşayan Alevilerin oldukça önem verdiği ve bir akrabalık vesilesi olarak kabul ettikleri Kirvelik Kurumu her zaman canlılığını ve işlevselliğini korumaktadır. Kirvelik sonucu kurulan akrabalık, musahiplikteki gibi bazı yasaklamaları beraberinde getirir. Kirve ailesi ile kız alıp verme durumu söz konusu

değildir. Kirvelik en büyük kardeşlikten daha üstün sayılır. Sonuç olarak, Kale yöresinde yaşayan Alevilerin dini hayat ve yaygın halk inanışlarını incelediğimizde çoğu noktalarda Anadolu Aleviliği ile aynı düşünce ve uygulamaları paylaştığını, bazı noktalarda ise farklı uygulamaların bulunduğunu söyleyebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

I- Kaynak Eserler

- Aktürk, Ş. Hamit. (2004), "Dini Gruplar Sosyolojisi Açısından Alevilik- Ören Kasabası Örneği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Elazığ.
- Atalan, M. (2005), Şiiliğin Farklılaşma Sürecinde Ca'fer es-Sadık'ın Yeri, Ankara.
- Baha, Said Bey (2000) Türkiye'de Alevi-Bektaşî, Ahi ve Nusayri Zümreleri (Haz. İsmail Görkem), Ankara.
- Bal, H. (1997), "Alevi-Bektaşî Sosyolojisinde Konu ve Yöntem", Türkiye Günlüğü, Sayı: 48, Sayfa: 108-111, Ankara.
- Bilmen, Ömer N. (Tarihsiz), Büyük İslam İlmihali, (sadeleştiren: Ali Fikri Yavuz), İstanbul.
- Bozgeyik, B. (1999), On iki İmam ve Alevilik, İstanbul.
- Bozkurt, F. (2006), Buyruk (İmam Cafer-i Sadık Buyruğu), İstanbul.
- Bozkurt, N. (2000), "Sünnet (Hitan)", Şamil İslam Ansiklopedisi, VII, İstanbul.
- ,(2000) "Sünnet Düğünü", Ş. İ. A, VII, İstanbul.
- Cilacı, O. (2000), "Tanrı", Ş. İ. A, VII, İstanbul.
- DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı (Malatya), Malatya.
- Döndüren, H.(2000), "Peygamberlere iman", Ş. İ. A., VI, İstanbul.
- Eröz, M. (1990), Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik, Ankara.
- Fığlalı, Ethem R. (2004), Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri, İzmir.
- , (1990) Türkiye'de Alevilik Bektaşilik, Ankara.
- Günay, Ü., Güngör, H. (1998), Türk Din Tarihi, Kayseri.

Hacı Bektaş-ı Veli, (Tarihsiz) Makalat, neşreden: Esad Coşan, Ankara.

Keskin, Yahya M. (2004), Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği-Elazığ Sun Köy Örneği-, Ankara.

Kılıç, Mustafa C. (2005), Laik Türkiye İçin Yükselen Alevilik, İstanbul.

Kızılgöz, M. (1997), Gülbenk, Alevilikte Dua, Ankara.

Korkmaz, E. (1993), Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü, İstanbul.

MALATYA İl Yıllığı, 2000 Malatya.

Melikoff, İ. (1993), Uyur İdik Uyardılar: Alevilik Bektaşilik Araştırmaları, İstanbul.

-----, (2007) Kırklar'ın Cemi'nde, (Çeviri: Turan Alptekin), İstanbul.

Noyan, B. (1985), Bektaşilik Alevilik Nedir? , Ankara.

Ocak, Ahmet Y. (1983), Bektaşi Menakıpnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri, İstanbul.

-----, (1992) Ahmet Yaşar, "Bektaşilik", Diyanet İslam Ansiklopedisi, V, İstanbul.

-----, (1996)Türk Sufiliğine Bakışlar, İstanbul.

-----, (1998) Hıdrellez", D. İ. A, XVII, İstanbul.

Onat, H. (2003), "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", İslamiyet, VI, Sayı 3, Ankara.

Oymak, İ. (2002), Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri, Malatya.

Öz, B. (1997), Bektaşilik Nedir? (Bektaşilik Tarihi), İstanbul.

Özalp, A. (2000), "Kitaplara İman", Ş. İ. A, IV, İstanbul.

Pusmaz, D. (2000), "Beddua", Ş. İ. A, I, İstanbul.

Selçuk, A. (2004), Tahtacılar, İstanbul.

Sezgin, A. (1996), Alevilik Deyince, İstanbul.

-----, (1991) Hacı Bektaş Veli ve Bektaşılık, İstanbul.

Soyyer, Y., (1996) Sosyolojik Açıdan Alevi Bektaşî Geleneği, İstanbul 1996.

Şamil İslam Ansiklopedisi Telif Kurulu, (2000) "Nişan, Nişanlanma", Ş. İ. A, VI, İstanbul.

Şamil İslam Ansiklopedisi Telif Kurulu,(2000) "Yağmur Duası", Ş. İ. A, VIII, İstanbul.

Şimşek, M. S. (2000), "Dua", Ş. İ. A, II, İstanbul.

Türkdoğan, O. (1995), Alevi Bektaşî Kimliği, İstanbul 1995.

Uludağ, S. (1991), "Baba", D.İ.A., IV, İstanbul 1991.

Ulusoy, A. C. (1986), Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşî Yolu, Ankara.

Üzüm İ. (2002), "Kızılbaş, D.İ.A., XXV, Ankara.

-----,(2002)"Temel Alevi Kaynağı Buyruk'ta Kur 'an Anlayışı", Folklor-Edebiyat, sayı 30, Ankara.

-----, (2007)Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik, İstanbul.

Üçer C. (2005), Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik, Ankara.

Yaman, A. (1998), Alevilikte Dedeler Ocaklar, İstanbul 1998.

-----,(2007) Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi, İstanbul 2007.

Yörükan Y.Z. (1998), Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, Ankara 1998.

II- KAYNAK KİŞİLER

Arslan, Abidin, 1947 Kozluk köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Emekli, Kozluk köyünde oturuyor.

Baran, Bayram, 1968 Kozluk köyü doğumlu, Ortaokul mezunu, Çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor.

Demirkılıç, Celal, 1950 Dedeköy Doğumlu, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Dedeköyde oturuyor.

Demirkılıç, Hüsnüye, 1940 Dedeköy Doğumlu, İlkokul Mezunu, Ev hanımı, Dedeköyde oturuyor.

Demirkılıç, Mehmet Akif, 1977 Dedeköy Doğumlu, Lise Mezunu, Çiftçi, Dedeköyde oturuyor.

Demirkılıç, Mehmet, 1940 Dedeköy Doğumlu, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Dedeköyde oturuyor.

Demirkılıç, Nesrin, 1980 Dedeköy Doğumlu, İlkokul Mezunu, Ev hanımı, Dedeköyde oturuyor.

Demirkılıç, Şehriban, 1955 Dedeköy Doğumlu, İlkokul Mezunu, Ev hanımı, Dedeköyde oturuyor.

Ersoy, Mustafa, 1955 Kozluk köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Emekli, Kozluk köyünde oturuyor.

Ersoy, Sinan, 1990 Kozluk köyü doğumlu, Lise mezunu, Serbest meslek, Malatya'da oturuyor.

Gündoğdu, Hasan Hüseyin, 1950, Kozluk köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor.

Kaleli, Kemal, 1959 Kozluk köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor.

Karaca Eyyüb, 1950 Kuluncak Doğumlu, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Dedeköyde oturuyor.

Karaca, Beyhan, 1955 Dedeköy Doğumlu, İlkokul Mezunu, Ev hanımı, Dedeköyde oturuyor.

Karaman, Abdullah, 1951 Dedeköy Doğumlu, İlkokul Mezunu, Esnaf, Dedeköyde oturuyor.

Karaman, Abdullah, 1979 Dedeköy Doğumlu, Ortaokul Mezunu, Esnaf, Dedeköyde oturuyor.

Karaman, Sultan, 1952 Dedeköy Doğumlu, İlkokul Mezunu, Ev hanımı, Dedeköyde oturuyor.

Karaman, Temur, 1982 Dedeköy Doğumlu, Lise Mezunu, Esnaf, Dedeköyde oturuyor.

Karataş, Hasan Hüseyin, 1965 Kozluk köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Muhtar, Kozluk köyünde oturuyor.

Mermer, Ahmet, 1943 Dedeköy Doğumlu, İlkokul Mezunu, Emekli, Dedeköyde oturuyor.

Mermer, Erdan, 1945 Dedeköy doğumlu, Okur-yazar değil, Ev hanımı, Dedeköyde oturuyor.

Mermer, Hüseyin, 1935 Dedeköy Doğumlu, okur-yazar, Emekli, Dedeköyde oturuyor.

Mermer, Zöhre, 1945 Dedeköy doğumlu, Okur-yazar değil, Ev hanımı, Dedeköyde oturuyor.

Özgün, Ayşe, 1981 Dedeköy doğumlu, Üniversite Mezunu, Eğitimci, Dedeköyde oturuyor.

Özgün, Devrani, 1978 Dedeköy doğumlu, Üniversite Mezunu, Eğitimci, Dedeköyde oturuyor.

oturuyor.

Özgün, Fatma, 1954 Dedeköy Doğumlu, İlkokul Mezunu, Ev hanımı, Dedeköyde oturuyor.

Özgün, Fikriye, 1953 Dedeköy Doğumlu, İlkokul Mezunu, Ev hanımı, Dedeköyde oturuyor.

Özgün, Mehmet, 1953 Dedeköy Doğumlu, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Dedeköyde oturuyor.

Özgün, Mürşit, 1950 Dedeköy Doğumlu, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Dedeköy'de oturuyor.

Pektaş Muzaffer, 1960 Dedeköy Doğumlu, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Dedeköyde oturuyor.

Pektaş Sadık, 1945 Kale doğumlu, İlkokul mezunu, Esnaf, İstanbul da oturuyor.

Pektaş, Ahmet, 1977 Dedeköy Doğumlu, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Dedeköyde oturuyor.

Pektaş, Basri, 1945 Dedeköy Doğumlu, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Dedeköyde oturuyor.

Pektaş, Bin Ali, 1959 Dedeköy Doğumlu, İlkokul Mezunu, Esnaf, İstanbul'da ikamet ediyor.

Pektaş, Cihan, 1982 Dedeköy Doğumlu, Lise Mezunu, İşçi, Dedeköy'de oturuyor.

Pektaş, Emrah, 1984 Dedeköy Doğumlu, Üniversite Mezunu, Serbest Meslek, Dedeköyde oturuyor.

Pektaş, Murat, 1975 Dedeköy Doğumlu, Lise Mezunu, İşçi, İstanbul'da ikamet ediyor.

Pektaş, Zehra, 1960 Dedeköy Doğumlu, Lise Mezunu, Ev hanımı, Dedeköyde oturuyor.

Yılmaz, Hüseyin, 1975, Kozluk köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Çiftçi, Kozluk köyünde oturuyor.

Yılmaz, Zehra, 1958, Kozluk köyü doğumlu, okur-yazar, ev hanımı, kozluk köyünde oturuyor.

ÖZGEÇMİŞ

01.01.1981'de Konya-Ereğli ilçesinde doğdum. İlk ve orta öğrenimimi Sümer İlkokulu ve Ereğli İmam-Hatip Lisesinde tamamladım. 2001-2005 yılları arasında Elazığ Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğrenim gördüm. 2006 yılında Malatya ili Kale ilçesinde Dedeköy Mahallesinde İmam-Hatip olarak göreve başladım. Halen bu görevde bulunmaktayım. 2005 yılı güz döneminde Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladım. Evliyim.